

ОМАР ҲАЙЯМ

(1048—1123)

Ақмақлардың берген бальзам сууынан,
Ақыллының берген зәхәри зыят.

Омар Ҳайям

Фарсы—тәжик шайыры, математик ҳам философ Омар Ҳайям Хорасанлағы Нишапур қаласында тууылған. Балх шәхәринде оқып, Бухара әмиринин сарайында да жасаған. Оның рубан (төртлик) формасында жазылған философиялық косықлары жаҳан поэзиясы гәзийнесинен айрықша орын алады. Бул төртликлер ерте заманлардан берли Шығыс ҳам Батыста оғада кең таралған.

Омар Ҳайямның рубанларында „тағдир нсиниң“ әдалатсызлығын, дүньяның натууры дүзилисине, ислам догмасына қатты наразылық, адамзаттың азат өмирине қызғын муҳаббат мотивлери оғада күшлн жырланады.

Омар Ҳайям бул әжайып төртликлерин илимий трактатларының шетине жаза берген, соң буньң мәнисин түсинген биреулер жыйнап, топлам етип шығарған деген де рәўият бар.

РУБАИЛАР

Мен дүньяға келген менен толды ма дүнья?
Мен кетемен, кеткен менен сорлы ма дүнья?
Топырақтан шығып, және неге топырақ боламан,
Түсиндирер адам сенде болды ма дүнья?

* * *

Гүлалға барсам, ылайын зууала етип атыр,
Зуулап айланып зууала нсленип кетип атыр.
Патшаның басы, шопанның аяғы бар топырақтан
Ыдысқа мойын, тугқа, кулак дүзетип атыр.

* * *

Әлиmdi неге бердин, өмир бергеннен кейин?
Гүл хеш солмаса еди бир көгергеннен кейин.
Ылайы шала писти ме соққан күзеннің, хәй гүлал,
Не ушын сындырасаң бир ислегеннен кейин?

* * *

Биз дүньядан кеткен менен дүньяға бир пул,
Жерден изимиз өшкен менен дүньяға бир пул.
Дүнья турды хәм турады биз болмасақ та,
Жер астына биз түскен менен дүньяға бир пул.

* * *

Бир гезде алтын сарай жарқырап турған жайда,
Патшалар дәуран сүрип, шан-шәўкет құрған жайда,—
Қумыры қус отыр бүгін жарты пақсаға қонып,
Хәм жылар муңлы сес пенен: „қайда ол, қайда, қайда?“

* * *

Биз дүньяның мағызымыз сайланған.
Дүнья деген бир дөңгелек айланған.
Адам—ең қасыл тас дүри-гәўхардур
Сол бир дөңгелекке мықлап байланған.

* * *

Қосық дәптеримди қалтаға салып,
Бир күзе шарап хәм азкем нан алып,
Сениң менен сәўбет курсам аўлақта,
Шахлар күйер еди-аў ишлерн жанып.

* * *

Мениң дәртим-ышқы, ал қуран емес,
Мен бир қумырысқаман, Сулайман емес.
Жүзим менин запырандай сарғайған,
Кийгенім жипек я сақтыян емес.

* * *

Жан азабын шектим, бир күн саўа жоқ.
Бийдәртлерде уўайымнан наўа жоқ.
Не бир аўыр дәртке табылар дәрман,
Ашықлық дәртине, бирақ даўа жоқ.

* * *

Өмирге ынтығып қумарланбасаң,
Ышқы азабында күйип жанбасаң,
Ышқысыз өткен күн қараңғы түндей,
Соннан жаманы жоқ, көр иланбасаң.

* * *

Бәхәр изинен бәхәр өтер зымырап мудар,
Өмириңди шадлық пенен өткіз, хәй адам.
Тиришликте не бар дейсең жасаўдан зыят?
Кәйтип сүрсең, сөйтип өгер үстиңнен дәўран.

* * *

Жер наныңды тилемесең басқадан,
Болса үстиңде күн түспестей баспанаң,
Хожа да болмасаң, қул да болмасаң,
Сол күннің шүкирлик қыл, хәй адам!

* * *

Ақмаққа хәмдам болсаң қалмас ар-уят,
Сол ушын Хайямнан тыңда нәсият:
Ақмақлардың берген бальзам суўынан,
Ақыллының берген зәхәри зыят.

* * *

Бул заманда адамларға нсенбе,
Сырыңды айтсаң, тап боларсаң кисенге.
Дос дегеннің душпан болып шығады,
Күлип жүрип ор қазады, жығады.

* * *

Тулғасы болмаспан мен бул дүньяның,
Жулар бир күн әжел өмир урқанын.
Топырағынан сонда гүзе соғылар,
Хәр шарап куйғанда, тирилер жаным.

СААДИЙ

(XIII әсир)

Орта әсирдегн фарсы шайыры Саади Ширазий Хорасанның Шираз шәһәринде тууылып өскен. Саади ески Күншығыстың көп еллерин саяхат етип аралап көрген. Шайырдың „Гүлистан“ ҳәм „Бостан“ атлы данышпанлық шығармалары дүнья әдебиятында терең из қалдырды. Бул еки шығарма да Күн шығмс рәўиятлары, халық даналығы менен сүўғағылған.

Саадиндин шығармалары Күншығыс еллеринде ерте заманлардан берли жасларға ақыл-нәсиат сабағы сыпатыда оқытылған. Саадиндин қосықларын А. С. Пушкин жоқары бағалаған.

ДАНАЛЫҚ СӨЗЛЕРДЕН

Бахытсызлар бахытлыны қызғанар,
Қызғаныштың оты шырпысыз жанар.
Күндіз жарғанаттың көзи көрмесе,
Қуяш айыплы ма бул ушын есе?

* * *

Адам ата улы—инсаният бул,
Бәри бир тамырдан дөреген зат бул.
Бириннің басына ис түссе егер,
Басқалары оның азабын шегер.
Киси қайғысынан хазарланбасаң,
Адам улы бола алмассаң ҳеш қашан.

* * *

Бағда сәйнр еткенше душпаның менен,
Саўашта бирге жүр досларың менен.
Бас қосқаннан көре жаман қатынға,
Тирилей күйгейсең дозақ отында.

* * *

Өз елинен кетсе етикши уста,
Өнерн асырар, қор болмас ҳасла,
Патша өз журтынан шығынса егер,
Қорлық, әптадалық азабын шегер.

* * *

Мийрим жүз көрсетип сыйпасаң егер,
Пил ҳәм жетелеген жағыңа жүрер.

* * *

Қумырысқа майда зат. Жабылса бирақ,
Хәтте, арысланды өлтирер талап.

* * *

Басып алмақ мүмкин кисиниң елин,
Мәрт болсаң жаўлап ал инсанның кеўлин.

* * *

Қолынан жақсылық келмеген адам,
Мың жақсы болса да ләззет жоқ одан.

* * *

Ешекке ҳәр күни китап артсаң да,
Билимнен шық жуқпас оған сирә да.
Мийсиз узын қулақ билсин ол қайдан:
Отын ба, китап ба артқаның оған...

* * *

Дос қәдириң билмес досты көп адам,
Бос қалма, жаныңды жаллап сен оған.

* * *

Достың тил табысса душпаның менен,
Ол достыңнан ўаз кеш, абайлы бол сен.

* * *

Аш қарынды найға тойғызыў мүмкин,
Аш көзди тойдырмас дүньяның мүлки.

* * *

Үйретпек болғанша малға сөйлеўди,
Малдан үйрен өзинң дым үндемеўди.

* * *

Ақылсыз адамды сыйласаң егер,
Мақтағанды көтере алмай гәрдийер.

* * *

Ҳеш жәбир көрмесе өз пухарасы,
Сонда уллы болар елдің патшасы,
Пада бағылмайды падашы ушын.
Пада ушын жасар жақсы падашы.

* * *

Биреўлерге хәмел тийсе хәңкийип,
Қатарынан өзін санайды бийик.
Хәмелинен түсип қалғанда бир күн,
Досларына артар аўырманлығын.

ҲАҒЫЗ

(1325—1389)

Егер дийдиннен шыкса сол Шираз жананы,
Жүзде калына беререм Самарканд, Бухараны.

Ҳағыз.

Шамсиддин Ҳағыз фарсы—тәжик шайыры, Ирандағы Шираз деген қалада тууылған (сонлықтан оны Ҳағыз Ширази деген лақап пенен де атайды.) Ҳағыз Күншығыста ғазел жанрында лириканың теңсиз шеberi сыпатында танылған.

Ҳағыздың ғазеллери мухаббат ҳаққында болып, инсанның өмирге деген сүйиу сезинин жалынды кумарлық пенен жырлайды. Оның ғазеллери халық арасында нама менен айтылып, ҳазирге дейин Күншығыста ҳәр бир сауатлы адам Ҳағыз ғазеллерин сүйсинип оқыйды.

Ҳағыз повзнясын өз заманында Гете, Пушкин жоқары баҳалаған.

* * *

Қырмызы гүлден, самал, маған аромат алып кел,
Ҳәм қәсте жаныма бир ҳарарат алып кел.

Дәртке сазыуар кеўилдин дәртине дәрман берип,
Яр хабары түртилген бес қатар хат алып кел.

Кеўлим сарсаң, көзим гириян сол нигардың жолында,
Кекилинен тар, кирлигинен оқ—бир ишарат алып
кел,

Жат мәнзилде айралықтан қартайдым мен, ҳәй
самал,

Жаслық пияласынан бир жутым пал алып кел.

Сергитсин жаслық шарабы ғам кеўлимди, ал егер,—
Шыңдасыз болса, мейли, жанға апат алып кел.

Ойлама ертеңгини, тәғдир мөри басылған

Бир бет қағазды маған тезден узат, алып кел.

Сайратар тилин Ҳафыз жубатсам деп ғам кеўилди:
„Қырмызы гүлден, самал, маған аромат алып кел“.

* * *

Ай жүзлиме мен туўралы не билсең, бәрин айт,
самал,
Жүз кубылған тил менен қайғы хабарын айт, самал.
Иренжимесин, абайлап айт, сыбырла әстен-әстен,
„Узақта сени сағынып жүр,—деп ярың“, айт самал.

ЖӘМИЙ

(1414—1492)

Қаранғы ақылды жақтыртар билим.
Билим менен кетир кеўлннниң кирин.

Жәмий

Орта әсирлик фарсы—тәжик поэзиясының бир бийик шыңы Әбдирахман Жәмий шығармалары. Ол Нишапурға жақын жердегі Жам деген кишкене шәхәрде тууылған. Оның бала гезинде үй иши Қират қаласына көшіп келген. Соңынан ол Самарқандта оқып билим алады.

Өз заманының билим булағынан қанып ишкен, өнер хәм мәдениетке жетик, ақыллы шайыр Жәмий, жас жигит пайытларында-ақ мәмлекетлик хызметлерге шақыртылуына қарамастан хәмелдарлықтан бас тартып, өзіннің пүткіл өмирин әдебиет пенен илимге арнайды.

Жәмийдің „Жегн тахт“ атлы китабына кирген жети дастаны бар. Шайырдың әсиресе „Куллият“ атлы қосықдар топламы халық арасында оғада кең белгилі болған. Оның, сондай-ақ, халық даңалығы менен суўғарылған „Бәхәрстан“ деген прозалық ақыл-нәсият китабы да бар.

Әбдирахман Жәмий Науфайының сүйикли ұстазы болған. Жәмийдің шығармалары ақыл-хұжданлы, кеўилге қонымлы, әдалатлыққа, дурыслыққа үгітлейтуғын көркем сөзге бай-келеди.

ҲАҚЫЙҚАТ ДОС ҲАҚҚЫНДА

Дос тауып ал келгеннен соң дүниёға,
Хәм достыңнан жаныңды да аяма.
Болса дос кеўлинде бир қайғы-ғамы,
Суў болып жуў қайғысын сен мудары.
Бийжағдай уйытқып ескен самалдан,
Нәбада шаң түсіп жүрмесин оған.
Шаң көрсең мәгар достыңның шалғайында,

Қыйла! шаң көргендей өз маңлайыңда.
Хәм де басқа биреу көрместен бурын,
Шаңын қақ, тазала шалғайын оның.
Достың,—қарар көзің, буны уға бил,
Ал сен кирпич болып оны баға бил.
Бизің арамызда пәс минезлер көп,
Иренжітер мысал көзге түспен шөп,
Ғыйбат отынан аўлақ сал жайыңды.
Ошаққа түспесін, жый шалғайыңды,
Жалғаншы дос жорта мнйрибан болар,
Сени аяп, жаны ашыған болар,
Сен қайда барсаң ерердей көрінер,
Жанын десең, жан берердей көрінер,
Бақ-мәртебең болса, бағынар саған,
Зуўқылдап өтириктен жағынар саған.
Оның шын, жалғаншы екенін ҳаслан,
Басқа аңласа да, сен аңламассаң.
Сениң қыялыңнан шығар қыялы,
Сүтке қант салғандай тили мазалы.
Ай-ҳай, бир күнлері сөйтип жүріп сен,
Сол достыңның қақпанына түсерсең...
Қайда күшли болса мәккарлық, сумлық.
Ол жерде болмас ҳеш дослық, татыўлық...

СУФЫЛАР

Есиң болса суфыларға жолама,
Адамшылық қәсийет жоқ оларда,
Нәфсин тыйыў түүе, нәфси ашылар,
Аўзынан өтирик сөзлер шашырар.
Аўқат, уйқы, ҳәзлик—олардың дәрти,
Өлемиз-аў деп те ойламас бәлки.
Қулқын ушын болар қылған дуўасы,
Журттан жырсам дейди бар мүддәҳасы.
Суфылардың пири-жалғаншы шайық,
Алдар наданларды мәзи қол жайып.
Пирдің пәгиясы түспес арзанға,
Ол қарайды колына хәм қазанға,
Сандырақлаған суфының сөзлери,
Қазаннан айрылмас жаўыз көзлери.
Суфы аўқат көрсе қайтип туралар,
Көзи ошақтағы оттан нур алар.
Дәстурхан келгенде сөзин туўарып,

Шайық қолы бүрер халұаны барып,
Егер от тартылып, түсірилсе қазан,
Үн шықпас шайықтан хәм де суфыдан
Хурманың жақсысын, еттің майлысын,
Тарпа басар „астың хұрметі“ ушын,
Ауыздар салпылдап кирасер иске,
Тойған соң намазға отырар кеште.
Оннан кейин азлап тынышланады,
Хәм қудайын азлап еске алады.

НАҶАЙЫ

(1441—1501)

НаҶайыға бәрқа дос еднн, заман,
Бирақ аз кем шадлык бермеднң оған.

НаҶайы.

Уллы өзбек шайыры Мир Әлишер НаҶайы Ҳиратта (ҳазирги Афғанстанда) туўылған, султан Ҳусени Байқараның ўазири болып, илим ҳәм көркем өнер адамларына көп ғамқорлык ислеген. Ол шығармаларын фарсы ҳәм түрки тиллеринде жазған.

НаҶайының әдебий мийраслары оғада уллы. Төрт дийўан (лирикалык қосық топламлары), „Ҳамса“ атлы поэмалар жыйнағы, искуствоға байланысly бираз трактатлар НаҶайы творчествосының негизин түплейди.

Әсиресе, шайырдың „Ҳамса“ китабы оғада кең белгили. Бул топлам „Ҳайратул абрар“ „Дейли ҳәм Мәжнун“ „Фарқад ҳәм Шийрин“ „Жети жулдыз“ „Искендер дийўалы“ атды бес монументаль дэстаннан турады.

Әлишер НаҶайының шығармалары каракалпақларға да ертеден мәлим. Бердақ оны өзиниң уллы рухый устазы деп таныған.

ТӨРТЛИКЛЕРДЕН

Ғарип мискинлердин дәўраны болмас,
Елде абырай, үйде ас-ианы болмас.
Алтын қәпес ишире қызыл гүл питсе,
Бүлбилге тикендей паяны болмас.

* * *

Көз ҳәм қасын жақсы, қабағың жақсы,
Тилде сөзин, шийрин додағың жақсы.

Жүзіндеги менін, бұғағың жақсы,
Айта берсем, бастан-аяғың жақсы.

* * *

Нәйлейін, дослар, қасымда ярым жоқдур,
Ҳижраныда күйдирген нигарым жоқдур.
Шөллерди гезген куйындай бийқарармая,
Сергизданлықта зәрре ықтыярым жоқдур.

* * *

Шақырса да бизди қумсап жүргенлер,
Ҳеш аяғым тартпас оларға қарап.
Өзим мерекелес болғым келгенлер
Мәжилисине мени шақырмас бирақ.

* * *

Таң самалы, бизди аяма Ҳасла,
Жан-жүрегим апар сол баўыры тасқа.
Жүрегимди жегиз ярдың ийтине,
Жанымды аяғының астына тасла.

* * *

Өмир, шийринликте саған ие жетер?
Мен сени сүйемен жанымнан бетер.
Ышқы-мухаббатты күшли зат дейди,
Өмир, саған ышқым бәринен өтер.

* * *

Тәғдир жумбақларын шешерсең, адам,
Дүньяның сырларын ашарсаң, адам.
Сөйте тура яр ышқысы алдында
Сонша неге ғәрип нашарсаң, адам?

ҒАЗЕЛЛЕР

Ярдаи айырылған кеўил бир мүлкдур султаны жоқ,
Султансыз қалған мүлк, демек, бир тәндур ол жаны
жоқ.

Жансыз тәннен не ғәнийбет, айтыңшы, бирадарлар?
Ол ҳәм бир шөл баябан гүли райханы жоқ.
Дақылсыз, райхансыз шөл баябан кимге дәркар?

Ол бир караңгы ақшамдур маҳи табаны жоқ.
Маҳи табансыз ақшам ай шуғласына мүтәж,
Тас түнек абиҳаятсыз ҳеш кимге паяны жоқ.
Тас түнек абиҳаятсыз—өзидур жәҳәннемийиң,
Ол жерде жәннет бағының зәрре бир нышаны жоқ.
Жәннет бағынан наүмийд дозақый болған адам,
Ол ҳам бнр мәйкумардур мәс болыў имканы жоқ.
Әй Наўайы, сонда ҳам яр ышқынан ўаз кешпе сен,
Яр жолында жан пида қылғанның әрманы жоқ.

* * *

Келсең салланып, дилбар, қызыл, жасыл, запыран,
Ышқыңнан жалын лаўлар қызыл, жасыл, запыран.
Айралықтың шөлинде аҳ шексем, дәрт гүлханы
Тамызықсыз тутанар қызыл, жасыл, запыран.
Сен десем ышқы гүлшаны жылўаланар кеўлимде,
Онда гүллер ашылар қызыл, жасыл, запыран.
Сениң жүз-көзлериндн. жүзде ноқат қалынды
Ойласам, көзим тынар қызыл, жасыл, запыран.
Алтын кәсаға қуйған қанлы шарап жылўасы
Қолларымда шайпалар қызыл, жасыл, запыран.
Қырық жамаў, ала-ғула гедайылық липасы,
Тапқан ләттесин жамар—қызыл, жасыл, запыран.
Әй Наўайы, болма ҳәўес сен ҳәдден тыс бояўға,
Өйтсең жазғаның шығар қызыл, жасыл, запыран...

МАҚТЫМҚУЛЫ

(1730—1790)

Адамзат миймандур дунья ўйине,
Бир кўн ўй ишинде мийман табылмас.

Мақтымқулы.

Туўисқан түркмен халқының уалы гуманист' ойшыл шайыры Мақтымқулы Орта Азия далаларында жасаушы халықлар арасына оғада кең таралған философиялық лириканың тең-тайсыз шебері. Ол Түркменстанның Иран менен шегаралас жағында Ғаррықала деген жерде туўылған. Әкеси Азадий да заманында атақлы шайыр болған.

Мақтымқулы қосықлары қарақалпақ арасында ерте заманлардан бери (бақсылар аркалы) аўызша ҳам қолжазба түрінде соншелли кең таралып, хәтте ол қарақалпақлардың, хорезмши өзбеклердің өз миллий шайырларының қатарында халық рудына синисип кеткен.

1903-жылы Петербург университетинини студенти И. Беляев қарақалпақ арасынан Мақтымқудының қосықларын жыйнаған.

Советлик дәўирде Мақтымқулының топламлары қарақалпақ тилинде еки нрет басылды.

ДӘЎРАН ТАБЫЛМАС

Алғысты көп алған көгерер гүлдей,
Гүлдің мәўсиминдей дәўран табылмас.
Ғарғысты көп алған үгилер күлдей,
Күл орнынан қайтып бостан табылмас.

Тән журтында ғамлы кеўил мүсәпир,
Жүрек дәртли, жаным көп тартқан жәбир.
Сүйенер мәрт излеп боларман себид,
Ығбалыма мәрдй-майдан табылмас.

Кеўил қойып гөзле ҳақтың жолына,
Машқул болма „дүнья қуўмақ“ ойынына.
Адамзат миймандур дүнья үйине,
Бир күн үй ишинде мийман табылмас...

Мақтымқулы, тәғдирине тән берди,
Ҳәр ким көмешине күл тартты енди.
Жаман екен, аңламаса дәртинди,
Жәҳиллик дәртине дәрман табылмас.

БОЛАРСАН

Бәлент таўлар, бийикпен деп буўсанба,
Ериген бир шанақ зердей боларсаң.
Терең дәрья, айбатыңа қуўанба,
Ұақтың жетсе, қара жердей боларсаң.

Пиллер пешше болар,—жазмыш айыбы,
Шер, қаплан асқынса,—тышқан ойыны.
Нилдин әйдарҳасы, Жәйхун жайыны,
Қулағына урған малдай боларсан.

Билгенимдн айттым, сөз келген ўақта.
Заўал бар орынсыз урған таяқта.
Залымлар қор болып, қалар аңқта,
Ғәрип, сен жылама, шердей боларсаң.

Жақсылар жанында жүргил сен өзиң,
Мәииси дүр болсын сөйлеген сөзиң.
Алымға уйысаң, ашылар көзңи,
Жәҳиллерге ерсең, гөрдей боларсаң.

Лукмандай көп дәртке дәрман берсең де,
Рустемдей дәўлерге пәрман берсең де,
Искендердей жердиң жүзин алсаң да,
Соңында хәммеге теңдей боларсаң.

Мақтымқулы, серле иши-тысыңды,
Жайын билип сарп ет болса асыңды.
Ақыллының қой жолына басыңды,
Ер изине ерсең, ердей боларсаң.

ТАСТЫ СЫНДЫРАР

Ығбалың оянса, дәўлет яр болса,
Таўға азыў урсаң, тасты сындырар.
Талайың терис келип, дәўлетиң тайса,
Гүриштиң усағы хәм тисти сындырар.

Суўға түс, көкке уш, бекнип айналаң,
Әжелде ғалетлик бар деп ойламаң.
Санаўлы дем питип, толса пайманаң,
Қашқаштың пақалы басты сындырар.

Қулағың сал, ақылың ал билгенниң,
Ақыры ҳеш жерге бармас жалғанның.
Өмири зыят болар алғыс алғанның,
Ғарғыс ҳеш мандытпас, жасты сындырар.

Ақылдың сөзине кеўил сүйинер,
Ақмақтың исине жаның түңилер.
Ҳийлекер кен жерде билгиш көринер,
Тар жерде ақылды—хуўышты сындырар.

Мақтымқулы, таўдур пәс көрген менен,
Ақыл питпес узақ жас берген менен.
Тар мәжилисте толы ас берген менен,
Нәпсин тыймас, ол ыдысты сындырар.

САЗЫНА ТУРМАС

Жоқсызлықта нешшелерднн дәўраны
Жатып жақсы көрген түсине турмас.
Мың сағал улыса жыйылып бәри,
Шердің бир ақырған сесине турмас.

Бақылларға жүз сарғайтып қарама,
Аштай өлсеңдағы ҳәргнз жолама.
Кул деп, жигитлердің ҳаслын сорама,
Хожасы бар бәлки қулына турмас.

Адам бар ақылы ағладур шадан,
Шалар бар көрсеңиз халқынан надан.

Келбети келмеген, қулқы пәс адам,
Перизаттың жалғыз назына турмас.

Басы мәжилиске кирмеген киси,
Бир хәм ышқы отында күймеген киси.
Саз-сәўбет ләззетин сүймеген киси,
Хөнерли жигиттиң сазына турмас.

Нешшелер мал таппас, кеўли пәс болар,
Нешшелер дәўранды сүрип мәс болар.
Нешшениң бир пуллық ырық ҳеш болар,
Баҳасы жасаған жасына турмас.

Адамлар ишинде адам не қыйлы,
Жанға ҳазар берер адам жәҳли.
Адамлар бар: гелледеги ақылы
Кийген телпегиниң пулына турмас.

Жақсыдан—шарапат, жаманиан—зыян,
Иззетинде болғыл жақсының мудам.
Сөз мәнисин билмес зейин пәс адам,
Даналардың айтқан сөзине турмас.

Мақтымқулы, сөзиң билгенге сөздур,
Билмеген адамға мәзи ҳаўаздур.
Адам бар мың түмен жедирсең аздур,
Адам бардур жеген нанына турмас.

КЕТЕР

Адам улы, пәлек сениң
Бир күн тоның пишер кетер,
Жәллат киби урып қанжар,
Қанларыңды шашар кетер.

Гезбе жаҳанды мейил етип,
Бийхуўда жерде сейил етип,
Алдын қонған нәўбет жетип,
Көз ашқанша көшер кетер.

Өлген соң сени ким ядлар?
Себил қалар бедеў атлар.
Оны минген азаматлар
Қара топырақ қушар кетер.

Бес күн өмир ганийбетдур,
Соңы онын акыбетдур.
Әжел бир ашшы шербетдур,
Хәр ким оннан ишер кетер.

Мақтымқулы, бу не жайдур?
Әжеп бир кәрұан сарайдур.
Дәўран бир долы ҳаялдур,
Бир күн сени кушар кетер...

ОТЫРЫП-ТУРЫСЫН КӨРИҢ

Хәр жигиттиң ҳаслын билмек болсаңыз,
Мерекеде отырып-турысын көриң.
Биреў менен әшна яр-дос болсаңыз,
Ұаде-ықрарында турысын көриң.

Узақ-жақын жолға барар болсаңыз,
Мәртликтің қылышын шабар болсаңыз,
Бир бедеўди сайлап алар болсаңыз,
Сийнесин, саўырысын, жүрисин көриң.

Бир пул түссе бийдәўлеттиң қолына,
Көксин ашып гезер қыстың желине.
Қарыйдар болсаңыз қызға, келинге,
Әдебин-икрамын, отырысын көриң.

Ғош жигиттиң ат-жарағы сай болса,
Жетисер қай жерде, „ҳайда—ҳай“ болса,
Өзи Ҳатам болып және бай болса,
Шар тәрәптен мийман келисин көриң.

Бир нешшени қылдың малы бисяры,
Бир нешшени қылдың бир пулдың зары,
Жақсы-жаман ҳәмме адамның бәри
Нәўбет пенен өтип барысын көриң.

Тәдирй бийзар билиң зәкатсыз байдан,
Сиз ҳәм қашың эннхар ол жүрген жайдан.
Мәртке бир ис түссе көрер қудайдан,
Нәмәрттиң кисиден көрисин көриң.

Нәмәрт жүрер мудам өлимнен қашып,
Үйине келгенде зәхәрин шашып.

Мәрт жигит мийманға қушағын ашып,
Намәрттің жасырынып қашысын көрің.

Залымлар умытар зикри алланы,
Арзан алып, қымбат сатар ғәллені.
Сүтқор бийиисаплар халал тилланы,
Харам пайдасына берисін көрің.

Ғош жигиттің иси сәўбет-саз болар,
Кеўли қыс болмайын, мудам жаз болар.
Жақсының кеўлинде гийне аз болар,
Жаманның күнде бір урысын көрің.

Қәдирдан қардаштан узақлас болып,
Қәдірсиз жат пенен қарындас болып,
Мақтымқулы, насазларға дус болып,
Хожаның, сейиттің жүрисін көрің.

ҚАЛМАДЫ

Бир сөзим бар, айтсам шақы-султанға,
Дос-яранлар сүрер дәўран қалмады.
Дәўлетли беглердің дүз ҳәреминде
Дәстурхаи кесиліп, мийман қалмады.

Қайда ғыйбаткешлер өзін дүзетти,
Сүтқор дүнья меней тил тауып кетти.
Хүкими жүргенлер үстемлик етти,
Тәңирди ҳақ билген инсан қалмады.

Бақыл болған бай атағын көтерди,
Пасықлар пәсликте сөзин өтирди.
Мийрим-шәпәәтти қарғап питирди,
Дәртлиинің дәртине дәрман қалмады.

Кимди көрсең, бәри дуньяқор болды,
Алымлар илимнен қалды, гөр болды.
Хәмелдардың бәри парақор болды,
Патшада әдиллик пәрман қалмады.

Муфти өз сөзине қылмады хәмел,
Шәриат исине әйледі мәлел.
Ел ишине түсти бір қырсық кесел,
Қудадан айбынар адам қалмады.

Мақтымқулы айтар, өмирим таланды,
Қайда сол сәўбетлес досларын енди?
Абырай барда тапсыра бер бул жанды.
Хал сорасар ярыў-яран қалмады.

БИЗГЕ МИЙМАНДУР

Қара қас астында бадам қабағын,
Кирпигиннің ниги көзге миймандур.
Келгеинен қызғанба ишкен тамағын,
Нанға мүтәж емес, сөзге миймандур.

Узақдур мәнзиллер, аўырдуз жоллар,
Сорасса жигитлер, сөйлессе тиллер,
Бәхәрде ашылған рәңберен гүллер
Бир пасыл ашылар, жазға миймандур.

Не гөззал хөнерлер, не сырлы ислер,
Не ҳаўалы жайлар, алтын-гүмислер.
Алтымыш әлўан, жетимиш түрли жемислер,
Ағаштан айрылар, күзге миймандур.

Жигиттиң болмаса жарағы, аты,
Соиы билиң, жокдур оның ғайраты.
Қартайсаң билерсең жастың қуўаты,
Жигитликтің зоры дизге миймандур.

Азада тутпасаң кеўил мүлкінди,
Шайтан ара түсип, бузар қулқыңды.
Маба билме жүзиндеги көркияди,
Шырай-пәкнзелик жүзге миймандур.

Мақтымқулы, тыңлар ел жоқ сөзинди,
Сиз-бизлик, сыйласық қалды изинде.
Қанша жасасаң да жердиң жүзинде,
Адам бир бес күнлик дузға миймандур.

АТ ЖАНЫНДА БЕЛЛИДУР

Ешек өзін кем санамас бедеўден,
Қымбат көрсең, ат жанында беллидур.
Бедеў десен, хәмме бедеў тең болмас,
Шыи бедеўлер майданында беллидур.

Жаслығыңда билмес едің, бег едің,
Жаманға жакпас ҳеш пәнди-үгитиң.
Ҳаслын сорап нетесең ол жигиттиң,
Әдебинде, икрамында беллидур.

Көз деген дүньяның көркине тоймас,
Түлкиден жолбарыс болмас, шер болмас,
Жигит десең, ҳамме жигит бир болмас,
Ғош жигитлер мийманында беллидур.

Мақтымқулы, ғәриплердиң көз жасы,
Тасларды жандырап кеўил зердеси.
Пақырға жәбир етпек залымның нси,
Рузы-мәшшер дийўанында беллидур.

ТАРҚАДЫ

Әя дослар, сум пәлектің жәбиринен
Базарымнан зерли маллар тарқады.
Бүлбил қуслар үркіп кеўил бағымнан,
Арзыў, үмит, бар қыяллар тарқады.

Гезермен аўара ҳам сарсаң болып,
Қәдириң түсіп, ишке қайғы-ғам толып.
Бийдәўлет, бузақы елге хан болып,
Жәбир қылды, гөззал еллер тарқады.

Ғәплет уйқысында жумылды көзлер,
Қымбатына өтти қымбатсыз сөзлер.
Қыста наўрыз келип, қыс болды жазлар,
Дағыстаннан ескеи желлер тарқады.

Мақтымқулы, жүрегимде дәрт қалды,
Дәрт үстіннен пәлек нәзерин салды.
Ығбал жатты, кеўил ғамға ғарқ болды,
Дәўран жағысынан саллар тарқады.

РАБИНДРАНАТ ТАГОР

(1861—1941)

—Кимсен—дер жаксылык—нураый жүзли?
—„Мийрам-шәпәәт дер адамлар бизди.

Тагор

Ҳиндстан жазыушысы ҳам жәмийетлик искерн. Тагор өз шығармаларын бенгал тилинде жазады. Оның шығармалары үлкен гуманистлик идеялардан рухланған. Лирикалык қосықларының граждандық мәніси терең, романтикалык руўды көтерикки келеди. Тагор барлық жанрларда өлмес шығармалар деретти. Оның роман ҳам повестлерн, пьесалары, публицистикалык мийнетлерн феодаллық және диний кертартпалықларға, адамларды кастаға бөлиулерге қарсы, ҳаял-қыздардың теңлигин жақлап жазылған. Тагордың империализмге қарсы жазылған публицистикалык шығармалары үлкен әҳмийетке ийе. Әдебият, тил, философия, диний мәселелер жөниндеги Тагордың трактатлары кең белгиди.

Тагордың „Халық жүреги“ деген қосығы Ҳиндистан республикасының, „Алтын Бенгалиям“ деген қосығы—Бангладеш Халық республикасының миллий гимни.

Р. Тагор өзиниң „Россия ҳаққында хатлар“ ында СССРдың билим—ағартыу, мәдениет майданындағы табысларын жоқары бағалап жазады.

ҚАРА ҒУНША

Қара гүл ғушасы деймен мен оны.
Ауылында журт оны „қарамық қыз“ дер.
Ушыраттым далада бир бултлы күнн,
Көзи тап кийиктиң көзине мегзер.
Жүзинде пердеси жоқ еди сонда,
Бурымлары узын, кекнллери зер.

Қара дер, иеси бар қара болғанда?
Көзлери кийиктің көзине мегзер.

Еки қара сыйыр жамғырды сезип,
Ийесин шақырғандай мәңірер тынымсыз.
Гүлдирмама пөстек сабаған гези
Сыйыр дауысын еситип үйден шықты қыз.
Есимде, қасларын үйіп қыз сонда,
Топланған бултларға салды бир нәзер,
Қара дер, иеси бар қара болғанда?
Көзлери кийиктің көзине мегзер.

Ырғалды атызларда салы толқыны,
Шығыстың жипектей самалы менен,
Хеш ким илемеди атызда ол күнн,
Тек те шел басында турдым жалғыз мен.
Маған қыз жалт етип қарады сонда,
Үнсиз нәзер менен аңластық бизлер.
Оның қай жери кем қара болғанда?
Көзлери кийиктің көзине мегзер.

Қара булты усап көзде сүрмеге,
Гөззал бәхәр наслы келмей ме усылай?
Тамаль тоғайына қара көлеңке
Төсеп, жаз мәусими күлмей ме усылай?
Қараңғы түнлерде йош берип жанға,
Усылай туұылмай ма заұықлы сезимлер?
Мейли, ол қара қыз, қара болса да,
Көзлери кийиктің көзине мегзер.

Қара гүл гүмшасы деймен мен оны,
Ауылында ие десе, жұртта ықтыяр.
Майкапар жерінде сол бултлы күни
Бул жүп қара көзди ушыратқаным бар.
Пердесиз ай еди ол гезде жүзи,
Ержетпеген еди еле қыпша бел.
Ол шым қара еди, бірақ та көзи
Кийиктің суп-сулыұ көзине мегзер.

“ҚЫЙҚЫМЛАР” КИТАБЫНАН

Жамғыр қуйды гүлдің үстине бірден,
Гүл жылады: „Өлгеним бе бийұақыт.“

Жамғыр айтты: „Сен емес, мен өлемен,
Биреудің қайғысы — биреуге бахыт.“

* * *

„Қашан мийұалаймыз?“ — деп налыр гүллер.
Мийұа айтар: „Сизің ишиңизде барман.
Қашан солып, қуұрап, ушасыз сизлер,
Сонда ориыңызда пайда боларман.“

* * *

Бир жұлдыздың ағып, сөнгенін көріп,
Пилиги днрилдеп, күлді бір май шам.
Түн айтты: „Әй, сорлы, майың таұсылып,
Ғзаир сөнеринди аңламай турсан.“

* * *

Кирмесін деп қәтелик хәм алжасық,
Есикти иштен жаптық тәмби басып.
Есик жабық болған соң Шылық байғұс та
Ишке кире алмай жүрипти тыста...

* * *

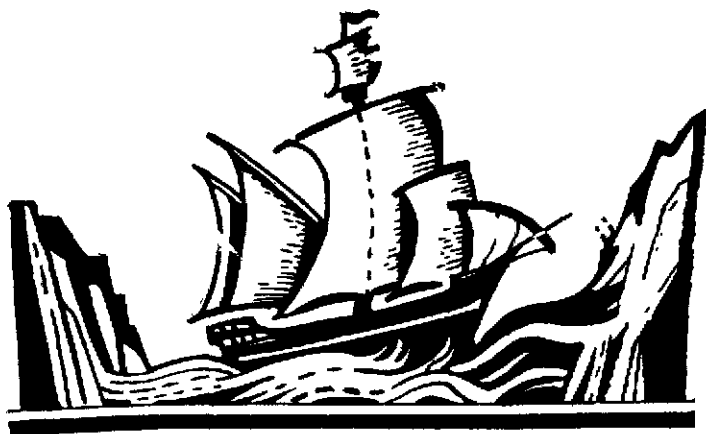
Булт хәм даўыл ерегисип, урысты бирден,
Дүбелей, сел араласып уйтқыды жамаи.
Ким утқанын айтайын ба бул ерегистей?
Утты мәзи гүўилдек самал...

* * *

Саяда өседі бир нәренжан гүл,
Оған күлді басқа гүллер осамас,
„Қалайсаң, ғәрибим? Қапа болмағыл.“ —
Деп оннан хал сорап, жубатты Қуяш.

ДАЎЫЛ ҲӘМ ТЕҢИЗ

ШЕКСПИР

(1564—1616)

Туқым дән зүрәт бермеги лазым,
Сулыў нәрсе өсип-өнбеги лазым.

Шекспир.

Уллы драматург Уильям Шекспир 1564-жылы Англияның Эвондағы Стретфорд деген каласында тууылып, 1616-жылы 52 жасында өлгөн. Жасында ол Лондонға келип, театрда суфлер болып иштейди. Көп өтпей Шекспирдин пьесалары Лондондағы „Глобус“ театрының сахнасын дүсирлетиپ, ол өзінің әжайып трагедиялары менен комедияларын жазады.

Шекспирдин „Гамлет“, „Отелло“, „Ромео ҳам Джульетта“, „Король Лир“ ҳам басқа да көп трагедиялары, „Асаўға тусаў“ усаған комедиялары көп заманлар менен, көп әуладлар менен тил табысып, дүнья театрларының бәринде қойылады.

Шекспир соның менен бирге поэмалар және сонетлер де жазған. Онын сонетлеринен бир неше үлгилер беремиз.

СОНЕТЛЕРДЕН

Болық мийўа ағашы мол жемис берер,
Ол жемистен дүнья көркейер сонша.
Гүл төгилсе мийўа саларда егер,
Ядыгарын сақлайды келеси ғұмша.

Ал сен өз ышқыңда жан пидә болып,
Қатты менменликке кетип жүріпсең.
Нәушелемей турып гүллерің солып,
Өзіңе душпанлық етип жүріпсең.

Жыл қусындай бір жылт етип сен бүгін,
Бийнышан кетесең ерген, билсең сеі.
Келешегің қуұрар жармай бүртінгін,
Суұғарылып, егнлмеген шөлсең сеі.

Сен сықмарлық қылма, дүнияға рәхім ет,
Барыңды келешек ушын таслап кет.

* * *

Қырқыншы мийзаниың қырауы шалып,
Өмирің ғаррылықтан алғанда сетем,
Жыйрық жүзлеріңнен жеркенбей танып,
„Көрикли кисі еди“ деп ким айтар екен?

„Жаслық көркің қайда?“—деп сорағанда,
Не жууап айтасаң батылың барып?
„Шүңрейген көзімде“ дейсең бе сонда,
Жұрттың күлгенине төзбей қызарып?

Былай дейтуғын бол сен де сол күнде:
„Мине, көрің үрім-путақларымды!
Сақлар олар менің жаслық көркімді,
Ақлар инабатлы ғаррылығымды“.

Мезгіл ағымында сууығында жаның,
Әуладлар тамырында жууырсын қаның.

* * *

Өлсем, жесір қалып жылар сүйгеиім,
Деп қорқыл, хеш кимді сүймесед керек.
Бирақ дүнья кийер тул хаял кебиі,
Егер бул турысында кетсең жүўермек.

Жесір қалған ана өз баласынан—
Сүйіккі нышанларын табар ярының.
Ал сеннен қалмайжақ хеш тири нышан,
Тул қалған дүньяны жубатыў ушын.

Байлықты ысырапқор шашқан күнде де,
Қолдан-қолға өтер, бирақ жоғалмас,

Көрик-шырай дегеннің жоғалыуы демде,
Жаслық дәуран кетсе, қайта айланбас.

Өзинен басқаны сүймеген адам,
Нәсилсіз, бийнышан өтер дұнъядан.

* * *

Сулыұ сымбатыңды айнадан көріп,
Тәкаббырлық әйлеп, пейлинди буздың.
Сақый тәбиятқа өйтіп пәнт беріп,
Аналық несибесін қырықпа бір қыздың.

Боларман дейсең бе дұнъяға тулға,
Қай дилбар қолыңды қағар узатсаң?
Жаслық шырайыңа буұсаиба онша,
Ат қалдырыу керек емес пе саған?

Перзентің—айнам деп аймалар анан,
Өз жаслығын көрер сениң жүзіңнен.
Сен де өніп-өссең, сондай айнадаң
Қартайғанда жаслығыңды көрерсең.

Өспесең өмірге сен тамыр урып,
Бийнышан кетерсең туқымқұрт болып.

* * *

Сениң тәрнийпинди ғошшак сазенде
Жырлап күдиретли сазлары менен,
Маған пәнт бергеінін ойласам енді,
Шайырлық йошларым безер өзимнен.

Бирақ хәммеге кең азат океан,
Саулатлы корабль қатарында онда
Кишкене қайық та жүзер. Сонлықтан—
Мен де тәуекел деп түстім толқынға.

Тек сениң мнйримің мени абайлап,
Дауылда толқыннан құтқара алар.
Ал корабль болса, желқомы жайнап,
Қәуипли көк теңизди айырып барар.

Алдағым белгисіз, бирақ та мени—
Қорқыта алмас, қатте ышқы әжелі.

* * *

Мен еки жүректің бірге тебисін
Қутлықлағым келер, қызғанғым келмес.
Опасызлық иркіпес ышқы дегішін,
Ышқы хеш азаймас, тотығыў билмес.

Мухаббат—даўылда жағылған маяк,
Түн хәм думанларда сөнбес нурлары.
Мухаббат жұлдызынан жол табар сорап,
Шексиз океаниың жолаўшылары.

Мухаббат—ләблерден гүлгін посаны
Үзіўши сум ўақыт ермегін емес.
Оған қорқынышсыз хазан самалы,
Суўык урған гүлдей қалтыраў билмес.

Усы айтқанымның болса жалғаны,
Бийкар яр сүйгеим, шайыр болғаным.

* * *

Жаныўлы шырағын таслай салды да,
Мухаббаттың пийри саяда буйықты.
Оның уйықлағанын билип алды да,
Перилер тоғайдаи жуўырып шықты.

Қызларға дәрт салғыш сол отты жылдам
Перилердің бири келди алыўға,
Хәм уйкылы пирди айырып куралдан,
Шаланы апарып батырды суўға.

Шыпасы сол оттан ысыған суўдың
Көрдім көп наўқасқа болғанын даўа.
Мен де сол булаққа бетімди жуўдым,
Ашықлық дәртинеи болсам деп саўа.

Мухаббаттан суў қызды, бірақта суўдан—
Шөллеген ашыққа жоқ екен дәрман.

* * *

Биреўлер мақтанар дәўлетлимиз деп,
Биреўлер буўсанар қаслы-затына.

Биреу батырмыз дер, кийимлимиз дер,
Биреу ийт—қусына, минген атына.

Хәр ким хәр нәрсесин мақтаныш етер,
Айланып келгенде хәммеси бир зат.
Ал маған усылардың бәрінен бетер,
Сениң ышқың абзал, билсең, перийзат.

Сениң ышқың қымбат байлық, атақтан,
Жүгірик тазы, ат, қус,—мүлк пе екен солар!
Сениң ышқың бәлент тәж бенен тақтан,
Ол мен ушын дәулет, кән байлық болар.

Бирақ, бәриннің ерки өзинде деймен:
Берсең,—байман, тартып алсаң—гедеймен.

* * *

Көптен берли араз көз бенен кеуил,
Сени қыағанысар бири биринен.
Көз сени кирпичине қымбақшы пүткил,
Кеуил сени жасырмақшы төрине.

Көз айтар: „мен ярдың сулыұ сүүретин
Шеберлеп салғанман қарапығыма.
Кеуил айтар: „ярдың жүрегн мениң
Тамырым менен бирге соғар бәрхама.“

Ақыл арашаға түсип сол жерде,
Дауды шешип, әдил төрелик берди:
Жарастырып, тыйым салып жәнжелге,
Таласықлы затты екнге бөлди:

Көздің пайына тийди сыртқы келбетнің,
Кеуилге-кеуилиң хәм мухаббетнің.

* * *

Гей ўақта ҳаяллар таўық қуўғанда,
Услай алмай қарғап, ашыўланады.
Отырғызып жерге баласын сонда,
Етегин шерменип қуўып қалады.

Шешесин шақырып, жалғыз телмирип,
Жылар қолын созып байғус баласы.

Шала өкпе болып жуўырып жүрп,
Баласын умытып кетер анасы...

Сондай сен де мени кеттиң де таслап,
Еле қуўып жүрсең қашқан биреўди.
Ал мен сол нәресте балаға усап,
Сени шақыраман күнн хәм түни.

Қуўғанынды услап ал да, қайт кейин,
Жубат жылап қалған кеўлимди мениң.

* * *

Әжел жуп жағадан тутып бир гезде,
Мени алып кетсе, сен ізде қалсаң.
Мархұм ярың жазып кеткен бул сөзге
Есиркеп бир күнн нәзериң салсаң.—

Сонда салыстырма жасларға менн,
Салыстырма жүйрик жас қәлемлерге.
Мениң утқаным тек—жырладым сени,
Тек сен деп жасадым өз өмиримде.

Жана заманларда қайта туўылып,
Жасар болсам жаңа әўладлар менен,
Сени жырлар едим ең алда турып,
Бирақ ол жоқ енди, дәўирим өткен.

Сонлықтан сен баҳала, берерде сынды:
Жаслардың—шайырлығын, мениң—ышқымды.

* * *

Бәлким, сен дүньядан өтерсең бурын,
Я сен ізде қалып, жерлерсең мени.
Бирақ, тәғдир қанша бақса да қырын,
Жерден жулып алып кете алмас сени.

Атын, көркің мәңги өлимнен жырақ,
Мениң атым—лекин дүньяда қалмас.
Өзине қарыстырар мени топырақ,
Бирақ сени қасла жоқ ете алмас.

Себеби, қосықларым—қараўыл саған,
Оқыр оны биз билмеген әўладлар.

Биз көрмеген көзлер телмиерер оған,
Хәм шықпаған тиллер бул жырды ядлар.

Мениң қәлемимнің құдирети менен,
Дүнъя турғаншелли жасай бересең.

БАЙРОН

(1788—1824)

Тезирек көрсем деймен арзыў-әрманым:
Кулсыз, ҳүкимдарсыз азат дүньяны.

Байрон

Джорж Гордон Байрон Лондонда туўылып, балалығы Шотландияда өтеди. Лондонның бийлеўши топарлары менен, зулым, кертартпа, өзимшиш аксүйек кәўими менен тыл табыса алмаған өрминезди шайыр 21 жасында елин таслап кетеди ҳәм шет елдерге саяхат жасап, көп жерди аралайды. Ақырында ол Греция азатлығы үшін гүрес басшыларының бири болып жүрип, грек көтерилсшилері арасында өледі.

Байронның азатлық үшін гүрес сезимине толы романтикалық поэзиясы, оның „Чайлд Гарольд“, „Кола дәўири“, „Мазепа“ „Шильон тутқыны“ сыяқлы поэмалары дүнья әдебиятында бийик орынларды ийелейди.

АНСЛЕЙ

Үргинлеп қыс тоқсанда сиресип қатсаңыз да,
Анслей қыратлары!
Кеўлнмди сергиткенсиз қулазып жатсаңыз да,
Баяғы бир ўақлары.

Енди жоқ ессиз мәнзиллер яр менен сәўбетлескен,
Ол күнлер қайтып келмес.
Маған енди Мэрнииң күндей күлкиси менен
Аспаныңыз жадырап күлмес.

ЖАНЫМ МЕНИҢ ЖАБЫРҚАП ТУР...

Жаным мениң жабырқап тур. Кел-кел, сазенде!
Алтын арфа—минекей сазың.

Бармақларың шарқанаға тийген гезинде,
Оятсын да бейиш ҳаўазың.

Жазмышымынан саўа қалған үмит бар болса,
Көкирегимде оянып бақсын.
Көзлерімде кеўип қалған тамшылар болса,
Жибисин де, сорғалап ақсын.

Не шертсен шерт. Тек те шадлы нама болмасын,
Даңқымдай ол жалықтырды, жубата алмайды.
Мына бар ғой, бнр егилип жылап алмасам,
Көкирегимди қақ айырып кетежақ қайғы.

Кеўлим көптеп азап шегип, ҳаснретке толып,
Жетисип тур ҳалларға бундай.
Енди қәуипли! Шилпилдеп тур төгилмек болып,
Заққым толы әжел жамындай.

ТУҢҒЫШ ПОСА

Китабий ышқының жалған сөзлери
Маған дәркар емес, айтсам ырасын.
Бер маған ярымның шаҳла көзлерин,
Ийбели жаслыктың туңғыш посасын!

Келҳа, шайыр,—жасыл тәбинт жыршысы,
Дәртли кеўлим йошсын дәрьядай тасып.
Тас булақтай ийер шайырдың йошы,
Татса туңғыш муҳаббаттың посасын.

Ҳөнер пийри Фебднң бәддиўасына
Жолығарман деп қорқып қатпасын басың.
Шығыўың муң емес йош Парнасына,
Татсаң туңғыш муҳаббаттың посасын.

Не дәркар ҳөнердин жансыз сүүреті!
Шалқы, жуўҳа дүнъя, ҳәддиңнен асып.
Йошлы сезимлерднң келер нәўбети,
Еснитлсе ышқының туңғыш посасы.

Аўлак суў бойында ийнрип малын,
Зарығар падашы қыз жайып шашын.
Бул қыялый сүүрет гөззалдур бәлким,
Маған қымбат ярдың туңғыш посасы.

Ким айтты дүньядан өт деп еңреп,
Ата-бабалардың тилеп гүнасын?
Сол жер жәннеттин бир мүйеши демек,
Кайда алсаң ярдың туңғыш посасын.

Сууытар канымды залым ғаррылык,
Сонда кайта липлеп кеуил кәсасы,
Ядымда бир гөззал ғәзийне болып,
Тұрар мухаббаттың туңғыш посасы.

ЛОКНАГАР

Сәтенлер сәйир еткен сулыұ бағларды
Әкет, оннан қашшан тойынған жаным!
Бер маған асқар таў, қарлы шыңларды,—
Ерк хәм мухаббеттин аўлақ мәкаиын!

Шакмақлар шатырлап, бултлар аўнаған
Калеодон таўлары, мен сизге инкар!
Сарқырама көбнк шашып қарлаған,
О, түксийген айбатлы таў Локнагар!

Шотлаи плаш, берет книйп жасымда,
Тентиреп көп гездим ол жағаларды.
Кешки иңирде карағайлар қасында
Талай еске алдым мәрт бабаларды.

Үйге қайтпай ымырт түскен уақтында,
Жулдызларға бағып, көп сүрип қыял,
Сениң қошшақ перзентлерің ҳаққында
Шежирелер яд етип жүрдим, Локнагар!

Сиздур бәлким, ўа бабалар әрўағы,
Гүўлеп саза берген даўымлы түнде?
Мен билемен, өлмес мәртлердің жаны,
Есер самал болып ўатан үстниде.

Мәңги муз көшкиси аспанды тиреп,
Бораи мәлийкеси бунда ҳүкимдар.
Булт болып бабалар рухы гүркиреп,
Оиың хұрметинде болар Локнагар.

Ессиз ерлер! Усы ақыбетти сиз
Сезгеисиз, көринген қайлы елесн,

Каледенде қырылдыңыз кеттиңиз,
Буйырмады сизге даңқ гүл дәстесі.

Сөйтсе де, бахытлысыз. Қәўминз пүтти,
Мәңги уйқыңызға сақшы Брәмар.
Сазенделер сизди тәриплер бүгин,
Гүниренип сес берер хәм де Локнагар.

Сени көрмегели көп болды. Бәлким,
Еле де мен сени көриўнм гүман.
Лекии шөп шықпаған жартас қырларың
Альбион жеринен абзалдур маған.

Кулазыған көркінң ақылымды алды,
Жыралардан жаным жубайыш табар.
Жар тас, қарағай хәм тасқын суўларды
Сүйемен, түксийгеи таўым Локнагар!

АЛЬБОМҒА

Жалғыз мазар турған қула далада
Тербемей ме жолаўшының қыялын.
Соя сыяклы бул косығым набада,
Сеннің нәзеріңде нлингей, жаным.

Сонлары сен оны оқып көрерсен,
Сени кәйтип сүйгенимди билерсен.
„Ол енди жоқ, қосығына ырақ та
Өз жүрегін жерлеп кетипти-аў“ дерсең.

ПРОМЕТЕЙ

О сен, титан! Биздей жер бендесине,
Тәғдириңе жердей ҳәсиретхананың,—
Инсан мүшкіллерин алып есиңе,—
Рәхим етип, сен жеркенбей қарадың.

Қәне сөйткендеги алған сыйлығың?
Айтқысыз азапқа қойдың жаныңды.
Баўырынды жулып жеп бийрәхим қузғын,
Шоқып азап берип, ишер қаныңды.
Таўға шегелеидиң. Буғаўың муңлы
Сылдырлар. Шарпыйды азап жалыны.

Сен ыңырсып жуттың өз дауысыңды,
Қоймайын деп тәңірлерге жалынып.
Ұа, мәрт титан, азап пенен алысқан!
Сен мықлысаң. Қыйнаса да қаншелли,
Жасымадың, ырқ бермедің сен ұаслан,
Сум тәғдир шынжырлап таслады сени.

Күдіретли бийрәхим күштин зулмети
Бар әлемнің жауызлығын бийлеген.
Кеули келсе көкти шадыман етп,
Қахәрлеисе жер-жексенлеп ийлеген.
Ол сени өлимиен мәхрум қылды да,
Ғақсыз өлмесликке етти сазыуар.
Сен бул ашшы сыйды қабыл алдың да,
Сыр бермедің, тәўбе қылмадың зинхар.
Аспан хұкимдары Зевс тәңирнге
Жалынуы орнына, сен бас иймедің,
Қол қауысырып жасағанша мәңгиге,
Бағынбай, азапта жасайын дедің.
Ақыбеті не боларын Зевстин
Билдің, қыйнаса да айтпадың бирақ.
Жасынлар шатырлап үстине түстн,
Тереңге тау менен сен түстін кулап...
Сен бир еден едің—сол болды гүнаң.
Қылмысың—адамға ақыл үйреттін,
Ығбал тапсын дедің бул бәрше нисан.
Тәғдир бул ойынды сениң күл етти.
Лектн, хәй бахадыр гүресшен титан,
Сеннің азатлық деп түсинген затың,
Уллы үлгн болып дүньяға мудам,
Гүреске үйретер адам әуладың!
Сен ғайрат тымсалы, сен ярым қудай,
Амый бенделердің жақтырқан жолын.
Адам болып өмнр сүр деп шаршамай,
Рух берип, аштын көзлернн оның...

Нәбада бир ақыл жууыртса адам
Өмнр ағымына, дүнья иснне,
Биймәнн тирншилик, бийғам еснеу хәм
Ыр-тыр тартыс болып туйылар кнсиге...
Бирақ, адам рухы, жаны ұаслыида
Жойтпас мәңги рухын, өзинин нықлығын,
Ол хәтте жатса да азап астында,
Тәрк етпес жақсылық, сауап ықлымын.
Жеңер қасарысып, турмас бас ийип,

Өлимдн жеңиске айландырғы ш-ак.
Усы күшли сезим усы қаснйет,
Адам рухында мәңги қалажақ.

АВГУСТАҒА

Қараңғылық торын жайып,
Ақылымнан адасканда,
Үмит оты сығырайып,
Сөннүге шамаласқанда,-

Жетім рухым зирдек қағып,
Қармаланып қара түнде,
Бизге түрли өсек тағып,
Нәмәрт қашып, мәрт безгенде,-

Сүйген яр да суўып бизден,
Кеткенинде аразласып,
Тек сен ғана меннен безбей,
Турдың бәрха нурын шашып.

Пәк нураный сәўлен сеинң
Нәзерииндей периштенин.
Жаман күнде жол көрсетип,
Сен жулдызым болдың меннң.

Үстимде булт қойыўласса,
Сен жарқырап сәўле шаштың.
Нәзерине ушырасса,
Түн серпилип кейин қашты.

Аўыр жолда сеинн рухын,
Маған мәдет, атқан таңдур.
Жалғыз аўыз сөзинң ушын
Пүткил дүнья садақамдур.

Даўыллар тиккенде кастын,
Тек майысқан мәжнүн талсаң.
Қәбиримдеги кулпы тастың
Қасында да ырғаларсаң...

ВАЛТАСАР ПАТШАҒА КӨРИНГЕН ӘРҰАҚ

Менменликке кеўли кетип,
Патша отыр алтын тахта.
Хәмелдарлар куллық етип,
Қол қаўсырар әтирапта.

Салтанатлы гүлгін сарай,
 Бағ-дәулеті асқан еді.
 Жер бийлеген ярым қудай
 „Уллы тойды баслаң“ деді.
 Тилла жамда алтын шарап
 Кеуіл тербеп, қыздырды қан.
 Пернелер наз бенен қарап,
 Саз шергилді нешше әлұан.
 Ышқы етп, хошлап ұақтын,
 Патша айшы-әширет қуар.
 Салтанатлы тәжи-тахты.
 Көздің жауын алыт турар...
 Бир ұақта патша албырап,
 Қорқып сам-саз болып қалды.
 Дийұалға тигилип қарап,
 Бир жат хүрей есін алды.
 Саз тоқтады, тарқап мәслик,
 Той бузылды хәп замматта.
 Журт қарасты (ай-хәй, әсилнк)
 Мынадай бир сумлық хатқа:
 Жууан бармақ бир отлы қол
 Алғын тахтың қарсы алдына
 Жазып атыр дийұалға ол
 Жан түсинбес сөзді мына...
 Ең бир ақлы кәмиллер де,
 Хатқа үңилип сығалады.
 Менмен деген ўәлийлер де
 Оқый алмай тубалады.
 Жер бийлеген ярым қудай
 Жан жоқ бууын аяғында.
 Бир жас жөхүт хеш тартынбай,
 Жазыўды оқыды сонда:
 „Мәни, фекел, фаресі“ деген
 Сөзлер екен бул жазылған.
 Бул—қуданың елеслеген
 Ғәзебидур, тақсыр, саған.
 „Мәни“-монарх, болдың қарап,
 Дәўран сеннен өгті деген.
 Фарсылар қолында қалан,
 „Факел“—демиң питти деген.
 Айтып аўзын жыя алмады-аў,
 Қол жоғалды, жазыў өшти.
 Басып кирди сарайға жаў,
 Патша тахтан қулап түсгі...

Г Е Т Е

(1749-1832)

Пүткіл адамзаттың қайғы-шадлығын
Көтеріп жүремен өз жүрегімде.

Гёте.

Иоганн Вольфганг Гёте Германияның Майн жағасындағы Франкфурт қаласында туылған. Лейпциг университетінде оқыған. Веймар герцоги шайырды өз құкметіне шақырып, оған министрлік лауазымдар, атақтар береді. Бирақ Гёте көп ұзамай бул жұмыстарды, герцогтың құрметін тастап, жасырын ат пенен Римге қашып кетеді хәм онда өзін толғандырып жүрген шығармаларын жазады.

Гётениң поэзиясында терең гуманистлик, философиялық қосықлар, поэмалар, тэбият лирикасы кең орын алады. Ол „Жас Вертердиң жан азабы“ атлы сентименталлық роман, пьесалар, театр ҳаққында изертлеўлер жазған, ол тэбияттаныў илимин заманында терең билген.

Уллы немец шайырының шығармалары арасында „Фауст“ трагедиясы пүткіл дүньяға мәлим. Адамгершилик пазыйлетке және азат жасаўға болған жалынды куштарлыққа толып тасқан бул даңклы шығарма жержүзлик әдебият ғазийнеснен үлкен орын алады.

ЖОЛАҰШЫНЫҢ ТҮНГИ ҚОСЫҒЫ

Қараңғы түнде туў анда
Қалғып асқар таў турар.
Толықсып салқын думанда,
Ойпатлар жым-жырт маўжырар.

Жапырақлар да қозғалмас,
Гүзар жолда тынар шаң...
Сабыр етип тур азмаз,
Сен де усылай тынарсаң...

ҲАФЫЗҒА

О, сен Ҳафыз! Сениң менен қай адам
Таласа алар теңликке?

Зуўлар кемең ушқан кустай қыядан,
Қақ айырып кеңликти.

Қорқыншысыз сиңип теңиз төрине,
Желқомың пәт алады.
Көксин керіп күшли дауыл өрине,
Қайтпай жүзип барады.

Гейде қосығың бир салқын ләп таратып,
Ағыс болып сарқырап.
Жалын болып гейде ушқын боратып,
Жүрегимди шарпыған.

Шық жарқырап мақтаныштың Шолпаны,
Қуй денеме күш-дәрман.
Түслериме енген Ғафыз мәканы,
Мен де саған қуштарман!

ЗУЛЕЙХАҒА

Наз хәм жылұа менен жүз әлұан дөнип,
Бир сениң кеулиңди табалмай сонша,-
Ышқы азабында тынбай өртенип,
Мезгилсиз солады есапсыз ғұмша.

Бармақтай шийшеге толтырып әтир,
Саған беріу ушын өзинің жупарын,—
Қанша өсимликлер өлип баратыр,
Сен ушын бийиышан тәрк етип бәрни?

Сергек нәпес алған қанша өмирлер,
Сөйтпә, пидә болды гүл дийдарына?
Сен деп албырасып ғошшақ бүлбиллер,
Татлы үн нзлейди намаларына.

Лекин, сен жылама, ышқы хұкиминде,
Ким қурбан болса, налымас оған.
Темирләң патшаның ғәзебиннен де
Бийхуұда қырылған ғой есапсыз адам!

* * *

...Дурыс емес: гөззал тәбият хәм де нәўбәхәр
Жер—аспанның көринисинде десең егер де.
Тәбият та, нәўбәхәр де сен бар жерде бар,
Периштем, тек сен жүрген жерде.

ШИЛЛЕР

(1759-1805)

Толып таскан ғошшақ мәрдана инсан
Дүньяға жәриялар өз гөззалығын.

Шиллер.

Фридрих Шиллер—уллы немец шайыры ҳәм драматурги, искуство теоретиги Германиянын шеткеридеги Марбах деген кишкене шәһәринде әскерий фельдшер семьясында туўылады. Ол өз өмиринде көп тарығыўларды, герцогтың күшлн идеялык душпанларының куўдалаўларын көрген.

Шиллердин лирикалык қосықлары ҳәм әжайып балладаларынан баска оны дүнья театрларына алып шыққан „Қарақшылар“, „Дон Карлос“, „Маккарлық ҳәм муҳаббат“, „Орлеан қызы“, „Мария Стюарт“, „Вильгельм Телль“ трагедиялары ҳәзир де жер жүзи театрларында үлкен қызығыўшылық пенен көрсетиледи.

Шиллер өзиндей уллы заманласы Гете менен жақын қатнасықта болған.

Азатлыққа умтылыў, адамның инсанлық пазылетин жоқары қойыў, феодаллық дүзнимди жеккөрнў сезими Шиллер шығармаларының терең гуманистлик идеясын бинияд етеди.

ҚОЛҒАП

Баллада

Ай-қай дүнья, қызық көп-аў өзінде!
Король—патша берилип мәс сезимге,
Таластырып қамап қойған аңларын,
Қызық көрер иши пискен гезинде.
Баронлары, қонақлары, баласы
Хүкимдардың қапталына жарасып,
Бийик балкои—шардәреге шықты да,
Турды бәри тамашаға қарасып.

Рыцарлар ерлик даңқы танылған,
Көзлеринде ышқы оты жалынлар.
Қызык көрмек болып қуўдай сызылды
Зер липаслы үлбиреген хайымлар.

Король бир ишарат берди бир пәсте,
Темир тор қапысы ашылды әсте,
Маң-маң басып шықты жайсаң арыслан,
Бир ақырып қойды айбатлы түсте.
Арты жиңишке, бас бети дәўсебендей,
Көз қарасы шайнамастан жегендей.
Дәл ортаға жатып алды созылып,
„Батыр болсаң, жантасың көр“ дегендей.

Король бир ишарат берди тағы да,
Екинши темир тор ашылды сонда.
Ғарғып шықты жаў жүрекли жолбарыс,
Бата алмады бирақ ол арыслайға.
Аң патшасын көрип, былғап қуйрығын,
Күткендей-ақ оның хәмир-буйрығын,
Бир-еки бақырып, тумсығын жалап,
Өзинен күшлннің шалғандай ығын,
Ол хәм жатты. Король буйырды және,
Үшинши темир тор ашылды мине.
Еки қаплаи-барыс шыға секирди,
Бийғам жатқан жолбарыстың үстине.
Жолекең оларды қағып таслады,
Арыслан көз ашып, оны хошлады.
Қапланлар да күш атасын сезген соң,
Ырылдап, қыйпаңлап жата баслады.

Тынышлықта сөйтіп аз ўақыт өтті,
Турған журттың сабыр-тақаты литти.
Жыртқыш аңлар жатқан жерге бир ўақта
Балкоинан бир қолғап түсти де кетті.
Дем жетпей турғанда ескендей самал,
Журт селк етип, таңыркасты сол мәхәл.
Сонда қасыидағы өз жигитине
Мыйық тартып күлди бир сайыпжамал.
Мәккар күлки меиен қыйылып қатты,
Шийрии зибай менен сулыў тил қатты.

„Ырас болса,—деди меи сүйгенн,
Әжелн бер түсип кеткеи қолғапты“.
Жигит үнсиз түсип кетти балкониан,
Жыртқышлар үстине кирди де, соннан-
Тикке барып, алып қайтты қолғапты,
Арыслан хәм жолбарыстың алдынан.
Ханымлар „шуў“ етип, хұрреси ушты,
Хәтте, еркеклер де ҳаўлыға түсти.
Гөр аўзынан аман қайтқан жас жигит,
Мақтаўларға кулақ аспады ҳеш те.
Ашығының салқын қарап көзине,
„Алғысын ардана болсын өрине“,
Деп, әжелден алып келген қолғапты,
Ылақтырды сулыў кыздың жүзине.

БЕСИК БАЛАСЫ

Бахытлы ғой нәресте,
Тар бесик те кен оған.
Тениз тасып кетсе де,
Тобығына тек оған.

Өсе берсин! Соң еле
Көресини көрер ол:
Кеп-кен дүнья тарылып,
Орын таппай жүрер ол...

СОЛДАТ КОСЫҒЫ

Кәне, шаққанырак атланың, дослар!
Майданға! Инабатлы ерик майданына!
Онда күтер мени тәғдир я ығбал,—
Хәзир сол сезилер жүрек жаныма!
Хешким қорған болмас саўашта маған,
Өзимди қорғайман тек өзим мудам.

Дүньяда еркинлик жоқ! Хүкмидар өзи
Үнсиз—бағынышлы кулларын езер:
Жөгилик, мәккарлық, алдаў ғәрезн
Жүрексиз жанларға хәмирни жүргизер.

Әжелге бетпе-бет тұрған азамат—
Бір ғана адам бар... Ол ким? Ол—солдат!

Тиришилик деп тырбаныў оған намақул,
Оған жат қорқақлық, қайғы-уғайым.
Тәғдирди шайқасқа шақырар батыл
Хәм есапласыўға бәрхама тайын!
Ертең жоқ... Ал, бүгін кәсамыз толы,
Симиремиз түбине дейин биз оны!

Аспан қуласа да солдат шадыман,
Қыйынлықтан қашыўды ол билмейди.
Гөр қазып атырса ҳаўлықпас оған,
Жерден көмк ашып атырмай дейди:
Қазар кумбыл болып қашан питкенше,
Қабір екенине көзи жеткенше.

Ол жүйрек ат пенен қуйындай зуўлап,
Күтпеген миймаидай қорғанға келер;
Иште той, ал тыста өрт жаиар лаўлап,
Солдат шақырыў күтпес, ишкери енер.
Хәм қалың бермей-ақ есаплап пулыи,
Жулар ат үстниен мухаббат гүлии!

Сулыў қайғы шексе таппай жубаныш,
Жибер! Сүйдиресен бе, сүймесе, зорлап?
Семья ҳазлнгине солдат бийтаныс,
Қайғырмас ондайға жүреги сызлап...
Солдат кетер ерип тәғдир-бийкешке,
Тынышлық, баспана излемес ҳеш те.

Шаққан, шаққан, дослар! Атларды ертлең!
Бассын жүрек ҳәўирин қызғынлы саўаш...
Жас өмир кәиарыиан төгилер ертең,
Көпирип тұрған гезде тартпасаң болмас.
Өмиринди тик, кәие, қорқыўды билмей,
Өйтпесең ойында угпайсаң, ҳей-ҳей!

КОЛУМБ

Өрле алға, мәрт жүзиўши!
Наданлар саған—
Күлсин мейли, сеи гүресте
харымас дарға.

Тарт батыска! Жер ашылыўы
тийис ол жақтан,
Нурлы ақылың сезип соны,
шықтың сапарға.
Ақылың-дарға, исеи оған,
гез океанды.
Әне, толқыи арасынаи
жер көзге түсти...
Бузбас табият хәм даналық
мәңги аўқамды:
Бири айтса, бири соны
асырар иске.

ГЕЙНЕ

(1797—1856)

„Бул жерде қалған барлық адамлардың ишинде Гейне менен айырылысыу маған ең ауыры“.

Карл Маркс

Немец шайыры Генрих Гейне жер жүзидік лирикалық поэзия дүниесындағы ең ұллы шайырлардың бири. Өмір сулылығын, оның романтикасын әжайып шайырлық шеберлікте жалпылы кумарлық пенен жырлаған Гейне заман қысыметлерине нәлет тасын жаўдырып, адалатсыз, кертартпа, реакцион үстем топарларды қылыштай өткір, гүресшен сатира менен түйрейди. Ғақықатлық, адалатлық ушын қара күшлерге қарсы мәртлік гүрес отын ашқан шайырды үстем топарлар өз ұатаны Германиядан куўып жиберди ҳәм Гейне Парижде жасап өлди.

СИЛЕЗИЯ ТОҚЫҰШЫЛАРЫ

Түнерген изерлерде көрннбес көз жас,
Тис қайрар станокларда отырып:
„Германия, саған кепинлик липас—
Тоқыймыз, нәлетий үш жийек тутып,
Тоқыймыз саған!“

Қудай бизди алдады, мың нәлет оған,
Бизди қыйнар ашлық, суўық, азаптар.
Күтсек тәғдирден биз күш көмек, дәрман,
Ол қорлап, арымызды аяққа таптар.
Биз кепин тоқыймыз саған!

Корольға нәлет болсын заңлары менен,
Байлардың королі ол, зарымызды уқбас.

Соңғы намымызды алады бизден,
Хәм бизди ийтлердей тутады окка.
Биз кепин тоқыймыз саған!

Бул жалған патшалық ұатанға нәлет,
Зорлық, мәккарлық хәм ипласлық журты.
Гүл мезгилсиз солып, сасып өлимтик,
Онда өнип-өршир жегилик курты!
Биз кепин тоқыймыз саған!

Биз тынбай тоқыймыз, зуўлап ушар жип,
Станоклар сықырлар, мәкилер сып-сып,
Ғарры Германия, саған кепинлик—
Тоқыймыз нәлетий үш жийек тутып,
Тоқыймыз саған!

* * *

Арқаның жабайы жартас шыңында
Қула дүзде бир түп қарағай турар.
Шайқалып қалғыйды қарлы боранда,
Жалғызсырап тұрғандай болар.

Оның түснне енер: узак шөллерде
Күйдирип қубланың ыссы қуяшы,
Өзнідей жеккелик жанына тийген
Турар бир әжайып пальма ағашы.

АҚЫЛ ХӘМ КЕҰИЛ

Ақылым айтар: „сен ақмақ болма,
Белгиленген шегаранды бил.
Аманатқа қыянет қылма,
Асқынлама, ушқалақ кеўил“.

Кеўлим айтар: „ышқысыз адам,—
Адам ба сол?“ дейди ақылға.
„Ышқы есап бермейди саған,
Күйдиремен, қәне, жақынла“.

Ақылым айтар: „ышқын—үмитсиз,
Ол сүймейди, тек күлер саған.
Болма өйтип журтқа хұрметсиз,
Не керегия бар сениң оған?“

Кеўлим айтар, „өз өмиримде
Қанша жыллар изледим оны!
Безе алмайман оннан тирымде,
Маған рәхәт оның күлгени.

Қанша жыллар мени күл етип,
Торсыз кәпесінде усадың.
Түнлерде сен изимнен жетип,
„Қайт жолыңнан“ деп те қыстадың.

Жаиғанында хәўижге жетип,
Ышқы есап бермес ақылға.
Өртеп жиберемен күл етип,
Қәне, қасыма бир жақынла!“

ГИМН

Мен қылышпан, мен жалын!

Қараңғыда мен сизлерге,
Нұр шашып жол жақтырдым,
Сауаш басланған жерде
Алдыңғы сапта турдым.

Жатыр мние айналамда
Жолдасларымның лашы.
Жеңип шықтық биз, бірақта,
Жатыр жайрап әтирапта
Жан досларымның лашы.

Жерлеу маршы араласқан
Шадлы жеңис сайран-шууға,
Бирақ уақымыз жок ҳаслан
Қууаныу я қайғырыуға.

Барабанлар қағылды дүрс-дүрс,
Басланды мине жаңадан урыс.
Мен жалынман, мен қылыш!

* * *

Өмир деген өтер кетер,
Кеткен өмирің қайтып келмес.
Бирақ мениң жүрегімде
Ышқы оты мәңгі сөнбес.

Бир ғана ирет көріп сени,
Аяғына жығылып демде,
„Мадам, сизди сүйемен!“—деп,
Сыбырлар едим өлеримде.

* * *

Дауыл уйытқып майданда,
Қақсын мейли айнамды,
Мейли, жерди көмсиі қар.
Дауылдан жүрек қорықпайды.
Өйткени, онда жасайды—
Сүйгеі яр хәм де нәубәхәр.

* * *

Гөззал бәхәр айы келгенде,
Гүллер тағы ашылар гүўлеп.
Сонда мениң жас жүрегімде
Оянады тунғыш муҳаббет.

Гөззал бәхәр айы келгенде,
Қуслар сайрар, тоғайда шаўқым.
Сонда ышқы тутанып мен де,
Жүрегімде артады заўқым.

* * *

Ҳаял болсаң егер мендей шайырға,
Басқалардан болар сенде айырма.
Дарқан жасап, еркин өмир сүрермиз,
Талай қызық концертлерди көрермиз.

Мейли қыйна, пул талап ет, мейли сөк,
Мыңқ етпеймен айдасаң қай таманға.
Бирақ меннен айырылысқың келсе, тек,—
Бир ғана ирет қосығымды жамаила...

* * *

Сан-санақсыз жұлдызлар көкте
Мәңгі үісіз жанады тек те,

Бир-бирине қарар муңайып,
Ышқы дәрти бардай жүректе.

Хәм сөйлесер бир-бири менен,
Үнсиз ғаия сырлы тил менен.
Хеш лингвист олардың тилин
Түсний я уғып көрмеген.

Бирақта, мен сол тилдің сырыи
Уға билдим хәммеден бурын.
Грамматикам болды ол мениң,
Үйренерде ашықлық тилин.

* * *

Көзлеримнен төккен жасымнан,
Көп шырайлы гүллер өнеди.
Мен гүрсинсем, хәр шеккен налам
Бүлбил пығанына дөиеди.

Жаным, егер сен мени сүйсең,
Сол гүллерди саған берейин.
Таң сәхәрде айнаңнаи кирип,
Бас_ушында сайрап жүрейин.

АДАМ МИШКЕВИЧ

(1798—1855)

Жолдар канша болса да аўыр,
Бирлесек биз жетемиз бахытқа.
Мәртлик, мийет, дослық-татыўлық
Куўат берер ондай ўақытта.

А.Мицкевич.

Польшаның ең көрнекли шайыры және миллий-азатлық хәрекетинин ғайраткери. А. Мицкевич Литвада туўылған. Оның поэзиясы романтизм ағымында жазылып, азатлық, азаматлық рухы менен суўғарылған. Патша хұкмети шайырды Литвадан куўдалап, ол бираз ўақыт Россияға келип жасайды хәм декабристлер менен, А.С. Пушкин менен жақынласады.

А. Мицкевичтиң қосықлары, әсиресе „Пан Тадеуш“ атлы дәстаны кең белгилі.

БУДРЫС ХӘМ ОНЫҢ БАЛАЛАРЫ

Будырыстың үш улы бар, литвалы үш сұңқар,
Атасынан тыңлар олар былайынша нәсиат:
„Атлар жолға болсын таяр, қәне, шаққан ер
салыңлар,
Қылышларды шарлаң дәрқал, мылтықлар да
турсын тақ!

Әдил хабар: Вильнада, дүньяның үш жағына
Үш атланыс әнжамы бар деседи.
Паз атлансын полякқа, Ольгард пруссаққа,
Кестут руслар жаққа тезден жолға түседі.

Сенлер жас жигитлерсиз, дәў жүрекли мәртлерсиз,
(Пана болсын Литва кудайлары)—

Улларым ержеткенде, мен кетсем уят энди,
Сапарға жоллайман сенлерди бул сапары.

Сый аларсыз бул походта: бириңиз Новеградта
Руслардан олжа аларсыз оңаша.
Хаяллар онда қатқан, жасауы қымбат заттан,
Үйлері бай, дәстүрлері тамаша.

Ал, бириңиз пруссаклардан, сумлыклы сақсақлардан
Ғасыл затқа ғарқ боларсыз, олар бай.
Пүткил дүнианың пулы, ушығаның хәр түрі,
Ғинжи-маржан төғиули теңиз бақаншағындай.

Полякларға Паз батыр күшин танытсын батыл,
Польшада аз байлық пенен салтанат.
Қылышы жақсы ол жақтың, тийимлис бирақ та:
Келинликке әкелсин бир пернийзат.

Поляк қызындай қыз хеш елде болған емес,
Бала мышық ойны бар минезлеринде.
Жүзи гүл-гүл, кең кушақ, денеси сүттен де ақ,
Көз жанары шамға усар жағылған түнде.

Мен де жигит болғанман, Польшаға көп барғанман,
Шешензди әкелгенмен сол жактан.
Қартайсам да еле мен, оны ойлайман хәр дем,
Польша бетке гейде қараған ўақта.”

Үш ул хошласты шалға, кетти қәўипли сапарға,
Күтер езилип ғарры оларды үйинде.
Күн артынан күн өтти, үш ул дәрексиз кетти,
Ойлар Будрыс:, өлген ғой деп бәрни де.”

Қыс та түсти қар жаўып, келер бир улы шаўып,
Қара шекпен астыда, қолтығында бар бир зат.
—Ғе,—ғе! Не ол қолтықта?... Пул емес пе?
—Жоқ, ата.—

Алып келдим Польшадан бир пернийзат.

Өтти және қар жаўып, келер бир улы шаўып,
Қара шекпен астында томпаяр бир зат.
—Не бар қәне, қолтығында? Ушыға ма?
—Жоқ, ата,—

Алып келдим Польшадан бир пернийзат.

Жаўды тағы қырпық қар, ушып келер бир тулпар,
Қолтығында бир нәрсе бар томпайған...
Сорамастан „бул не?“ деп те, Будрыс ғарры
енди тек те
Мийманларды шақыра берди үш тойға...

АДАМНЫҢ ҚОСЫҒЫ

Бахыт нурын қушып жасайық,
Безеп басты данқ гүлдәстеси.
Туұйсқанларша қушақласайық,
Қызсын шадлы жаслар кешеси.

Таба алмасыи есигимизди
Сатқыншылық, алдаў, ғыйбатлық.
Хұрмет табар бул жерде бизден
Ұатан, илим, намыс, азағлық.

Бир-биреўге дослық қол созып,
Көксимизди ашамыз әлбетте.
Сезим, тилек, ойларды озық
Жетелеймиз бийик мәксетке.

Қайғы, азап женшилер буида,
Кеўиллилик, жыр арасында.

Кимлер бизге дос хәм ағайин
Мийнетте хәм шадлық гезинде,
Есте тутсын уставты бизиң,
Данқ ишинде, плуг изинде.

Усы жерде берилгеи анты
Өмиринше оған йош берсия:
Намыс, илим, хәм де ұатанды
Мәңги сүйип қорғаўы ушын!

Жоллар қанша болса да аўыр,
Бирлесек биз жетемиз бахытқа,
Мәртлик, мийнет, дослық—татыўлық
Қуўат берер ондай ўақытта.

УЛЛЫ ПЕТРДИҢ ЕСКЕРТКИШИНЕ

(үзінди)

Жаңбырлы кеш. Бир плашты жамылып бирге,
Ол екеуі қол усласып турды бұл жерде.
Бири—жаслай өзі өшиккен зулым хұкимінде
Қуўдаланған күн батыслы адам еди бир.
Екиншиси—хұрмет тапқан қараңғы елде,
Россияның барды* еди—атақлы шайыр.
Қәсийетли дослық нуры бнйлеп оларды,
Дос болысып, бир-бириниң қолларын қысқан.
Инталары тыңламас ҳеш тосқынлықларды,
Альпадағы еки шындай олар туўысқан:
Таўдаи куйған сарқырама ол екеуиниң
Араларын мәңгиликке турса да бөлип,
Кулақ аспас, жаў тасқынның тыңламас үнин,
Бир-бирине турар қарлы басларын ийип.

ПАН ХӘМ ЖАБАН ҚЫЗЫ

1

Жүрди қыз тоғай жақта
Жабайы жемис терип.
Пан келип түсти аттан,
Сыпайы сәлем берип.

Сорасар жатырқаўсыз
Хәм қызға күлип қарар.
Уялып ийбалы қыз,
Кирпигин төмен салар.

—Бир достым менен келип,
Жүр едим қус аўында,
Ол кетти адастырып,
Бир өзим қалдым буида.

Қөп екен бунда соқпак,
Адаспаў қыйын болды.

* Бард—шайыр.

Силте, қыз, сен анықлап,
Қалаға барар жолды.

Дым шаршап—шалықтым хәм
Адасып қатты еңсем,
—Жетерсең, асықпа, пан,
Үйиңе кеш түскенше.—

Дер оған падашы қыз,—
—Қайың тур әне, шетте.
Сол жерден бурылыңыз,
Жол шығар өзек бетке;

Үстннен суўлы өзектин,
Оң қолға жағалап бар.
Көпир тур селкиишекли,
Аржағы қала болар.

Бас ийип пан қуўлана,
Қыз қолын қысты әстен.
Хәм минип қара атына,
Ысқырды „шүү“ деп бирден.

Телмирип қарап паиға
Бир алып ауыр демии,
Гүрсинли қыз бийшара,
Билмедим неге екенин...

II

Жүрди қыз тоғай жақта,
Жабайы жемис терип,
Қайтып кеп пан бир ўақта,
„Әпиў еті“ деді күлип:

—Маған бир басқашарақ
Жол силте, ҳей, бойжеткен,
Суў бойын сонша қарап,
Таппадым ҳеш бир өткел,

Көпир де жоқ ол бетте...
Турсаң ба мазақ етип?
Ямаса жас жигитти
Өлсин деп суўға қетип?

—Онда сен бара ғой, хұў—
Қораның он жағы жол!
Дәулетің артсын сулыў!
—Пан, сен де бахытлы бол!

Тағы да изинен панның
Қарады ол созып бой.
Гүрсинер қыз не ушын,
Енди ол белгили ғой...

III

Жүрипти қыз тоғайдан
Жабайы жемис терип.
Тағы қайтып келип пан,
„Кешириң!“—деди күлип.

—Рәхим ет кудай ушын,
Жолыңды снлте оңлап:
Оқпанлап, аттан ушып,
Тас қалдым өле жазлап.

Жабайы аңлар көрдим
Улысып жүр гүркиреп.
Отыншы мужиклердің
Соқпағы болса керек.

Күн бойы аңда жүрип,
Шөлиркеп аңкам кепти.
Атым да әбдеи қарып,
Ақ көбнк болып кетти.

Булақтаи суў бер, жаным,
Суўытсын бойға тарап.
Атым да суўға қансын,
Отласын қәм азырақ...

Пан усылай күлип куўнақ,
Атынан түсти жерге.
Қызарып бети дуўлап,
Қарады қыз төменге.

Қарады пан урланып,
Қыз алар демин акырын.

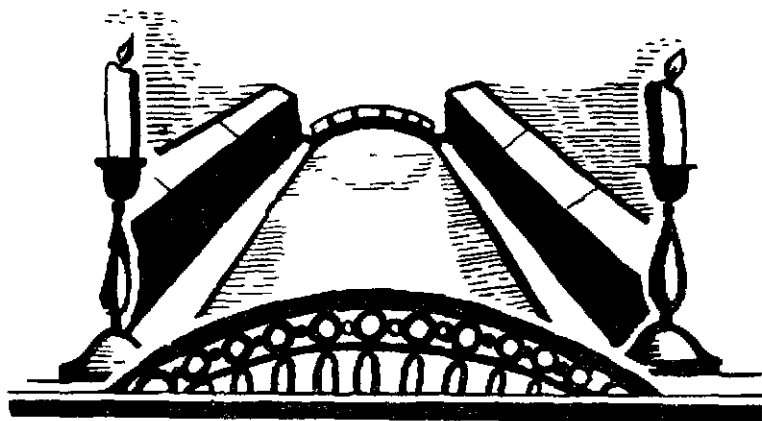
Паи сөйлер сыбырлаып,
Хәм тыңлар қыз жуўабын.

Тек те бир жамаи жери,
Самал еспеди оңлап,
Жеткермеди олардың
Сөзлерин маған урлап...

Бирақ, шынызи келсек,
Билдирип тур көзлери:
Жол туўралы емес тек
Олардың бул сөзлери...

АРҚАНЫҢ КҮДИРЕТЛИ
ЛИРАСЫ

М. В. ЛОМОНОСОВ

(1711—1765)

Өзіме бир өлмейтуғын белги салдым мен,
Минарлардан бәлент және қоладан беккем.

М. Ломоносов.

Михаил Васильевич Ломоносов—биринши уллы рус илимлазы, дәэирги заман рус әлебий тилинин тнўкарын салыўшы, шайыр, художник, тарийхшы. ағартыўшы, мәмлекетлик ғайраткер. Ол Архангельскиде Холмогор деген аўылға жақын жерде туўылған.

М. Ломоносовтың қосықларында Петр дәўиринин уллы ислери, даңқлы илимий-техникалық жетискенликлер йош лепен жырланады.

ЕСКЕРТКИШ

Өзіме бир өлмейтуғын белги салдым мен,
Минарлардан бәлент және қоладан беккем.
Арқаның асаў даўылы да буза алмас оны,
Гөне даңқлар, дәуир ағымы жыға алмас оны.
Өмир өтер, әжел жетер, жутар топырақ,
Басқалардай биротала өлмеймен бирақ.
Уллы Рим бийлер болса пүткил әлемди,
Мениң даңқым шар тәрепте кегер ал енди.
Қара халыққа Давнус патша болған жақларда,
Қатты ағынлы Авфид тасып толған жақларда,

Игалияға қосығымды тыңлатыўыма,
Алпей сазын журттан бурын жаңлатыўыма—
Қара пухара шығысым кесент келтирмегенин,
Қай ўақ бир ўақ еске алар ўатаным мениң.
Мақтан, музам, мақтаныўға ҳақлысан, қәие,—
Бөле мени даңқ—абырай гүлдәстесине.

УЛЛЫ ПЕТРДИҢ ЕСКЕРТКИШИНЕ

Бул ескерткиш тәрип етер бир дана мәрт келбетин,
Өз пухарасы ушын тәрк еткен өмир ләззетин
Өз пухарасы ушын сол данышпан қаҳарман
Қара жумыс ислеп жүрип патшалықты апарған.
Патшаман деп паңсымай, жай ҳәмелди жүриткен ол,
Өз ҳамирин бәржай етиў үлгисин көрсеткен ол.
Алтын балдақ услаў ушын жаратылған қолларын
Урды қара жумысқа жең түрннип ол нарын.
Бизлер ушын илим есиғни ашыў жолын нәледі,
Өзиниң патша екенин патшалардан гизнедн.
Жаўгершилик жапасын шекти, уллы шәхәр қурды ол,
Теңизлерде тентиреди, жат жерлерде жүрди ол.
Көркем өнер кнсилерин жыйнады әтирапына,
Қалай урысыў усылын үйретти солдатына.
Жеңди барлық бахталаслық қылған ағайинлерин,
Сыртқы жаўын ныпқырт етип өширди ол үнлерин.
Бул ким десең—Петр патша, ел атасы, әмеңгери,
Россия сыйлар оны жердеги қудай көрип.
Қанша көп жан ырза болса оған, оның тахтына,
Сонша көп дуға қылар әзийз рухы ҳаққына.

АЛЕКСАНДР НЕВСКИЙ АТЫНДАҒЫ КОРАБЛЬДИҢ ТЕҢИЗГЕ ТҮСИРИЛИҰИ МҮНӘСИБЕТИ МЕНЕН ЖАЗЫЛҒАН ҚОСЫҚ 1749 ж.

Жер жийегин жасырған асқар таўлар,
Хәп заматта ғайып болды жағыстан заўлап,
Жаңа ғана тоғай көрсең орнында шатыр,
Бул әжайып иске кеўил тасып баратыр.
Бирақ та Петр болмағанда, корабль тўе,
Шалшық суўда қайық мнниў қайда бизлерге.

ШЫРЫЛДАҒАН ШЕГИРТКЕ...

Шырылдаған шегіртке, сен қайғыдан жырақсан,
Адамлардан көре өзің бахытлырақсан,
Жумсақ шөптің арасында секиріп түсесен,
Таңғы шықтың тамшыларын қанып ишесен.
Жұрт жек көрер сени жаман жәнлик деп қарап,
Жәнлик емес, сен шынында патшасаң бірақ,
Өйткені сен бйқайғысаң, дәртің жоқ хасла.
Ала жазлай шырылдайсаң, еркін бар баста.
Не көргенің өзіңдікі, хәмме жер үйің,
Ғәрезсізсең, қарызың жоқ кисиден бұйым.

А. С. ПУШКИН

(1799—1837)

Тар заманда азатлык деп жар салып,
Ғәрип-мискинлерди аяткым келди.

А. С. Пушкин

Уллы рус шайыры Александр Сергеевич Пушкин Москвада тууылды, соң Петербуртта жасады. Шайырдын күдиретли лирасы, азатлык ушын гүрес идеяларынан рухланган күшлн қауазы өз заманында-ак Россияның кең пайтах үлкелерине жаңлап еситилди. Ол реалистлик рус классикалык әдебиятының тийкарын салған шайыр.

Уллы азатлык жыршысына үстем топарлар көп қыянет етти хәм ол дузде өлтирилди. А. С. Пушкиннің азатлык ушын гүрес рухы менен жаңлаган қосықлары, „Руслан хәм Людмила“, „Полтава“, „Мыс атлы“, „Бақша сарай фонтаны“, „Цыганлар“ сыяклы поэмалары, „Капитан кызы“ повести, әсіресе „Евгений Онегин“ романы—дүнья әдебиятының мақтанышы.

ЕСКЕРТКИШ

Бир ескерткиш салдым айта жүргендей,
Ел соқпағын шөп баспайды олманда.
Александр минарасы* менсинбей,
Басып озып, бәлент шықты оннан да.

Мен өлмеймен,—мәзи мениң денемди
Топырақ басар, сөзим жасар бирақта.
Жалғыз шайыр қалса айлы әлемде,
Мен қаларман бөленип даңқ-ағаққа.

1. Александр минарасы (Александрійская столпа) —Петербургте патша орнатқан жеңіс өресі. Патша бул минараны орнағыу салтанатына шақыратуғынын, шайырдан мақтау сөз-дәме етеуғынын билеп, А. С. Пушкин Петербургтан шығып кетеди хәм көп узамай усы қосықты жазады. 11. Ю.

Уллы Русқа кетер аты-хауазам,
Тил питкеннің бәри мен дер ондағы.
Ғошшақ славянның әулады, фин хәм,
Бул жабайы туңгус, қырдың қалмағы.

Узақ уақыт мени ардақлар халық,
Сөзим көп жақсылық оятты елде.
Тар заманда азатлық деп жар салып,
Ғәрнп-мискилерди аятқым келди.

О Музам, тәғдирге сен гийне етпе,
Бас ййме де, дәме етпе даңқ-нышан.
Пәрұа қылма марапат хәм өсекке,
Ақмақ пенен ерегиспе хеш қашан.

СИБИРЬГЕ ХАТ

Сибирь кәнлеринің мениреу төрінде
Белди беккем бууын, ҳарып-талмаңлар.
Еңбегинз еш кетпейди түбинде,
Набыт болмас асқар—бийик әрманлар.

Үмитиң жолдасың болар бундайда,
Түпкир түнекте хәм ол қууат берер.
Қапа кеуил сергнп, күш енип бойға,
Ұақты-сәти менен күткен күн келер.

Сиз жатқан азаплы қәпес-зинданға
Еркин дауысым қәйтнп еситилсе жаңлап,
Сөйгип тас қамалды қақ жарып сонда,
Барып жетер бир күн дослық—мухаббат.

Қәпес қыйрап, кйсен қулпы ашылып,
Азатлық үңилип есигинизге,
Жүзинизге жақты сәуле шашылып,
Тууысқанлар қылыш услатар сизге.

ЧААДАЕВҚА

Даңқ хәйеси, үмит пенен мухаббат
Алдарқатып бизди аз уақ турғандай,
Жаслық дәуран өтти—кетти зымырап,
Көрген түстей, мысал таңғы думандай.

Бойда бирақ жигер оты сөйбеген,
Тағдир етсе де көп зулымлықтарын.
Шәукилдеген жас көкірек жан менен,
Тыңдаймыз биз ұатаи шақырықтарын.

Ярын күтп қараңғы түн қойнында,
Жас жигиттей жойтқан сабыр—тақатын,
Ынтығып, шырпынып күтемиз бунда
Азатлықтың әрман еткен саятын.

Еркінлік ышқында тасып хұжданың,
Бойымызды ғайрат кернеп турғанда,
Жас кеуілдің күшли талпынысларын,
Келши достым, арнайық биз ұатанға!

Инан, жолдас! Сәўлеленип атар таң,
Иңкар қылған жұлдыз шығар бахтыңа.
Россия оянар шырт уйқыдан,
Бизің атымызды ойып жазар хәм
Патшалықтың қыйраған таж-тахтына.

АНЧАР

Куўраған шөл, қапырық ыссыда,
Қақсап жатқан сараи сахрада
Турды анчар—айбатлы сақшыдай,
Жалғызсырап қула далада.

Суўсыраған шөл тәбняты
Туўған оны бир ашыўлы күнде.
Тамырларын, жансыз шакасын
Зәхәр менен суўғарған хәм де.

Тал түстегі ыссы шыжғырса,
Қабығынан уў тамар тынбай.
Хәм кеш түсп, салқын жел турса,
Жарқырайды қойылып мумдай.

Қус, жолбарыс келмес қасына,
Тек те гейде уйытқыған қуйын
Соқлығып бул әжел ағашына,
Зәхәрленп қашады кейин.

Анда-санда адасқан булыт
Жапырақтарын оның суўғарар.

Путағынан сонда уўланып,
Қайнар қумға тамшылар тамар.

Бирақ, бир күни адамға адам
Буйрық берди бар деп анчарға.
Үнсиз бағынып жөнелди ол хэм
Зәхәр алып қайтты азанда.

Алып қайтты әжел мумын хэм
Жапырағы солған путакты.
Бирақ куп-куў пешанасынан
Суп-суўық тер буршақлап ақты.

Алып қайтты, хэм бийшара қул
Жығылды талып қостың алдына.
Хожасының аяғына ол
Басын қойып өлди солманда.

Хожасы болса, әкелинген уўды
Жуўыртып алып өз оқларына,
Садағынан әжел жаўдырды,
Қоңсылардың жат мәканына.

БОЙТУМАР

Шалқар теңиз мәңги тынбай шарпылдап,
Мендиреў жар тасларды жуўған жерлерде,
Ай күлимлеп сәўле төгип жарқылдап,
Ләззетли, пайызлы кешки иңірде, —
Шалқып көп катынлы мусылман ели,
Дәўран сүрген жерде тарқатып қумар,
Наз егип, еркелеп турып бир перн,
Маған инам етти әжеп бойтумар.

Айтты сахыпжамал қыйылып сонда:
„Жойтпа бул тумарды, жаным, хеш қашан.
Бир тилснмли күштин әкси бар онда,
Мениң саған деген ышқымнан нышан.
Әжел қурығынан, бәле-мәтерден,
Үргин, боранларда сақлап, сәўер яр,
Қутқарып хәр қыйлы қаўип-қатерден,
Алып қала алмас сенн бул тумар.

Күншығыстың бисяр дәўлетлерине
Бул тумар қолыңды тийгизе алмас
Хәм де пайғамбардың үмметлерине
Хәким етп, дәўран сүргизе алмас.
Ғайры елде мүсәпирлик ҳалыннан
Сени азат әйлеп, берип ықтыяр,
Қубладан арқаға елтип раўан,
Елине апара алмас бул тумар.
Лекин, мәккар көзлер жуўхалық етп,
Кеўлиң жат қыялға кеткен шағында,
Түн жамылып, сеннен ықтыяр кетип,
Ғайбаи яр тутып өпкен шағында.
Сени туўра жолға қайтарып бирден,
Қайта еске түсип опалы дилбар,
Бийопа ышқыдан, қыянетлерден
Аман сақлар сени сонда бул тумар“.

* * *

Айтпа, гөззал, мениң алдымда
Муңлы грузин қосығын енди:
Ол түсирер мениң ядыма
Өзге өмир, алыс мәнәнди.

Ах дарига, жәллад ҳаўазың
Еске салар тыңласам, жаным:
Хәм саҳраны, хәм ай шуғласын,
Бир бийшара қыздың жамадын.

Сол сүйкимли әрман елести
Умытаман қарасам саған.
Ал, еснәлсе қосық айтқан сестиң,
Ол ойыма түсер қайтадан.

Айтпа, гөззал, меннң алдымда
Муңлы грузин қосығын енди:
Ол түсирер меннң ядыма
Өзге өмир, алыс мәнанли.

М. Ю. ЛЕРМОНТОВ

(1814—1841)

Жұлдыз сәубетлесер жұлдызлар менен.

М. Ю. Лермонтов.

Михаил Юрьевич Лермонтов Пензаның Тарханы деген ауылында туылған. Пушкиннің өлиминен байланысты жазған қосығы дәм басқа да азатлық үшін күрес рухындағы шығармалары үшін Кавказда урысып атырған армияға жиберилді. Шайыр ол жерде Пятигорск жанында дуэлле өлтирилді.

М. Лермонтовтың өлмес қосықтары, „Демон“, „Мцыры“ поэмалары, „Бизің заманымыздың қахарманы“ повести, „Маскарад“ пьесасы дүния әдебияты ғазийнесинен құрметли орын алады.

ШАЙЫРДЫҢ ӨЛИМИ

Өлди шайыр! Намыс құрбаны,
Өртеди өсек, сулқ ийди басын.
Кекке шөллеп қайнады қаны,
Көкирегине тийди қорғасын.
Мыш-мыш сөзден жеткен қорлыққа
Шайыр жаны төзбеді хәргиз.
Үстем қәуім еткен зорлыққа
Қарсы шықты тағы да жалғыз...
Өлтирилді! Енді есіркеп,
Көзобаға аяң, өкиіні.
Өтирик мақтау ким үшін керек,
Тәғдір оқып қойды хұқимин!
Қуудалаған сиз емей, кимлер,—
Оның еркин, талантын—күшін?
Күлден ушқын үрледіңіздер,
Ермек оты тутаныу үшін.

Ал, не илаж? Масайраң енди...
Соңғы азапты тарта алмады ол:
Асқан ақыл шырағы сөнди,
Кетти солып бир әжайып гүл.
Оны атқан қанқор—қара бет
Шнмиркенбей алды нышанға,
Қылт етпеди қолда пнстолет,
Куұыс геўде жаўыз қашан да.
Тоба! Ийтинип усы манайда,
Даңқ излеген бир келгиндини
Тас аттырып бизин талайға,
Сум тағдирдин не ислегенн!
Ол жат жердин тил, әдет-үрпин
Көре алмады, басты аяққа.
Бизин даңқты аяп не қылсын?
Пәмледи ме сол қанлы заматта
Көтергенин қолын қай жаққа!...

Шайыр өзи сүйип жырлаған,—
Өлген усылай мнйримсиз қолдан—
Күндесликтин қурбаны болған
Сулыў жанлы қосықшы усап,
Өлди шайыр, өтти дүньядан.

Таслап рәхат, дослығы мол ортаны,
Туншықтырғыш от қумарлы интаны,—
Мынаў күншинл қәўимге неге келди ол?
Жаслайынан түсимпаз жаны жол берип,
Мынаў ылғый шуғылларға қол берип,
Өтирнк әлпеш, алдаўға қәйтип ерди ол?

Даңқлы гүл шеңберин жулды да бастан,
Кнйгизди гүл орап ткенли шөпти.
Сырлы суўық тикен ҳеш аямастан
Ул лы пешананы жаралап өтти.
Мысқылшыл топаслардын сум сыбырлысы
Ең соңғы мәўритин онын уўлаған.
Өлди бос ызадан өртенип иши,
Алданған үмиттен жеди пушайман.
Тынды сулыў қосық хәм хош ҳаўазлар,
Шықпас енди қайтып онын үнлери.
Шайыр жатырған жер қараңғы хәм тар,
Ләбине басылған үнсизлик мөри.

Ал, сизлер, газзаплық лақабы кешкен
Аталар нәсили, көргенсиз әулад,
Тепкилеуши қуллық өкшеси менен
Пақыр—мискинлердің ығбалын қорлап!
Тахт жанында тұрған аш көзлі топар,
Даңқ, Ерик, Даналықтың жәлладларысыз!
Нызам тасасына жасырынасызлар,
Қарсыңызда суд та, ҳақлық та үнсиз!...
Лекни, хәй азғынлар, сизлер ушын да
Суд бар, кәхәрли суд, ол күтер сизди;
Сатылмас ол алтын шыңғырлысына,
Алдан сезер ҳарам пикириңизди.
Сонда қара нийет ғыйбатларыңыз,
Сизлерге қәдмгидей жәрдем ете алмас,
Хәм де жеркенишли қара қаныңыз
Шайырдың пәк қанын жууып кете алмас!

КАВКАЗ

Сеннен жас гезімде, тағдир болып қас,
О, кубла таулары, кетсе де бөліп,
Сенн бир көрген жан қайтып умытпас,
Ұатанымның сулыұ қосығындай көріп,
Сүйемен Кавказ.

Жаслай мен анамнан айырылдым дилгир,
Гейде қызғылт шапақ ымыртта далаң
Оның тапыс дауысын қайталап маған,
Сол ушын сүйемен шыңларды сол бир,
Сүйемен Кавказ.

Қандай бахытлы едім жүргенде сенде,
Мине бес жыл болды, мен саған иңқар.
Әжайып жуп кумар көз көрдім ол жерде,
Соны еске алғандай жүрек сыбырлар:
Сүйемен Кавказ.

ХОШЛАСЫҰ

—Кетпе бул жағаны таслап, жас лезгин,
Сонша өз еліңнен аңсадың нени?
Тауда ызғар, думан, атың да қарғын,
Бунда жаның тыныш, панаң бар хәм мен—
сүйемен сени!

Гайып болғаны ма атқан таң менен
Сол бир еки ақшамның ядыгары енди?
Қауендерсиз бир бийшара қызбан мен,
Бирақ, тәңирим маған сулыў жан берди,—
Жанындай сениң!

Келген едің бунда бир сәтсиз күнн,
Ызғар бурка астында қайғыға батып.
Жаңа ашылған гүлдей жас талайымды
Қалайша аямай, мени жылатып—
Кетесең енді!

Айбатлы дәулердей таў днзбегине
Нәзер сал, қаныңдай безеиген ҳәсем!
Көзлерің жаўдырап, соншама неге
Еркин тағыўлықтан безип, телмнресең—
Жағ үлкелерге?—

Қай жер жайлы, сол жер биз ушын ўатан,
Күтер адамым жоқ деп өз елимде,—
Өзің де айтғың ғой, сүйиклим маған,
Ең болмаса қалшы қасымда бирге—
Бир күн, бир заман!

—Менде дослар болмас, ўатан да болмас,
Жүйрнк ат ҳәм полат семсерден басқа.
Ышқыңнан бахтияр болғаным ырас,
Бирақ, илаж қанша, көз жасың ҳасла—
Мени ирке алмас!

Қанлы кек жолында болып сергиздан,
Қанша жыл жаныма жетирдим қысым.
Қашан төкпегенше душпайымнан қан,
„Сүйдим“ деп айтпаспан. Жуўабым усы,
Әпнў ет, жанан!

* * *

Жайма шуўақ ҳәм жат үлкеден
Арқа жақтаи шыққан нәзерлеп,
Жолаўшыңман, әкелдим сәлем,
Күн шығыстың сақшысы Казбек.

Әжим басқан қарт пешанаңа
Әсирлик қар сәллесин шалған,

Адамлардың тәкаббыр қыйқағына
Селк етпейсең, кәр етпес саған.

Жүректің жай муңын бірақ та,
Алып қашар асқар шырларын,—
Жұлдызлары жуусаған жакқа,
Мәнзилнен мәңгі алланың.

Тилегім сол: тартса екен салқын
Қапырық дала, шаңлақ жол үсти.
Мынау меңдиреу майданда бүгін
Тас үстінде тынықсам түсте.

Дауыл турып кетпегей деймен,
Жау-жарағын сарта-сурт урып,
Түнек Дәрһи қысиағында мен
Киятырғанда атым болдырып.

Бар тағы бір тилегім, бірақ,
Аузым бармас, түршінгер жаным!
Жүргенде усылай тағдир қуудалап,
Умытса ше менн ұатаным!

Қәдмғише ашып қушағын,
Қарсы алар жан болар ма барсам,
Таныр ма екен дос-яранларым,
Мен сорлыны узақ қаңғырған.

Я қәбірһи ата-бабалардың
Жүрермен бе аралап, бір ұақта
Жаста айқасып өскен дослардың
Туұысқан рухын басып аяққа.

Усы айтқаным шын болса енди,
Тас боран қыл меня, Казбек.
Үйсіз-күйсиз әруақ денемди
Сайларыңда сүйрег тезирек.

ТАҰ ЖАҢҒЫРЫҒЫ

М. Ф. АХУНДОВ

(1812—1878)

Уллы эзербайжан жазушысы, демократ, агартуушы Мырза Фатали Ахундовтың „Алданған жұлдызлар“ повестинде, „Халы кара“, „Молла Ибраһим Халил альхимик“, „Ботаник мусье Жордан“ комедияларында сол замандагы эзербайжанлыктар турмысы реалы суўретленеди. Оның материалисттик идеяларды пропагандалаушы философиялык хатлары да бар.

М. Ахундовтың „Пушкин өлиминен“ поэмасы өз тусында русшаға аударылып шыккан

ПУШКИННИҢ ӨЛИМИНЕ

Күншығыс поэмасы

Түни бойы уйқы қашты көзимнен,
Айттым: „сыр шәшмеси—жүрек, буның нең?
Неге тынды бағдың қошшақ бүлбили,
Неге шықпас дилўар тотының үн?
Жүйрик қыял неге шаппас көселип,
Я қалды ма сөз сағасы кесилип?
Бәхәр келди. Бағдың гүл-ғұмшалары
Қызлардай доланып ашылды бәри.
Шәменде салланып гүл бинәфшалар,
Қызыл гүллер мисли лалаптай жанар.
Шөл келини-лала гүллерин ашты,
Таўлар гүл-гәўхарын етеклеп шашты.

Дарақлар патшасы сәрүи тал болар,
 Жасыл тажын кийип салтанат құрар.
 Балаұызға шық тамшысын толтырып,
 Қызғалдақлар ишер шын мәслик курып.
 Жасминнің жулары сайларды гезер,
 Нәркес қыя бағып көзлерін сүзер.
 Бұлбил гүл жапырағын тислеп ауызға,
 „Хош келдің!“ деп сайрар шадлы қауазға.
 Гүлшанға суў себер бәхәр бултылары,
 Әтир суўын бүркер таң самаллары.
 Жағымлы сес пенен сайраса қуслар,
 Көк шөплер көгерип ойна баслар.
 Бул бир гөззаллықтың гүл базарынан
 Излесен табылар қөлеген матан.
 Кими иске салар шырай, жылұасын,
 Кимиси ақ шегип ырғайды басын.
 Киминин кеўли шад, шыннан бахтияр,
 Кимисиннің кеўлинде көп дәрти бар.
 „Әй, кеўил, неликтен батасан мунға,
 Бул дәўраниан сен бийнесип қалдың ба?
 Я ғәллет басты ма, сөнип хәўеснің?
 Сулыұлықты сүйиў еди ғой иснің.
 Шайырлықтың даңқынан ўаз кештиң бе,
 Шийрин қыяллардан айра түстиң бе?—
 Пикир теңизине сүңгип тереңнен,
 Сөз ҳинжисин теретуғын едиң сен.
 Мәни қызларының аппақ мойнына
 Тағатуғын едиң сол дүрди бәрхә.
 Сөйле, кеўил, бул не саўда, бул не ғам?“
 Дегенимде кеўлим сөйледі маған:
 „Әй, мениң бирден-бир сырласым, шайыр,
 Дәртимди сөйлетпе, хәсиретим аўыр.
 Мен де гөззаллықтың аңлайман бәрин,
 Қазан урса шәйда гүлдің соларын.
 Жүйрик сөз бедеўни минип астыма,
 Қәлем-зулфиқарын тутып дәстиме,
 Шайырлық даңқ майданында шабыўды,
 Билемен, көп шийрин қыял табыўды.
 Әттең, бул ялғаншы дүнья опасыз,
 Қараң қалған яңлы заўқы-сапасыз.
 Қус-ақылсыз, шыкса қәпес-торынан,
 Неге қайтып барып торға урынар!
 Даңқ деген де бир бос жаңғырық екен,
 Қыял хәм бийхуўда, пуш екен билсем.

Шеп айланса шарқы пәлек гәрдиши,
Кейни ақыбетдур дүньяның исн.
Дүньядан бнйхабар екеисең. Тыңла,
Шайырлар сәрдары Пушкин ҳаққында:
Ол Пушкин ғой, аўзын ашса тил қатып,
Дуым журт уйыған рәхәтке батып.
Хәтте ақ қағаз ақ сийнесин ашып,
Оның сыясына болғанды ашық.
Таўыстай рәңберең еди қыялы,
Ғайры нағыс еди тили сәналы.
Ломоносов тикти шайырлық үйин,
Ал Пушкин ол үйге болды хожейин.
Сөз дүньясын алды Державин жаўлап,
Пушкин патша болды ол мүликке бирақ.
Билм кәсасын Карамзин толтырды,
Пушкин ол кәсаны смираип қойды.
Татарлардан тартып Қытайға шекем,
Ақпатшадай оның атағы жүрген.
Күншығыста үштен көринген айдай,
Арқада ардақлы рухы сондай.
Жети атадан, төрт енеден бермаған
Пушкин яңлы дилўар перзент туўмаған.
Енди қараң, ата-ана болғанның
Перзентине мийримсизлик қылғанын:
Нышанаға қойып оны заялап,
Әжел оғын атты шайырға қарап.
Нәсерин жаўдырып қара булт курсап,
Өмир нәўшелерин урды сел-буршақ.
Әжел жели жан шырағын сәндирди,
Рухсыз тән қара жерге көмилди.
Ел бағында хожа бағмай—жаўыз қол—
Жас шақаны қырқып, обал етти ол.
Мәни дүри толған шайырдың басы
Болды курт-қумырса жеми, уясы.
Жан шымшығы тәрк етти тән уясын.
Уллы-киши жоқлап иидилер басын.
Гүл солды, орнына көгерди тикен,
Шәйда бұлбил безди гүлсиз кеўилден.
Матам тутты Россия топырағы,
Деди: „әй, сен, жаўызлықтың қурбаны!
Жәдигөйлигинен сени заманның
Кутқара алмады тилсим-тумарың.
Дослар жетим қалды, сен кеттиң жырақ,

Торқа болсын, улым, сен жатқан топырақ!
Бахшасарайдағы қалған жуп гүлін,
Көгерсек дер қайтып қәбирине сениң*
Өлимиңе қайғырып ғарры Кавказ хәм
Сәбухий бәйятинде тутпақта матам.

Аударыушыдан: М. Ф. Ахундов (Сәбухий) өзінің бул әдебиет тарихында әдетте „Күншығыс поэмасы“ деп жүргизилип келген шығармасын қайнақай Пушкин өлген жылы—1837-жылы жазған хәм сол жылы (автордың өз аўлармасында) „Московский наблюдатель“ журналының март санында басылып шыққай.

КОСТА ХЕТАГУРОВ

(1859—1906)

Шайыр, революцион-демократ, Осетин әдебиятының тий-карын салыушы Коста Хетагуров қосықтарын осетин және рус тилинде жазған. Ол өз шығармаларында, публицистикалық мақалаларында езилген гелей тау халықтарының хұқықы үшін күресті, олардың мұнын мунлады, езиўши топарларды әшкаралады. Шайырдың „Осетин лирасы“ („Ирфон пандур“) топламы осетин халқының ең сүйикли китабы, сондай-ақ Хетагуровтың қосықпенен жазылған „Фатима“ повести де кең белгиди.

К. Хетагуров белгиди сүүретши де болған.

М. Ю. ЛЕРМОНТОВТЫҢ ЕСКЕРТКИШИ АЛДЫНДА

Қуған, салтанат қур, әдиўли ўатан,
Умытылсын өмириңнің қайғылы қысы,—
Қызғын ойларыңа қанат байлатқан,
Мине, азатлықтың шын хабаршысы!

Азатлық болады, исен сеи оған!
Оған гирей,—мына өшпес шамшырақ.
Тар жолда татыў дос, ол—жолдас саған,
Ол—құдиретли күш хәм гүресте жарақ!

Илим дәрғайына, өнер шыңына
Оның менен бирге шығасаң батыл.
Уллы, әдил нске таяр турыўға
Бирге үйренесиз, ол берер ақыл.

Ойшаң хәм бағыбас образы оның
Сениң жүрегінде солмайды сонда:
Хәм күшли намасы ол шерткен саздың
Турар мәңги жаңлап жыраларында.

Түнерген шыңларыңды сүргиили шайыр
Қайтип сүйсе, сен де сүй оны, сыйла.
Жүректе құрмет хәм сәлемиміз тайын
Зулымлық жәнжелиниц жас құрбанына.

ЖЕТИМЛЕРДИҢ АНАСЫ

Тоңлап ғарғалар дүр-дүр,
Улыр уйытқыған дауыл.
Меңіреу жылғада мүлгир
Нар деген ауыл.

Ауыр мийнет күндіз көп,
Ақшам аздап алар дем...
Қыя таста мөлтилдеп,
От шығар бір сакляден.*

Ауылдың бір шетинде
Турар хуулеп малхана,
Онда қыйналар күнде
Сорлы жесир бір ана.

Жанын қайғы-ғам геулеп,
Уйқы қашар көзинен,
От басында гүйбеңдеп,
Дяңке кетер дизинен.

Ызғар жерде узақ түн
Аунасып өрден ыққа,
„Аш болдық“ деп бес жетим,
Телмиреди ошаққа.

Бүрсеңлеп аш бөрилер,
Өлер улып жырада.
Аш халықты сум әжел
Шалғы яңлы орады...

„Шыдай турың азырақ,
Жылай бермең оншама!
Ауқат беріп хәзир-ақ,
Уйықлатаман“ дер ана...

*) Сакля—Кавказ халықтарының үй-жайы.

Пысқып ғана жанады
Ошақтың қоламтасы,
Қазанға байғұс ананың
Тырс-тырс тамар көз жасы.

„Құрған әке, ант берип,
Қалдырып мени жәбірге,
Жетімлерге пәнт берип,
Жатырсаң-ау қәбірде.

Бес жетимек балаиың
Өлимин көрсен деп пе едің?
Жүрегін бахты қараңның
Суұырып неге кетпедің!

Еркек ширкин сум екен,
Зийрек екен қатыннан:
Өлді де қутылды бірден,
Үйдің машақатынан.

Тилеп алған улынның,
Көзі қалды шынында.
Өлсек биз де, қостарым,
Жатар едік жанында...”

Тырс-тырс тамар қазанға
Көз жаслары ананың,
Ошақтағы қоламта
Пысқып ғана жанады.

Самал өксир гүйілдеп,
Ғам-қайғы ұйықлап жатар,
Ұйқы демеу кеуілге,
Ұйқы көзді құрғатар.

Жетімлерін сорлы ана
Тоңбасын деп қымтады.
Орап-шырмап сабанға,
Демн менен жылытады.

Соңғы үміттей мөлтилдеп,
Ошақта от ойнады,
Жылаған менен еңкилдеп,
Балалары тоймады.

„Хәзир пәсер мәшаба,
Уйықлайсыз тойып жатып“.
Деп отырды сорлы ана,
Қара тасты қайнатып.

Жақынласқан гезде таң
Пәсейди самал, тынды қар.
Тербеп үмит, қайғы-ғам,
Уйықлап кетти байғұстар.

ВАЖА ПШАВЕЛА

(1861—1915)

Грузияның таулы пшав кәуімлеринен шыққан шайыр, қосықтарында тау халқының еркінлік сүйиуші рухын, турмыс өзгешелігін, туған табиат көриністерін жырлаған.

Важа өз шығармаларында фольклорлық және мифологиялық идея менен образдарды философиялық ой-пикирде іслеткен. Гүрринлер, драмалық шығармалар да жазған.

ЖАНЫМ СҮЙГЕН ЖАСЫЛ ТОҒАЙЛАР ЕЛИ...

Жаным сүйген жасыл тоғайлар ели,
Көмкерілген көк шөп, дәрьялар менен,
Бейіштің дәл өзі дер едім сени,
Сени сүйемен де шын жүрегімнен.

Тауда кекилік ушар тыпыршып тынбай,
Қустың уйқысындай тынышың кеткен.
Сені перзентлерің сүйіп жанындай,
Сені қайғырыуды шын үрдіс еткен.

Олар сенің ушын тер менен қаның
Тынбай төгіп атыр қырғын сағашта.
Ал сен адамдардың қайғы әрманын
Неге түснібейсең, жүрегің тас па?

Қайда, қайда сенің сезімтал жаның?
Бүркіт пәруазларың сезілмес қасла.

Терең сыр жасырған асқар тауларың,
Көксінде булақтар қайнайды тынбай.

Сениң сатқынларың, сениң жаўларың
Ҳақтың ғарғысына дуўшакер болғай.

Таңда күн, ақшам ай ҳәйиўлеп сени,
Ғаплет уйқысында бнйхуш қылады.
Арағаа сарқырап аяқ ушында,
Иори бас ушында желпип турады.
Ҳәм ол өз анаңдай бесик тербеткен, —
„Ақылы дана болып өс, балам“ дейди.
„Елдиң, кек-намысын жаўларда кеткен
Алып, халық тағдирин шеш, балам“, дейди.

Таңғы шық суўына шомылып жайнап,
Бәхәр гүллерниие бөлен, туўған жер.
Ақ көбикли суўың лепнирип қайнап,
Этир гүлдей дөнип түрлен, туўған жер.
Бирақ сыртқы шырай, билсең опасыз,
Сен оған алданба, сүрме бос қыял.
Жүрек пеней жанның сулыўлығысыз
Ҳешқандай гөззаллык таба алмас кәмал.
Өйтбесен, өмирнңде бар жыйғаныңды
Зым-ғайып ушырып әкетер самал.

ҚАРАМАЙМАН ҚАРЛЫҒАШЛАРҒА...

Қарамайман ушқан қарлығашларға...
Жақпас тырналардың тыррыўлағаны.
Бултар сая салып туўған таўларға,
Мейли, көше берсин, жылымас жаным.

Жулдыз шоғырындай көктен тигилген
Гүллер жайнай берсин ўатан жеринде.
Қубланың түниндей қап-қара көзлер.
Мейли, жара салсын жаныма күнде.

Маған дәркар емес ҳешқандай шадлық,
Жаслық үмитлерим, сен кетпе жырақ,
Сени әкетпекши дәўран ағысы,
Сени қызғанамаң мен оннан бирақ.

МАХМУД

(1873—1919)

Махмуд мухаббаттың парахат өмирге, инсан адалатлығына тақәбил әҳмийетке ийе екеинн түсинип жырлады.

Расул Ғамзатов

Аварлардың маңдайға тиккен классик шайыры Махмудтың қосықларында инсан мухаббаты улуғланады. Оның „Мәрьям“ поэмасында теңдиксиз замандағы жүрек қайғысы қайран қаларлық сулыұлықта жырланған. Махмуд бай офицердің Муисулыұ деген қызына ашық болады, бірақ қызды әкесі зорлық пенен басқаға беріп, Махмудты солдатлыққа жиберткен. Шайырдың бұл поэмасы өзіндегі усы айралық, сағыныш сезимнен туған.

Махмуд 46 жасында тойда қосық айтып отырғанда өз душпанлары төрепинен атып өлтириледі.

МӘРЬЯМ

Жүрегімде ада болмас дәртім бар,
Тәңирім бір нәзер салмас болар ма?
Қайғы-қәсиретімді бұл қара бултылар
Өзлерине қосып алмас болар ма.

Хәй сен, шалқып ескен таудың самалы,
Бұл қапа кеулімді сергит шамалы.
Әптабы күйдирген күннің нурлары,
Мен күйген отларға сырлас болар ма.

Тауда жасырынған қара көз кийік,
Жүрген жерің бнзге қол жетпес бийік.
Биз қалдық айралық отында күйіп,
Ярға мийрибанлық қылмас болар ма.

Кекилк қус зар әйлер ерте-кешинде,
Тентирермен қалың тоғай ншинде.
Ең болмаса енбедим бе түсиңе,
Ашық бір ықырарда турмас болар ма?

Ақ қағазлар толса сағынышларыма,
Кимнен хат жолларман сәуер ярыма?
Таулардың жабайы мақлуқларына
Өз муңымды шақсам, уқбас болар ма?

Сен деп қосық жазыл шайыр бнйшара,
Ышқым ел ншинде болды әшкара,
Әжел келермекен шақырсам сирә,
Жат жерде жалғызлық питпес болар ма?

Саған хош айтысып шыққалы үйден,
Дастыққа басымды қоймадым бір дем.
Хабарыңды кимнен сорайын, еркем,
Шақырғанда дауыс бермес болар ма?

Таулар қыснағында жууырған арқар,
Яки набыт болар, яки жол табар.
Қыстың аязынан кейін бәхәр бар,
Ығбал шырағымыз жанбас болар ма?

* * *

Саллана-долана шыксаң сайранға,
Тау үстинен бір ай туўғанға мегзер.
Өлгенлер тирилип, тири қайранда,
Ақшам қараңғысын қуўғанға мегзер.

Патшалар урыс ашып, атланса жайға,
Ел басына түсер мүшkil ис, ғаўға.
Айралық оғынан жазылмас жара
Жүректе қансырап турғанға мегзер.

Күн нуры тиймеген ақша жүзинди
Көрсем деп азапқа салдым өзнімди.
Бесик жырын айтқандағы гезинди
Еслесем, бір питпес әрманға мегзер.

Қауышыл ярына нитизар жүрек,
Көрсем дийдарыңды бір ғана нрет,

Үстиме таў қулап, болсам да хәлек,
Жаным жай таўардай болғанға мегзер.

Таўыстай таранған көлдің ақ қуы,
Дәртин—сағынышлардың сарғайған туы.
Айралықтың тамған заққымлы уы,
Асларыма ағыў қатқанға мегзер.

* * *

Сеннен узақтағы өмирим жалған,
Қуралды тасладым ийнимдн қыйған.

Тақымлар ер сүймес, ағ жанға тийдн,
Кеўлим сени аңсап, бир көрсем дейди.

Сенсиз жүрген жолым узақ көринер,
Сенсиз гезген жерлер дозақ көринер.

Сағынышым мен тоймас жемис сыяқлы,
Изиң түскен жерлер бейиш сыяқлы.

Аралап жүргенде орыс жерлерин,
Шықпадың сен хасла ядымнан мениң.

Саўда базарында, бай дүканларда
Сулыўлар сүүретин қарадым сонда.

Үлкен шәхәрлерде, театрларда
Сүүретинди излеп саидалдым бәрхә.

Саған сәл усаған биреўди көрсем,
Қайыл едим соған жанымды берсем.

Өзиңе усаған ҳаял я бир қыз
Ушыраға алмадым дүньяда хәргиз.

Жигитлерди мәптен қалдырмаў ушын,
Ашық етип, ақылын алдырмаў ушын,—

Сен бекиндиң төрт днйўалдың ишинде,
Ашық болған көрдн сени түсннде.

Жумада бир мәрте бақтың айнадан,
Онда да дийдарың көринбес маған.

Сүрген өмирнм өмир емес, жалғандай,
Бул дүнья бизлерден қараң қалғандай.

* * *

Россия қалды. Биз кеттик мине,
Сары шайтан аустерлиц елине.

Хәр үйде бир сүүрет көрдім бул елде,
Сукланып, таңланып қарадым хәм де.

Қайсысын көрсем де сениң дәл өзиң,
Бәринен көринер нурланған жүзиң.

Айырылып қалардай ақыл-есимиен
„Бул ким?“ деп хәммеден сорай бердім мен.

„Бул—хәзирети Мәрьям, өмир қуяшы,
Ийса пайғамбардың туўған анасы“.

Деп жуўап бернсер кимнен сорасам,
Дийдары өзиңнен аўмас қарасам.

Жылап турдым тап өзиңди көргендей,
„Мәрьям!“ десем, өзиң даўыс бергендей.

Қай сүүретши сүүретинди жасаған,
Хәтте кийимн сеникне усаған.

Бул хәмме сүүретте сени салғандай,
Хаял руўхын тек өзиңнен алғандай.

Бөтен сүүрет көрсем, нәзер салмаспан,
Кабаға зыярат ушын бармаспан.

Ақшам мен ақтарып аспанның жүзии,
Излемеспен түнде Зухра жулдызын.

Хәррелер пәл излеп гүллерге қонар,
Гүбелеклер отқа урынып жанар.

Маған енди күш хәм қуўат енгеидей,
Мепиң руўхым ғам ләшкерин жеңгендей.

Маңлай хәм көксиңе тийгизип қолың,
Христиан табынар алдында сениң,

Алдында шам жағып, басларын ийип,
Халық саған сыйынар крестин сүйіп.

Қол қаўсырып сүүрегиниң қасында,
Мине жылап турман халық арасында.

Жансыз зат болса да сениң сүүретин,
Тасар жүрегимде иззет-хұрметим...

* * *

Паровозлар келип узақ жоллардан,
Вокзалда журт қумырсқадай қайнаған.

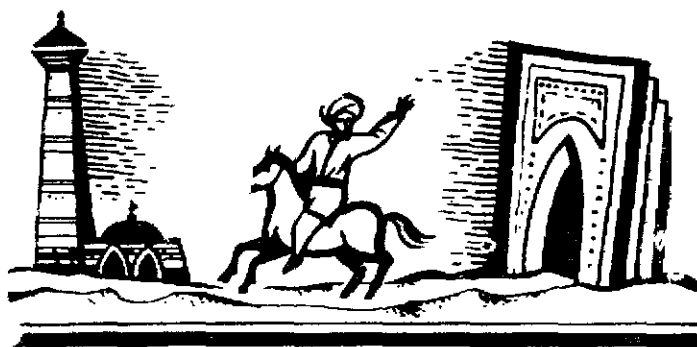
Және жолға шығар қарғыи поездлар,
Жүрегимди жулып кеткейдей олар.

Бунша қаст еткендей сум тағдирге меи
Не иследим? Мейли, муңайма кеўлим.

Келмес енди сениң хат хәм хабарың,
Жақсы болар еди-аў умытсақ бәрин...

**КҮНШЫҒЫСТАН
ЖАҢА ҲАҶАЗ**

АБАЙ

(1845—1905)

Жүрегіннің түбіне терең бойла,
Мен бір жумбак адамман, оны да
ойла.
Соклықпалы сокпақсыз жерде өстим,
Мыңға жалғыз жаудастым, гинә қойма

Абай

Уллы ойшыл шайыр Абай (Ибраһым) Қуанбай ұлы өткен заманда кең даланы үніреткен дана сөз шеберлерінің биі болды. Ол Семей (Семипалатинск) төрелте Шыңғыстау атирапында туылған.

Абайдың қосықтарында сол дәуірдегі қазақ даласының турмысы, социаллық күреслер реалы хәм оғада шебер жырланады. Абай Пушкин, Байрон, Лермонтов, Гетеннің қосықтарын қазақшаға бирінші аударған шайыр. Қарақалпақтар қазақтың уллы ақынының өлеңдерін ертеден ядқа биледи.

ЖУРТ КӨНБЕДИ, НЕ ИЛАЖ?

Менсинбес едим наданды,
Ақылсыз деп қор тутып.
Дүзетпек болдым заманды,
Өзимди әбден зор тутып.

Таппадым көмек өзиме,
Көп надан менен алысып.
Көнбеди хеш ким сөзіме,
Туғып алды қарысып.

Жан шоштырлық түрінде,
Бәрі бірдей елиріп,
Устай аламын бирін де,
Кейін қашты шегиніп.

Баяғы жолдан ел кетті,
Билгишсинди, мақтанды.
Ыңыранса күн өтті,
„Жарлықа, қудай, жатқанды“.

Мен болдырған арықпан,
Қатын, бала қонағы.
Сенлерге де қанықпан,
Журтың анау баяғы...

Жарлы емеспен, зарлыман,
Оны да ойла толғанып.
Журтым деуге арлыман,
Өзге журттан уялып.

Мал шабыу менен партия,
Бәрі мәслик, журт қумар.
Елирме, бәрі сырғыя,
Көп мәскүнем ненн уғар?

Татыу, тыныш турмысты
Жақтырмас, жәнжел болмаса.
Урлық, ҳийле, сүмлықты
Сағынар кәсип қылмаса.

Ел уқбаса нетермен,
Шаршадым енді мен есе.
Айтып-айтып кетермен,
Не нлаж, журтым көнбесе?

* * *

Айнымас дос халықта жоқ,
Батырлар тек үйде бар.
Алда көргеи артта жоқ,
Өтирик-өсек, ҳийле бар.

Сәл жаңылсаң алжасып,
Жақсыңды илмес көзине.

Тиймеди деме пайдасы,
Тиймегей де өзіме.

Пайда куўып, мақтанып,
Сүүменлескен бир бәле.
Өсек сөзди ақтарып,
Сумлық ізлеп жүр еле.

Тыңлар-аў дедим әўеле.
Тыңлатыў үлкеи күш болды.
Жақсы өмирим әўере,
Ақыр соңы пуш болды.

Дос қабағы томпайып,
Гийиешил болып кубылды.
Кими тентек, кимде айып,
Түснниў кыйын бүгинде.

* * *

Жақсылық узақ турмайды,
Жаманлық сирә тозбайды.
Үмнтің аты елеўиреп,
Қос днзгинди сөзбайды,

Тебинип, қамшыласаң да,
Уўайымиан озбайды.
Бир қайғыны ойласаң,
Жүз қайғыны қозғайды.

Қурсаўлы булт ашылмай,
Аспанның жүзи көгермес.
Алқынған жүрек басылмай,
Талаплы кеўил елirmес.

Жамалса қайғы қат-қабат,
Қаңғыртпай қоймас адамды.
Пәс туўысқан—ол да жат,
Гүкилдеп берер сазанды.

Безейип десен ел қымбат,
Қәйтсең де өңкей наданды.
Сыпыра батыр, тек сымбат,
Мақтанып алар мазамды.

МУҚИМИЙ

(1851—1903)

Муҳаммед Әминхожа Муқимий заманында ағартыушы шайыр болып, өзбек поэзиясында критикалық бағытта терең социаллық мәніде қосықлар жазды. Оның сатиралық қосықлары, „Саяхатнама“ атлы жол очерки жанрында жазылған поэмасы халық арасында кең белгілі.

ХАФАЛАК ҚЫШЛАҒЫНАН ХАНҒА АРЫЗ

Көрмеген сендей әдил шах яки иисан, пери я,
Дәуириңде жолықпас хәгте ағаш жарғы зулымына.
Тууған ай оқлаулы садақ бөлси сениң қолыңа,
Сен жәхәнгир патшасан, жан тура алмас жолыңда,
Қулақ сал, поскын қышлақ Хафалактиң зарына.

Егиниң шегіртке шөплеп, иргесін тескен жылаи,
От басын шымалай қаплап, бөрилер ашқан аран,
Кенелер қанды сорып, шақсалар уўлы шаян,
Тауығы ийнеликтей, ғазы гүбелекген жаман,
Кептер ойнақ айланған нағыз жин базарына.

Үйлері илме тесик, айырып бәлмас иш-тысын.
Шағаллар кетек аңлып, гүмгүм емген ешкисин,
Қоңысыға отқа барған жолда түнер кешкисин,
Шаңлақта турып нәзер сал, қышлақты көрмек ушын:
Қыйсайған ылашықлар жер төлеңің жанына.

Отыны жантақ, оны да шабар ыссыға күйип,
Нәр қылар зағарайы, тапса атын „қант“ қойып,
Сорпасын асқабақтың „хан асы“ деп ишер сүйіп,
Ажырықтың тамырын жентлеп келиге түйіп,
Қайиатар „сүмелек“ деп, теңеп байрам палына.

Атлары аксак, жаўырын „базар“ еткен саўысқан.
Қарға адым жер муң болып, минсең күшин таўысқан,
Турғызсаң тамға сүйеп, бир жағына аўысқан,
Суў орнына адамлар қумға қолларын ысқан,
Жазда салмасы кеўип, қыс жарымас қарына.

Табылса камыс төсек, болар көрпешеден зыят.
Ер, қатын уйықлар аралас, болса не қылсын уят?
Суўфысы гүңделектей, жоқдүр имамында саўат,
Мешити „айкөрмектей“, тас қараңғы зулыўмат,
Киргенди соқыр қылар қамап қараңғы торына.

Халқы көшер арқалап ески шобыт тонларын,
Жеткизіп көкке қайғыдан шерге толған үнлерин,
Бәлкі, душпанның басына салмағай бұл күнлерин,
Еситип кеше жаңадан түскен салғырт пулларын,
Хафалак қанжылады жер гүңирентип зарына.

Патшамыз рәхим етсе, таңланарлық неси бар!
Пухараның қалы белли, хан аларлық неси бар?
„Мухимийды ырза қыл“ деп берсе жарлық, неси
бар;

Өтсе хан Махмұрн ушын пулды барлық, неси бар,
Пул алмаң, Хафалактиң рәхим етиң қалына!

ТОҚАЙ

(1886—1913)

Күн сөнەر болса, орнына
Мен қуяш болсам деймен.

Тоқай

Ғабдулла Тоқай 1886 жылы Қазан қаласына жақын жерде бир ауылда тууылған. Жетимликтің адам айтқысыз қорлықтарын бастан кешіріп, қисы есигінде өскен болажақ шайыр ескі, жаңа оқыуды тырысып оқыған, русша үйреніп, өз дәуірінің алдыңғы ой пикирлі азамат шайыры болып жетіскен. Ғ. Тоқайдың халықшыл, демократиялық жаңа идея менен сууғарылған қосықтары, поэмалары тек татар халқының ғана емес, Күншығыс және Кавказ халықтары арасында да ертеден кең белгилі.

Ғ. Тоқай А. С. Пушкинді, М. Ю. Лермонтовты өзінің ұллы рухы ұстазлары сыпатында таныған. Ғ. Тоқай 1913 жылы 27 жасында Қазанда қайтыс болды.

Қарақалпаққа оның қосық топтамалары екінші рет (1960, 1981 ж. ж.) басылып шықты.

МУҲАББАТ

Жер жасармас, гүл ашылмас түспей жамғыр
тамшысы,

Қайдан алсын қосықты шайыр, болмаса илхамшысы?
Бір гөззалдан, айтыңыз, қайсы шайыр рухланбаған,
Байроның, Лермонтовның ба, Пушкиннің бе,—
қайсысы?

Мәзи бир кесек еттең ибарат жүрек деген,
Пара-пара кеспесе ышқы муҳаббат қайшысы.

Яр тисиниң гәўҳарынан тутандырдым бул қосықты,
Ал енди айтын, буның ҳиижидеи кем қай түси?
Бул татар шайырларын артқа тартыўдур бәлким,
Айдасыи алға оларды шын муҳаббат қамшысы,
Муҳаббаттың бир ғәрип гедайы болсаң жетер,
Ұаз кешиў мүмкин „бол—десе,—дүнья
хүкмдаршысы“.

Аҳ, қанындай ләззетли жасырын азап, жасырын күйиў,
Бар ма екен сирә буның мениен бөтен аңлаўшысы?
Бизден илгери өткен ашықлар, яр болғайсыз,
Қайда Фархад пенен Мәжнун,—мендур
таңырқаўшысы!

КЕҢЕС

Жақын достым, меннен саған кеңес сол,
Кисилерге сырынды сөйлемес бол.

Ишиңде не от жанғанын өзнң бил,
Өзиң қайғыр, өзиң жыла, өзнң күл.

Ашып жасырын ғазийнеңди жүректеи,
Бир аўыз да сыр айтпасқа әдетлен.

Кисилер тек өзін ғаиа сүйеди,
Бахытсызлардың үстinnen күледи.

Олар жыртқыш, қаш олардан ҳәр жерде,
Бәри былай турсын олар бар жерде.

Қайырқомсып жүрип сырынды билип,
„Ақмақ бул“—деп саяр сыртыңнаи күлип.

Қашагөр қус киби мактаўларынан,
Хабардар бол қурыўлы аў барынан.

Егер қайғың сыймай кегсе ишнңе,
Бир жылап ал көринбей ҳеш кисиге.

Келсе биреў жылап турған ўағында,
Бир кеңес берейин саған тағы да:

„Көзиме бир шөп түскен бе, билмеймен,
Ертели-кеш жас парлайды“ дегейсең.

ШАЙЫР

Жыллар өтп, ўактым жетп қартайсам да,
Бел бүкірейп ҳалымнан мен тайсам да,
Кеўлим қалар жас кўинде, ҳеш қартаймас,
Жаным мениң жабырқамас, ҳалдан таймас.

Көкирегимде шайырлық от турса жанып,
Қартайсам да көтерермен таўды анық.
Болса да дўня кеўилсиз, кўнлер аяз,
Шайыр кеўлинде қыс болмас, мудамы жаз.

Мийи тозған ғаррылардай манаўсырап,
Отырмаспаи жоқты-барды ҳақтан сорап.
Қосығым менен жылытармаи мен өзимди,
Тығылмаспан куўысына пештиң бирақ.

Қосық айтып өлермен, мен өлгенде де,
Айтармаи тап Эзирейлини көргенде де.
„Биз кетемиз, сиз қаласыз!“ деп жырларман,
Жәсәдимди топырақ пенен көмгеиде де.

НӘСИЯТ

Мүтәжлик айдаўында келсе есикке дийўана,
Қатты-қайырым сөз айтып, инсаниятын қыйнама.

Сендей, ол тиленши де, билсең алланың қулы,
Ашлық-әптадалықтан саған жайылған қолы.

Билмеңиз бир жақлы деп бул опасыз дўняны,
Бар оның еки таманы: кўн жағы ҳәм тўн жағы.

Айланар гүпшек ядлы байлық ҳәм данқ, мәртебе,
Бүгин—байсаң, шайтаннан да жарлысаң сен—ертеге.

Болса—бер, болмаса айт жайлап ғана болмаслығын.
Сезбей қалма бул келген бәлки Қызыр Ильяслығын...

ШЫН ҲӘМ ЖАЛҒАН

Әуел дўняда жер жоқ, суў ғана болған дейди,
Сол суўда жүзген емиш Шын меиен Жалған дейди.

Бул екеўге тәңирим бир кайық берсе керек,
Қарсы қарасып екеўи қайыққа миисе керек.

Дослық жоқ жерде әлбетте, жәнжелдин көп сылтаўы:
Көп өтпей Шын дәм Жалған урысылты жыр таўып,

Күшли қол менен Жалған Шынды бир урған дейди,
Шын суўға батып кетип, қалыпты Жалған дейди...

ЖУЎАП

Лермонтов, Пушкин жырлары—
сап океан—теңиз ол,
Пушкин, Лермонтов, Тоқай,—
үшеўи үш жұлдыз ол.
Ал сен—сол теңиз бойында
бир зәхәр жутқан күшник,
Тилиңди созба, жетпейди,
кет бул жерден, кет түсип!
Кет ҳазир, лекин, кетерде
бул сөзиме кулақ сал бир:
Жоғал, жит, өмириң бойы
сол көкте үш жұлдызға үр!

ШҮРӘЛЕ*

Нақ Қазан артында бар
бир аўыл Қырлай деген,
Жыр десе, журты тўё,
таўығы да жырлайды екен.
Бәдки онда туўмасам да,
мен бираз турған едим,
Жерди аз-маз тырмалап,
сепкен едим, орған едим.
Ядымда: ол аўылдын
әтирапы тоғай еди.
Төселген жасыл көк шөпке
жери де дым бай еди.

* Шүрәле—жезтырнак.

Үлкен бе десең айтайын:
Бул аўыл кип-кишкене,
Шурқыраған бир сай еди
халқының суў ишкени.
Онда аса салқын емес,
ыссы да емес ҳаўа,
Жел де ўақтында есип,
жамғыр ўақтында жаўар.
Тоғайында қуллынай
хәм қызылша көп болады,
Терсең көз ашып-жумғанша
шелегин толады.
Сап тартқан әскердей онда
көк шырша хәм қарағай,
Ойлаиып көкке қарап,
саясында жаттым талай.
Жөке, қайыңлар түбинде,
жумсақ шөп өскен ықта
Көзинди тартар „машаўлап“,
қозықулак—замаррық та.
Көк, қызыл, сары, ҳаўайы
гүл-шешеклер қулпырар,
Хош ийиси танаў қытықлап,
зейиндн ашып турар.
Түрли-түсли гүбелеклер
елпеңлеп қонар, ушар,
Хоширейли гүллерди
еркин аймалап қушар.
Жанды ләззетке бөлеп
жағымлы даўыслары,
Бир гезде сайрар жуғырлап
қудайымның қуслары.
Тоғай ғой бул жақлардың
клубы да, концерти де,
Танцасы, театры,
оркестри хәм цирки де.
Қара орман ушласар
жийегине көк аспанның,
Есапсыз қалың ағашы
лашкериндей Шыңғысханның.
Жасыл жапырақ астыда
жатсаң еди ойға батып,

„Елп“ етип түсер есине
бабалардың данқ—саўлаты.
Хәм тарийх сахнасының
серпилгенде пердеси,⁷
—Ах! Биз неге бундай?“ деймиз.
Биз де ҳақтың бендеси...

II

Жаз күйин жаздым ҳәзирше,
Жазбаймаи қыс, гүзлерин.
Ай келбетли, қара қаслы,
сулыўлардың жүзлерин.
Жазбадым бул аўылдың
мерекесин, сабантойыи*,
Қорықтым, алысқа қаңғып
кетер деп қыял, ойым.
Хаў, тоқта, қайда кеттим мен?
Қурысын мениң есим!
Айтпақшы болғаи едим ғой
шүрәленнң әңгимесин.
Сабыр ет, аз-маз оқыўшым,
ол туўралы жазаман мен,
Аўылым еске түссе,
ақылдан азаман мен.

III

Жыртқышлар көп болмай ма
бундай тоғайлы үлкеде
Жоқ емес, айыў, қасқыр,
жәхәнди қүртқан түлки де.
Хәм де көп бунда сақ кояи,
суўын, порсық, тыйын да бар.
Аңшылар бул тоғайдаи
кәлеген аңыи табар.
Дүт тоғай болғанға бунда
„жин, перилер бар“ десер,
„Түрли албаслы, мәмелек,
шүрәлелер бар“ десер.

* Сабантой—егис байытылып, егин көги кәрингеннен кейин татар хәм башқұрт аўыллары сейил той бериседи. И. Ю.

Ким билипти, қалың тоғай
сыр бүкпей жата алар ма?
Барды-жоқты айтпаса,
„ертек“ деп аталар ма!
Сол туұралы төрт-бес аўыз
орсақы сөз толғайын,
Өзимнің әдетимше
жырлап, басты ырғайын:

IV

Бир сулыў айлы кешедө
усы аўылдан бир жигит
Отыға кеткен деседи,
арбаға атын жегип...
Жигит тоғайға жеткен соң,
әлбетте, бос отырған жоқ,
Кесе баслады ағашты
балта менен „тоқа-тоқ!“
Жазғы түн әдетинше,
маўжырап тартты салқын,
Құрт-құмырсқа, күс уйқыда,
еситилмес зәрре үн.
Сондай жағымлы ҳаўада
бизің отыншы есе,
Ҳешбир алағадасыз,
тоғайда ағаш кесер.
Бир мәҳәлде әжеп-тәўир
бир қышқырған сес келди.
Балтасы қалды ҳаўада,
жигит турып сескеиди.
Ҳәўлирип жас отыншы,
силейип қалды тоқтап,
Қәпелимде көзге түсти
бир бәд-бәшер мақлуқат.
„Жни бе я қарақшы ма
пери ме түн қорығай?
Кут ушарлық, әпшери жоқ,
әлле не зат сорыма?“
Муриы бар қыйсық-шолжық,
ийилген қармақ қусап,

Қып қыйсық коллар, аяқлар,
 ербийер путақ кусап,
 Түр-түси жан шоршытып,
 жалғ-жулт етеди көзлери,
 Корқытар көрсең егерде
 түи түўе, күидизлери.
 Тыржалаңаш, иленәзик,
 адамға мегзер өзи.
 Ортаң бармақ бойы бар
 маңлайыда мүйизи.
 Соррыйған бармақлары
 тарам-тарам, бир бәләмәт,
 Сықылсыз хәр саўсағы
 жарты аршыннан зыят.
 Көп ўақыт бир-бирине
 қарасып турысты тек.
 Сорады оннаи отыншы:
 „меннен саған не керек? *
 — Ҳаслан тартынба, жигит,
 мен қарақшы-уры емеспен.
 Жол да тоспайман, сөйтсе де,
 сумлықтан қуры емеспен.
 Әдетим: адам көрсем,
 қытықлап өлтиремен.
 Сонлықтан сени көриўден
 қуўанып бақырдым мен.
 Қытықлаў ушын жаралған
 менин бул бармақларым.
 Ишек-силесин қатырып,
 адам өлтириў—кәрим.
 Сенде бир заман күл қәне,
 исти баслайық хәзир-ақ.
 Кел жигитим. „қытық-қытық“
 ойнайық бир азырақ!
 — Ойнасақ, мейли ойнаық,
 мен қарсылық қылмайман.
 Бирақ, шәртиме мениң
 көнбессең деп ойлайман.
 — Қандай шәртин бар, тез айт,
 ий, байғұс, адамшығым?

Тек тезирек ойнайықшы,
 курып тұр дым ынтығым!
—Шәргимди айтайын, тыңла,
 егер сеи болсаң батыр:
Ана жерде кесілген
 бір жуған арғыт жатыр.
Екеуимиз егленбестен,
 қәне, соған барайық,
Қолласып, сол арғытты
 арбаға бір салайық.
Арғыттың бір ушында
 қол сыйғандай жарық бар,
Сол жарыққа қолынды
 суғып, мықлап услап ал.
Бұл кеңесті шүрәле
 дәрхал-ақ мақул көрді.
Жигит баслап, ол хошлап,
 арғыт жатқан жерге келді.
Ағаштың жарығына
 тықты шүрәле бармағын.
Көрің енді жигиттің
 қийледеі құрған қармағын!
Сум отыншы қийлесін
 шеберлеп ишке түйди,
Балта менен қағып-соғып
 босата берді шүйди,
Шүрәле сукқан бармағын
 жарықтан алмады да,
Адам қийлесін аңбады,
 балтаға көз салмады да,
Көп шайқаулардан кейін
 жарықтан сына түсіп қалды
Шүрәлениң қолын ағаш
 „шап!“ етіп қысып қалды.
Шүрәле сезді сумлықты,
 „бай-бай“ лап ах урды ол.
Бар дауыс пенен жылап,
 жолдасларын шақырды ол.
Сум отыншы жигитке
 „босат“ деп, жалынады.

Тәўбеге келген болады,
 басы төмен салынады.
 „Адам аў, аясаншы,
 салма бундай шатағыңа,
 Енді тиймейи саған
 хәм үрім-путағыңа.
 Бақаларға-да айтайын,
 „сол жигитке тиймең“ деп,
 „Тоғайда еркни жүриўге
 мен рухсат берген“ деп.
 Қолларым қақсап баратыр,
 босат мени зинхәр, достым!
 Шүрәлени иренжитиўдеи
 қандай пайда бар, достым?“
 Өрден-ыққа урынып,
 шүрәле жан таласты,
 Ал отыншы аўылға
 қайтыўға қолайласты.
 Тутты атының басын,
 шүрәлени көрмегенсип,
 Хәм оның жалыиышын
 қулаққа илмегенсип.
 —Әй, жигит. жоқ екен сирә
 мийрим-шәпәәтин сениң.
 Ең болмаса, айтып кет,
 кнм еди атың сениң?
 Ертең досларым келгеише
 тәиде жан турса аман,
 „Кнм сени жәбирлеген“ деп,
 сорағанда айтаман.
 —Айтсам айтайын, билип қал,
 шын атым „Былтыр“ деди.
 „Бирадар, атымды енди
 есте сақлап жүр!“ деди.
 Шүрәле жулқынады,
 қолын суўырмақ болып,
 Хәм бул хийлекер адамды,
 босанса, урмақ болып.
 Қолын босатыў ушын
 әри-бери тырысып бақты.

„Қыйнады жауыз Былтыр“ деп,
урды ол шатқаяқты...
Ертеңгіе бул пақырды
шүрәлелер тергеди:
„Қудай урғай әўмесер-аў,
иағыз ақмақсаң“ деди.
„Буиша самсам болмағанда,
сен күлкі болар ма едің:
„Былтыр биреў қыйнады“ деп,
„быйыл жылар ма едің!“

П О Э М А Л А Р

МЦЫРИ

Палдан питегене татып,
мазасына жетпестен-ақ
өлейин деп атырман.

*Патшалықтың биринші
кітабынан*

I.

Азғана жыл буинан бурында,
Еки дәръя Арагва, Кура
Апа-сиңля еки сулыұдай,
Шаўқым салып, қушағыи жазбай —
Бир қосылып аққай жеринде
Монастырь болды. Оның бүгинде —
Қыйраған аўыз, тас өрелери,
Ширкеўиниң саў қалған жери
Жаяў-жалпы өткиишилерге,
Таў артынан көринер еле
Бирак онда пысқымас бүгин
Қәсийегли қандилден түтнн.
Ииоклардың аўыр жатарда
Қаққымызға қылған дуўасы да
Еситилмес кулаққа тал-тал,
Қәзир онда шала өлик бир шал,
Адам, әжел бәринеи умыт,
Қарабақана ҳәўлини бағар.
Қабирге қойған қулпытаслардың
Бүкшең қағып сыпырар шанын.

Бул тасларға шегилген түрхатга:
Бурынғы заман даңқы айтылган.
Хәм пәлеи жыл, төлендей патша,
Қайғы таўып тажы-тахтынан,
Өз ел-журтын Россияға
Тапсырғаны айтылған онда...
Сөйтип, раҳмет жаўып тәңирден,
Грузия гүлленди кем-кем!
Соннан берли өз бағларының
Мәканлап ол салқын саясын,
Дослық найзаларын паналап,
Жаўдан қәўипсиз жасады абад.

2.

Бир жола бир рус генералы
Тифлиске өтти таўлар арқалы.
Тутқын етип әкелди бир жас—
Таў баласын. Ол едн наўқас.
Жол азабы өткеи шамасы,
Алтылазда дегендей жасы;
Таў кийигиндей үркек еди хәм
Қамыстай нарт, азғын нәренжан.
Бирақ, оны қыйнаған хәсирет
Нәсилиндеги күшли руўхын,
Күн-күн сайын күшейтти үрлеп..
Тири жанға шақпады муңын,
Бала жаны төкпедн зарын,
Нәр татпады. Жумды да көзин,
Мәртлик пенен усыиды өзин.
Мийрими түсип сонда бир монах,
Панасына алды оны аяп.
Азат етип дослық өнери,
Аман қалды ол соннан бери.
Жат болды, бирақ, балалық ермек,
Адамлардан қашты ол дәслеп,
Тентиреди қамығып жалғыз,
Түсиниксиз бнр қайғы менеи
Күн шығысқа, туўған жағына,
Телмирди ол гүрсинип үнсиз.
Бирақ кем-кем көнлиге берди,
Өзине жағ тилди де үйренди.
Шоқындырып берди пәтия
Ширапатлы бнр әўлийе ата.

Әдира қалып шаўқымлы сейил,
Рәхәтсиз мениреў дүньяда,
Жетер гезде жас камалына
Монахлыққа қойғанда мейил,
Зым-ғайып боп кетти сол бала.
Таў бөктери сынсыған тоғай,
Үш күи босқа изледі тынбай.
Ақырында тапты оиы шөлден,
Ес-түссиз сулық жатырған жерден
Хәм әкелди өз мәканына;
Қорқынышлы куп-куў хәм азғын,
Көрген яңлы бир узақ сүргин
Хәм де ашлық, наўқас азабын.
Сорастырса, айтпас хал-жайын,
Жапырақтай солды күн сайын;
Жақын қалды ең соңғы деми,
Келди оған сол гезде монах,
„Тәўбе қыл“ деп айтып ўәсият.
Наўқас бала бул ўәсиятты
Үнсиз тыңлап көп ўақыт жатты.
Кейин жыйнап ең соңғы күшнн,
Қолын тиреп, тиклеп геўдесин,
Ўәсиятгөй монахқа қарап,
Былайынша сөйледи узақ:

3.

„Тыңлаў ушын мениң тәўбемди.
Кеширгей деп гүнамды хәм де,
Рахмет саған, келипсең бунда.
Ким болмасын биреўдин алдында
Сырымды айтып, ишти босатсам,
Жубаныш ғой, әлбетте маған.
Адамларға, бирақ, мен хаслаи
Хеш жаманлық ислеген жоқпаи.
Сол ушын мени тыңласаң егер,
Бәлки, саған саўабым тийер.
Бирақ, адам өз жанын қәйтип
Тили менеи жеткерер айтып?
Аз жасадым, жасадым тутқында,
Алмастырар едим, шыиында,
Буидай өмирдин екеўин бирге
Қаўип-қәтер-ли жалғыз өмирге.

Билген едим үстимнен мениң
Бир ғана ой ҳүким сүргенин:
От кумарлы интаға толып,
Жүрегиме түскен курт болып,
Жасады сол ой мениң ишимде,
Жанымды жеп, өртеди күнде.
Со л ой мениң эрманларымды:
Мәнаў қапырық келийден безип,
Ибадаттан да пүткил қол үзип,
Қаўип-қәтерге, саўашқа толған,—
Зәўлим шыңлар бултқа жасырынған,—
Адамлары бүркиттей азат,
Бир әжайып дүньяға ымлап,
Шақырған еди тынышлық бермей.
Сол интаны түнлерде бірдей
Хәсирет хәм де көз жасым менен.
Асырап-сақлап жүрген едйм мен.
Хәм кудай, хәм адам алдында
Хәзир де оны шыи мойынлайман,
Тәўбе қылып жалбарынбайман.

4.

„Өлимнен мени қуткарыпсаң сен,
Бул туўралы көп еситкенмен.
Айтшы, ғарры! Не ушын өйттиң?
Жеккеликте қайғыға толып,
Даўыл үзген жапырақтай солып,
Жаным-бала, тағдирим-монах,
Қаранғыда көзи жаўдырап,
Түксийген төрт днйўал ишинде,
Азап шегип өссин дедиң бе?
Әдиўли сөз: ата—ана деген
Маған несип болмады. Ал, сен,
Палдан шийрин сол исмилерден—
Кешсин дейсен. Бул ойын бийкар:
Мениң менен бул хош даўыслар—
Бирге туўған. Өзге жанларда
Ұатан, үй, дос, тўўысқанлар да-
Бар екенни көрдим. Бирақ та,
Мен өзиме таппадым дос тўўе,
Ашық жатқан гөр-топырақ та!
Сонда бийхуўда жас төкпей көзден,
Бир серт айтқан едим ишимнен:

Мейли бийтаныс, бирак туұысқан
Биреўди таўып, шағынып соған,
Жигері күйген көксимди оның
Көкирегине қойып ақырын,
Ең болмаса бир заман еркелеп,
Өксигимди басқайман да деп.
Әттең, енди сол шийрин қыял
Набыт болды, өзім болсам, ал,—
Әуелгише жетім, кул болып,
Жат топырақта кетемен өлип.

5.

„Қәбир мени қорқмтпас: онда
Жым-жырт, суұық гөр-зимистанда
Буйғып жатқан азап бар дейди.
Бирақ, өмирден кетким келмейди.
Мен жаспан, жас... Татқаның бар ма
Жаслық қыял мазасын сирә?
Татпадың, я умыттың енди
Сүйгениңди, жек көргениңди.
Мүйештеги бәлент мунардан
Көрингенде қуяш хәм далаң,
Таза ҳауа... Хәм гейде-гейде,
Тығылып сонда дийўал тесигине,
Хүрейленип шақмақ отынан—
Отырған жас кептерди көргенде,
Жүрегің қәйгип туўлаған енди?
Сен дуньяның гөззаллығынан,
Суўығансаң, болғансаң тамам:
Халдан тайып, қартайғансаң сен,
Шығысқансаң арзыў-тилектен.
Не жетпейди? Жасадың, енди—
Умытәрлық нәрсе көп сенде.
Сол сыяқлы мен де әйтеўир
Сүрер едим сен қусап өмир!

6.

„Еркинликте не көргенимди
Билгің келсе, айтайы енди:
Көрдям сонда қулпырған дада.
Жасыл тажлы төбелер онда
Мысалы бир бахытлы үйдин

Балалары жыйналып бүгін,
 Татыўлықта жүзлери жайнап,
 Шаўқымласып жатқандай ойнап.
 Тасқын селлер қақ бөліп кеткен
 Шынларды да көрдім бир шеттен
 Ҳәм олардың арзыў-әрманын
 Ҳә демей-ақ түсинди жаным.
 Олардың тас кулашы көкте
 Кен жайылып, өрлер бәлентке
 Ҳәм интизар бир қаўышыўға.
 Лекин, зымырар күйлер Һәм жыллар,
 Құйша алмас Һеш қашан олар.
 Қыялдай сулыў таў қыратларын
 Көргенимде артты қумарым.
 Этирапы уйытқып түгиндей,
 Асқар таўлар таң мезгилинде
 Төбелери альтарға* усап,
 Көк аспанда сүзер жарқырап,
 Ҳәм де булт артынаи булт жүзин,
 Сырлы мәнзил, қоныстан безип,
 Алыс жақтаи ушқан куслардың
 Ақ дизбекли кәрўанларындай,
 Күншығысқа ағылар тынбай!
 Туў алыста думан артында,
 Көзлериме шалынды сонда—
 Алмас яңлы жалтырап қары,
 Дәрпенбес қарт Кавказ таўлары;
 Женил иәпес алдым сол замағ,
 Неге екенин билмедим, бирақ,
 „Сен сол жерде туўылып өстин,“
 Дегендей болды бир купыя үн
 Ҳәм кеширген күнлерим онда
 Бирим-бирим түстн ядыма.

7.

„Ядға түстн өз үйим сонда,
 Салқын сая таў қыснағында
 Қыр дөгереқ шашылған ауылым;
 Кеште үйге қайтқан падаиың
 Азан-ғазан шаўқымы кулаққа,
 Таныс ийтлер даўысы узақта
 Еситилгендей туйылды маған.
 Болды сонда ядымда аян:

* Альтар—ибадатхана

Қартаң жүзи күнге тотығып,
Өзлерін зор, салмаклы тутып,
Қарсысында шәрдәремиздин
Отыратуғын ғаррылар бизиң.
Жалт-жулт еткен қосбауы, сабы
Ұзын семсерлердин қынабы...
Бәри-бәри түс янлы гүлгирт
Көз өңимнен өтти дизилип.
Ал, әкем ше! Тири пишинде
Жауынгерлик кийимі үстинде
Пайда болды алдымда мениң,
Жалтырайды ийнинде қурал,
Хәм үстинде сауыт суўдырар,
Көзлеринде ерлик ушқыны,
Елеслеттим усылайша оны.
Ядыма түсті қыз апаларым:
Нурлы, ысық көз жанарлары,
Бесигіме өтпейн олар—
Сөйлескен сөз, айтқан хәййўлер...
Тасқыи суўлар ағар қыснақта.
Шаўқымы зор, сайыз бирақ та.
Барар едим тал түсте сонда
Ойнаў ушын тилла рең кумда.
Тамашалап жатар едим мен:
Толқынды сызып қанаты менен
Суў бойында қарлығашлардың
Ойнағанын жамғырдан алдын.
Татыў турмыс-үй түсті еске.
Гейде ошақ басында кеште
Салтанатлы өткен дәўирден,
Қызық-қызық әңгіме тыңлап,
Өткенлерди қылар едик ял.

8.

„Еркинликте не қылғанымды
Билғиң келе ме? Бастым маўқымды.
Болмағанда сол бахытлы үш күн,
Мениң өмирім сениң илажсыз—
Қарт өмириңнен бетер қайғылы—
Болар еди азаплы, мүшкил.
Куштар едим мен көптен берли
Бир көриўге алыс жерлерди.
Билгим келди: қандай екен жер,

Ерик ушын ба, зиндан ушын ба,
Туұыламыз не ушын бнзлер.
Қорқынышлы түнгн саатта,
Сизди шакмак қоркытқан шақта,
Топланысып альтар алдында,
Сәждеге бас қойғаныңызда,
Қаштым, сөйтип. Ах, туұыскандай,
Қушақ аштым даұылға сонда.
Нәзерим менен бултты узаттым,
Жылдырымды қол менен туттым.
Айтшы, қане, менин уйтқыған—
Кеұлим мениң даұылда болған
Қысқа, жанлы сол дослық орнына
Не бере алар едня сен бунда?

9.

„Мен ентигип жуұырдым узак,
Қай жер, қайда? Билмедим бирақ!
Жол көрсетип бирде-бир жулдыз.
Жақгыртпады жолымды хәрғиз.
Қайғы езген жас көкнрекке
Таза ҳаұаны симнрднм. Тек те
Түиги салқын леби тоғайдын
Бой сергиги, жоғалды қайғым.
Көп жуұырдым хәм ақырсында
Жаттым ҳарып шөп арасында,
Тың-тыңладым аржақ-бержақты.
Қуұғыншы жок, даұыл да тынған.
Узын жолақ көмески жақты
Туңғыйық аспаи, жер арасында
Жатты созылып хәм көрдим сонда
Көк жийекти көмкерген тегис
Қыямай шың таұларды тис-тис;
Жата бердим қыймылсыз сонда.
Ұақты-ұақты таұ қыснағында
Шуұлап келип улыйды шағал
Хәм баладай ышқырып жылар.
Жылт-жылт етип тас арасынан
Былғаң-былғаң өтти бир жылан.
Сескенбедим ҳеш биринен де,
Жыртқыш яндай кеттим шығынып,
Адамларға жатласып меи де
Хәм жасырындым жыландай жылжып.

„Туу төменде мәужирген таскын
 Қахәрленип салады шаўқым.
 Кулақ жарған даўысы мысал:
 Жүз ашыўлы үнге барабар,
 Усы тилсиз сөйлесиўлер хәм
 Кайсар тастың төсин шарпыған
 Пятпес ыза, мәңги өшегис,
 Маған айқын түсинилди тегис.
 Ол гә тынып, гә гүрлеп бирден,
 Тынышлықта көтерер сүрен.
 Думан басқан бир шоқалақта
 Қус шықылықлар, ал шығыс жақта,
 Алтын сәўле жайнар хәм самал
 Ләм шөплерди тербетип ойнар.
 Уйқысынан гүллер оянды.
 Мен де жерден басымды алып,
 Олар менек қарсы алдым танды...
 Әтирапыма көз салсам барлап,
 Жасырмайман, жүрегим суўлап—
 Қорқып кеттим. Өйткени буида
 Бир шыңыраўдың жарқабағында
 Жатыппан мен. Астында жардың
 Өкнрип ағар айбатлы қурдым.
 Алып барар ол жерге тек те,
 Қулдыраған қыямай текше.
 Бирақ, онда қуўылып көктен
 Жер астына айдалып кеткен
 Сум нийетли бир рух ғана
 Тентирейди тас арасында.

11.

„Әтирапымда тоғай қулпырар,
 Майса шөптің көк липасында
 Айқулақтың кубылысы бар.
 Караматлы аспан көз жасын
 Сақлайды ол. Жүзим ағашы
 Шыйратылып көз тартып онда,
 Мәужырап көк жапырақ астында.
 Муздай тунжыр солқымлар лаўлап,
 Ауыр маржан сырғалар яңлы
 Жаўдырасар көзди „машаўлап“.

Гейде үркіп, бірден дүрлігіп,
Куслар оған қонады келип.
Қайтадан мен жаттым да жерге,
Кулақ салдым сырлы, жат үнге;
Шоқ шымшықлар путақ үстінде
Жуғырласып сайрап ақырын,
Айтыскандай жер, көктің сырын.
Тәбияттағы барлық үнлер де
Жәмлескендей еді бул жерде.
Тек адамның өжет дауысы
Салтанатлы мақтау да усы
Еситилмеди. Сол уақта меини
Ойлаған ой, хош сезимлерим
Бәрі-бәрі жоғалды изсиз,
Тилер едим, бірақ, мен сөзсиз—
Сол ой менен сезимди бир-бир
Саған айтып беріуге хәзір:
Ең болмаса қыял ишиде
Дауам етіу ушын өміримди.
Сол бир таңда аспан гүмбези
Муздай мөлдір, тып-тынық еді,
Периштеннің пәрұазы хәтте
Шалыиғандай илгір нәзерге,
Аспан сондай түпсиз хәм тынық,
Тегис көкшил шырайға толық!
Тигилип оған жан тәним менен
Сүңгіп кеткен яңлы болдым мен.
Лаплап таудың түски қуяшы
Сергінтти бастан қыял дүиьясы,
Есимди жыйнап, сонда билдим мен:
Аңқам кеуіп, шаршаппан әбден.

12.

Төбеликтен ағысқа бетлеп,
Путаларға тырмасып еплеп,
Тастан тасқа секірдым де мен,
Сууға карай сырғыдым төмен.
Гейде аяқ астынан жылжып
Тас жумалар, изинше бурқып—
Шаң созылып, соңынан түтіндей
Көтерилер аппақ сүтіндей.
Гүмбир-самбыр түскен тасларды
Аш толқынлар қушаққа алды.

Түпсиз шыңырағ үстінде сонда
 Зорға илинип қалдым салбырап,
 Еркін жаслық күшли ғой биірақ,
 Қорыққаным жоқ дөнген әжелдені
 Тик қыямайлар арқалы төмен,
 Түстим еплеп. Таудан қулаған,
 Суу салқыны урылды маған
 Хәм толқынды сүйдим жалма-жан,
 Қапелімде еситилди дауыс—
 Кустай жеңил аяқлар дауысы...
 Сонда ериксіз мен хұррем ушып,
 Пута артына өзнімди алдым,
 Апалақлап қорқып кәз салдым,
 Тың-тыңладым бар дыққат пейен.
 Еситилди жақынлап кем-кем
 Жас грузин қызының дауысы:
 Ол сондай шок, сыңғырлар минсіз,
 Сондай шийрий, азат, гирбинсіз,
 Машқы еткендей дауысындағы үн
 Текте әзнийз дослардың исмин.
 Жай сөз деме бул куўнақ үнди,
 Қосық еди ол шын мәнисінде,
 Усы дауыс мийиме снңди,
 Кешки иңирде хәр дайым енди
 Бир ғайбана рух келип мудам,
 Сол қосықты тәкирарлар маған.

13.

„Төбесине көтерип дүнин,
 Тар соқпақтан жүрип ақырын,
 Грузин қызы жағаға шықты.
 Тасқа тайып сықпанар, гейде—
 Күлер өзіннің епсізлігине.
 Жұпыны еди кийген липасы:
 Келер жеңил қадемин басып,
 Узын чадра пердесин беттен
 Ашып таслап, артына серипкен.
 Жаз қуяшы шыжғырып үсте,
 Оның жүзин хәм ақ сийнесин
 Турды бөлеп зербарақ түске.
 Капырық ыссы ләблерин куўнақ
 Хәм шекесин тершнтер лаулап.
 Түп-туңғыйық түндей көзінде

Ышқы сыры тидсимленгендей.
Көзим тынып, шатасып ойым,
Жүзлерине телмирдим онын.
Тек те мениң есимде қалғаны:
Суу куйылған гезде жез дүңнің
„Гүңгір“ етип зыңылдағаны,
Шалпылдысы суудын... болғаны.
Әллен уақта өзіме келип,
Көзімди аштым. Жаным титиреніп,
Жас жүрегім қан жылап атыр,
Жеңіл басып назлы кәдемин,
Қыз алыслап кетіп баратыр.
Жүк астында сымбаты мысалы
Өз жеринің шах-сәрүй талы!—
Көрдим сонда: аррағырақта,
Салқын думан қаплаган жақта,
Қыя тасқа өсіп шыққандай
Еки сакля егиз туўғандай,
Тур бәлентте тиресіп ийін:
Биреуинің үстинен түтін
Шубатылып шығар аспанға,
Тап хәзир де есімде: сонда—
Есиги оның ашылып әсте,
Жабылғаны тағы бир пәсте!...
Мен билемен, мениң хәсиретим,
Шеккен қайғым, көрген мийнетим
Қонбас сениң мийиңе хаслан.
Мейли, мейли, сол жақсы маған!
Ол минуттың ядығарлары
Өзим менем жоқ болсын бәрі!

14.

„Шаршап түнгі машақатлардан
Жаттым саяға. Шийрин уйқыдан
Бийықтыяр жумылды көзим...
Түсімде сол жас грузин қызын
Тағы көрдим, жүрегім бірден
Бир шийрин хәм жат қайғы менен
Сырқырады қайтадан. Сонда
Хауа жетпей тыныс алыўға
Оянып кеттим. Көкте жүзген ай
Сәўле қуйып тур екен тынбай.
Ай артында тек бир қара булт

Суклангандай жемтигин көрүп,
Ашкөзлөніп жаяды кушак.
Түнөк мениреу еди этирап.
Карлы шынлар жалкасы тек те
Усап минсиз гүмис жийекке,
Туу алыста жаркырап турар,
Таскын гүрлөп жагаа урар.
От жылтылдар таныс сакляден.
Ол га титирер, га сөнер бирден...
Нурлы жұлдыз ақшам ишинде
Сөнер болар усылайша гейде!
Баргым келди... бирок, мен онда
Бара алмайман. Хэзирше ойда
Бар еди тек бир гана эрман:
Тууган елиме өтсөм деп аман
Ашлыкка да төтөлкү бердим;
Мине, энди алакалап, үнсиз
Төтө жолдан жууырдым, жүрдүм.
Бирок узамай тогай артына
Аскар таулар жоғалды демде,
Жолдан шыгынып, адастым мен де.

15.

„Бос ашыуға буулыгып тек те,
Шырмауык басқан тикенди шөпти
Пытырлатып жулып бараман.
Этирапымды тогай ораған,
Қорқынышлы, шексиз, дүт тогай,
Хүрей салып, шегеди абай;
Хэр шақа, хэр пуга түбинен
Қарауытқан миллион көз бенеи
Тигилип қарар түн қараңғысы.
Мнйим ғыр-ғыр айлайды сонда:
Минип балент ағаш басына
Қарап едим, хэтте аспанныи
Шегинде де сол қалың тогай
Тис-тис болып жатыр таусылмай.
Жығылып сонда кушакалап жерди,
Мен еңиреп жылап жибердим
Хэм кемүрдим жас топырақты.
Ыссы тамшы өңиримди жууып,
Көзлеримнен тынбай жас ақты...
Бирок, инаи, мен сол бир кеште

Адамлардың жәрдемин ҳеш те
Тилемедим... Адамларға мен,
Дүзде жортқан жыртқыштай, енди
Кеткен едим жатласып мәңгі.
Ант ишемен, ғарры, егерде:
Тек, „жыңк“ еткен дауысым бир жерде
Опасызлық, сатқындық қылып, —
Жәрдем тилеп жалыса биреўге,
Таслар едим тилимди жулып!

16.

„Айтшы, сирә бала гезимде
Жас көрдің бе мениң көзімде?
Бул сапары, бирақ, уялмай
Жыладым, лекин, жылағанымды
Көрди тек те қараңғы тоғай
Хәм аспанда жүзип жүрген ай!
Жактысында көринди айдың:
Пышық мурны батпас тоғайдың
Ортасында бир далаңлық ашық —
Шегелең жер жатқан шөп басып.
Қапелимде сол далаңлық бетте
Бир көлеңке елеслеп кетти,
Изин ала ушқыны зуўлап
Жанды еки от шоқ яңлы ғыжлап...
Хәм изинше қалың тоғайдан
Шықты ғарғып бир жыртқыш хайўан,
Қумға баўырын ол төседі де,
Жатты ойнақшып созылып жерде.
Барыс еди бул көринген хайўан, —
Шөл еркеси, кудиретли қаптан.
Жатып атырып жас сүйек ғайзап,
Кеўилленип қояр қынсылап;
Гә қылымсып қуйрығын былғап,
Қансыраған нәзері менен
Толған айға қояды қарап.
Үстине ай сәўлесі түссе,
Тарғыл жүні дөнер гүмиске.
Кеспелтекти туттым да қолға,
Қанлы айқасты күттім мен. Соида —
Күйіп-жанды жүрегім бирден
Шөллегендей кек пенен қанға!...
Тағдир мени тутып қолымнан,

Бурды, сөйтип, басқа бир жолға...
Көзім жетп анық сол гезде:
Ата маған жеріме барып
Жүрер күнлер бұйырса егерде,
Жамаң жигит болмасем мен де.

17.

„Күттим сөйтип. Ол көлеңкеден
Сезді де өз душпанын, бирден—
Аянышлы жан түршигерлік
Дауыс пенен жиберді улып...
Пәнжесі менен тырмалап құмды,
Бир тикленді, және бүгилді
Хәм бир ғарғып қутырып хайуан
Өлім қәўпин жоллады маған.
Соққы бердим оған, бірақ, мен
Нақ хәм шәпик бир силтеу менен:
Садық келтек балтадай дөңгі,
Кетті оның маңлайын бөліп...
Ыңырып ол мысалы адам,
Қулап түсті. Бірақ қайтадан,
Қаны ақса да жарылып басы,
Тәп берді маған. Қызды жан талас,
Қызды сауаш-өлім сауашы.
Ылақтырды ол өзін маған.
Алқымынан илдим жалма-жан,
Бармағымды қадап бұғаулап,
Екі жола үлгердим таулап.
Далбас урып ырылдап сол гезде—
Бар күшні салды. Биз екеуіміз-де
Шыйратылып екі жыландай,
Қушақласқан дос яранлардай
Бығырласып қуладық бирге.
Қараңғыда урыс қызды жерде.
Мен де сонда барысындай шөлдің
Қорқынышлы бир түске ендім.
Жабайы жыртқыш ашшы үн менен
Барыс қусап улыдым хәм де,
Барыстай өжет жұлқындым мен де:
Салқын тоғай, бүк арасында
Барыс, қасқыр семьясында
Тууылып мысал ашып көзімді,—
Бир өскендей сездім өзімді.

Адам қусап сөйлеуді мысал—
Умытқандай болдым сол мәхәл.
Көкирегімде сол гезде мениң
Туұылды бир қорқынышлы үи,
Усыдан басқа үнге хеш қандай
Тилим сирә келмейтуғындай...

18.

„Бирак жаўым тайып ҳалинен,
Далбас урды, қысылды деми
Хәм соңғы ирет нуқыды мени...
Мелшийгеи көз жанары жылт-жылт,
Қахәр төгіп, мөлтилдеп гүңгирт,
Мәңги уйқыға жумылды кетти.
Душпаны оған үстемлик етти.
Бирақта 'ол әжелди бетме-бет
Күтип алды өз жаўы меиен
Жаўынгердей саўашта өлген!...

19.

„Мине, мениң көксиме қара,
Терең батқан тырнақтан жара:
Жазылмаған ол, еле питпегеи,
Бирақ еиди меи көмилгенде
Жас топырақ қайта жаңартып,
Өлим оны емлер мәңгиге.
Ол гезде мен жараларды бул
Елестирмедим, умыттым пүткил.
Жыйнап тағы қалған күшимди,
Қаңғырдым, дүт тоғай ишинде...
Әттең, бирақ сум тағдир менеи
Бостан-босқа ерегистим мен,
Ол қорлады, күлди үстимнеи!

20.

„Мен тоғайдан шықтым. Сонда күн
Оянды да тарқатты нурын.
Жол сериги—түнгі шамшырақ
Нур ишинде жоқ болды тарап,
Маўжырал ақ думан ишинде
Тоғайлар да оянды демде,

Туу алыста ауыл үстiнен
Пайда болды түтiнлер кем-кем.
Кең ойпатта желиккен самал,
Бир түсиниксиз шаўқымды куўар...
Мен отырып тыңладым, бирак,
Жел тыныўдан тынды әтирәп.
Дөгерекке тасладым нәзер.
Сонда таныс көринди бул жер.
Қорқып кеттим, ышқынып жаман, —
Ақылым жетпей ҳайран боламан,
Тағы айланып келгеним қалай
Қараң қалғыр өз зинданыма?
Алдарқанып сырлы әрмаиға,
Сонша қысым келтирип жанға,
Неге шаптым, не ушын бәри?
Көзимди жаңа аштым дегейде;
Ои гүлимнен ашылмай бири,
Жасыл жапырақ сылдырын тыңлап,
Еркиликтеи татқан мәзамды,
Ұатаныма арналған барлық
Қасийетли шийрий әрманды;
Алданған пуш үмитлер жүгин,
Қорлықларын аяўыңызды
Өзим менең бирге қабирге
Алып кетиў ушын ба бирге!
Гүдиклендим меи бираз дәслеп:
Қорқынышлы түс шығар бул деп.
Қапелимде қашықлаў жердеи
Тынышлықты бузып, жыңғырлап,
Қоңыраў даўысы шалынды бирден...
Соида бәри түсникли болды.
О! Жазбастан таныдым оны!
Туўысқан, татыў дос-яранымды
Түсимде көрип, басып маўқымды,
Еркин жүрип жабайы шөлде,
Арғымақ ат минип түсимде,
Таўда қызғын саўашқа кирип,
Батырларша жаўларды жеңип,
Рәхәтке батқаида гейде,
Жаўдыраған жас көзлеримнен
Түслеримди бездирип бирден,
Усы қоңыраў меи шоршытып,
Оятқан талай жаныма батып...
Илажым қурып тыңлап турдым мен,

Жас төкпедім, бірақ, көзімнен.
Биреу келіп көкірегіме
Темир менен урып қалғандай,—
Сөйтіп, бұл сес қоңыраудан емес,
Жүрегімнен шығып тұрғандай.
Мий шатасты, былғасты қыял.
Көзім жетті, түсіндім дәрхал:
Хеш қашан енді ұаған жеріне
Табанымның тиймеслігіне.

21.

„Сол жазылған екеи тағдирде,
Қарыұлы ат жат мәнзиллерде
Жиғып жаман, бос шабаңдозын,
Алыс жолға шайласа өзін,
Адаспастан жәулан урып ол,
Ұатанына табар төте жол...
Меннен тәуір сол бір хайуан да!
Мен шарасыз бір тири жайман,
Ишим толған хәсирет, әрманға,
Бийхуда хәм пуш олардағы,
Ақыл дәрти, қыял ойнағы.
Зиидан маған өз мерин басты,
Қуұысында ләм құлпы тастың
Қараңғыда солғыи хәм мүшкіл
Өсер усылай мұңлы бір түп гүл.
Жапырақ жаймас, ал тек тарығып,
Қуяш нурын күтер зарығып.
Көп күн өтті. Бір мийримли қол
Гүлге питкен қайғыиы аңлап,
Бағ-шәмензар ишине гүлди сол
Көтеріп алып тикги абайлап.
Тынысындай шадлы өмірдің
Жатты аңқып хош ийиси гүлдің.
Бірақ не илаж? Тек таң атыұдан
Тутқынлықта өскен жас гүлди
Ашшы қуяш өртеп жиберди...

22.

„Сол бір гүлдей мени де енді
Мийримсиз күи өртеп күйдирди...

Шөп астына қарғын басымды
 Мен бийхуда қымтап жасырдым:
 Бул жапырақлар гүлтажға усап,
 Маңлайымды орады тырнап,
 Ашшы нурды ирке алмас олар,
 Бет аўзымнан бүрип күйдирил,
 Жер де лаплап, пәнжесин салар,
 Жарқ-журқ етип ушкынлар ойнар,
 Бәлентликте ақ қыямайлар
 Бурқыратып пуў шегер. Әлем —
 Тас мелшийип бир уйқы менен
 Уйықлап жатар силеси қатып.
 Я жылқышы куста шақырмас,
 Я пырылдап ийнелик ушпас.
 Нәрестеге усап былдырлап,
 Сай да акпас еди сылдырлап...
 Тек те жылан шөп тысырлатып,
 Сары жонын бир жылтыратып,
 Бастан-аяқ алтын нағысқа
 Көмкерилген алмас қылыштай,
 Қумды сызып жылжыр абайлап,
 Хәм кейиннен назланып, ойнап,
 Үш таўланды зер билезиктей,
 Қапелимде қоз басылғандай,
 Бир атлығып аидай жердеи,
 Қалың шөпке сүңгиди бірден.

23.

„Төнкерилип мөлдирер аспан,
 Туў алыста пуў арасынан
 Турды еки таў тиресип ийин.
 Биреуиниң артынан бизин —
 Турды сығалап монастырымыз,
 Шағылысып дийўалы тис-тис,
 Ал төменде Арагва, Кура
 Жолында жас атаўшықларға
 Жийек салып гүмис көбиктен,
 Тамырын жуўып путаның, бүктің,
 Ағар жеңил хәм интимақта...
 Мен олардан едим узақта!
 Түргелгим келди: дүнъя дөңгелеп,
 Шыр айналды көз өңимде тек!
 Бақырғым келди: кеўип тамағым,

Тил байланып ,карысты жағым,
Жаи тапсыра басладым әстен,
Сандырақ-түс тандырды естен:
Жатырғандай болдым мен енди
Бир туңғыйық суўдың түбинде,
Сырлы меңиреў еди айналам.
Муп-муздай суў хәз берип маған,
Кеўип қалған аңқамды басып,
Қуйылғандай ншиме тасып.
Мен сескеидим уйқыдан, бірақ,
Сондай шийрий, сондай 'рәхәт...
Ал үстимде бәлеит төселип,
Толқын соғар толқынға келип.
Мәрўерт суўды өткендей тесип,
Айдан арыў күннің сәўлеси,
Түрли-түрли балық дүркинин
Гейде нурға қубылжытар күн.
Умытпайман олардың бәрин,
Ол ысығырақ басқаларынан,
Еркеледи жаитасып маған.
Жылтыраған арқасы қандай
Алтын менен қаплап қойғандай.
Бас ушымда ол әри-бери
Айланады. Жасыл көзлери—
Муңлы нәзик, мүдайым ерке,
Терең сырлы еди... Сол жерде—
Ҳайран қалдым балыққа усы:
Маған оның гүмис дауысы
Гә әжайып сөзлер сыбырлар,
Қосық айтар, гә үисиз қалар.
Балық айтар:

„Хәй, бала,
Меннің менен бунда қал:
Салқын тынышлық суўда,
Суўда еркин өмир бар.
Жыйнайын сиңдилеримди!
Түсейник шок ойынға,
Серпемиз қайғы дәртинди,
Сергнийди талғын бойың да.

Уйықла! Төсегің жумсақ,
Нурлы көрпе үстиңде.

Өмириң өтер тез зуўлап,
Татлы ертең—түс пенен.

Ырасын, айтсам, эзийзим,
Сени сондай сүйемен.
Сарқыраған суўдай ҳам
Өмиримдей көремен..."

Узақ, узақ тыңладым оны:
Шайпағылған суўдын толқыны
Алтын балық пенен үн қосып,
Айтқан яңлы бир муңлы қосық.
Усы жерде айрылдым естен.
Жакты дүнья жоғалды көзден.
Делбем шығып сандырақладым,
Қыймылдауға жетпеди дадым...

24.

„Тапқан мени сол жатысымнан...
Қалған жағы өзине аяи,
Мен тауыстым. Исен—исенбе,
Мениң ушын бәри-бир енди.
Тек бир нәрсе муңайтар мени:
Мениң тилсиз, суўық диемнің
Туўған жерде ширимегени!
Түксінген төрт дийўал ишинде
Мениң шеккен азабым жөнинде
Аңыз қылып айтпас ҳеш адам,
Умытылар атым дүниядан.
„Хош бол, ата... Қолыңды бергил:
Сезесен бе, мениң қолымның
Оттай күйип турғанлығын... Бил,—
Бул от мениң көксимде жастаи
Құпия өмир сүрди тынбастан;
Оған бирақ азық жоқ енди,
Өз кәпесин ол өртеп жиберди
Ҳәм де заңлы нәўбети менен
Бәрше жанға изли-изинен
Азап, әжел берсе ким, соған
Ол от қайтып барар жаңадан...
Ал маған не? Мейли бейишке
Барсын жаным бултлардаи үстке
Ҳәм аспаниан тапсыи ол пана..."

Әттең, бірақ, мынау қараңғы
Қыямай шыр араларында
Бала гезде басымнаи кешкен
Сол санаулы минутлар ушы
Алмастырар едим бейишни...

25,

„Қашан өлип кетсем мен еиди,
(Исен, узақ күтпессең сен де) —
Апарып қойғыз сен бағымызға
Анау еки түп ақ акация
Шешек атып шайқалған жердегі
Қойыу көк шөп ишине жерлегил!
Хош ийисли қауасы онын.
Алтын шапақ шырәйға толып,
Жапырақлар таулаиар оида!
Көмдиргейсең мени солманға,
Күн нурыиа қанығып бираз,
Сонғы сапар жатайын азмаз
Хәм ол жерден көринер Кавказ.
Бәлки, ол өз төбелеринен
Жоллар маған ақырғы сәлем,
Жолдар салқын-самал арқалы...
Хәм ақырғы демим алдында
Туұысқан дауыс еситилер тағы!
Хәм ойларман: дөс я ағайин
Биреу еңкейил үстиме мениң
Әсте әзиз қоллары менен
Өлик жүздең салқын теримди
Сыпырып тур екен деп хәм де
Сол сүйикли ұатан жөиннде
Ыңылдап қосық айтып турғандай...
Шийрин қыял ишинде сондай
Мен уйқыға кетемен узақ,
Ғарғамайман хеш кимди, бірақ!“

Ескертнүүлөр: Мцыри—грузин тилинде „тәубеге кел-
меген монах“ ямаса „монах шәкирти“ дегендей мәніде (Лер-
монтовтың өз ескертиуі.) Инок, монах—мурит, суфы деген
мәнінде.

Келья—монастырьда монах өжирелери.

Сакля—Кавказлағы тау халықлары өзлериниң турақ жай-
ларын усылай атайды.

Чадра—хал-қыздардың жүзин жасыратуғын пәренже сыяқ-
лы жамылғы.

Т. Г. ШЕВЧЕНКО

(1814—1861)

Украинаның ұллы қобзары Тарас Григорьевич Шевченко-ның қосықтары менен поэмалары оғада терең халықтық мәні-ге ийе болып, олар азаттық үшін күрес идеялары менен қанып суғарылған. „Катерина“ поэмасы—буның айқын мысалы.

КАТЕРИНА .

Василий Андреевич Жуковскийге ядыгерлік үшін,
1832 жылдың 21 апрели..

I.

Сүйе көрмен, қара көзлер,
Москальларды, сүймең қаслан*
Москаль деген жат адам ол,
Әуерелеп кетер таслап,
Күйіп-жанып сүйген болар,
Аз ғана күн ермек етер.
Кеуліндегі питкеннен соң,
Хайт қояр да, өтә кетер.
Өзи менен өзи кетсе,
Бир сәри ғой, қызлар, онда.
Қызды бақты қара етсе,
Өртер туған анасын да.
Зауалы жоқ өртениуге
Арзыр болса егер ышқың.
„Әттегені-әй“ демес еді-ау
Онда саған иалып хеш ким.
Сүйе көрмең, қара көзлер,
Москальларды, сүймең қаслан!
Иси пйтер, ермек етер,
Әуерелеп кетер таслап.
Тыңламады ата-анасын,
Қыз кетти өз билдигине.
Бир москальға қосып басын
Жас жигитти сүйді, мине.
Тыным таппай жүрди байғұс
Күнде бағқа бармағанша.

*. Москаль—Малороссияны (Украинаны) колонияластырыу жолында жүрген Россия патшасының әскерлерін украинлар солай атаған.

Қыз дәураны қараң қалып,
Гүлдей болып солмағанша.
Кеште анасы шақырса да,
Тыңламады қыз шешесин.
Жигит қайда алып барса,
Сонда қонды хәр кешеси.
Аймалады қара көзди,
Сүйгизди, хәм сүйді сонша.
Сүйгизди ол ел ишинде
Жаман аты жайылғанша.
Ел аўзына қақпақ болмас,
Пысқырып та қарамас қыз.
Бул жүристин аянышлы
Ақыбетин аңламас қыз.
Бир күни келди суўық хабар,
Урыс дабылы қағылды да,
Москаль кетти. Катя қалды,
Жаман атқа тағылды да.
Журт күлкисин сезбеди ол,
Қулақ аспай сөзге ҳаслан.
Көз жасларын гизнеди ол,
Ләззет алып сағыныштан.
Ақыры яр ант ишти ғой:
Аман болсам келемен деп;
Катруся, күт мени сен,
Келип сени аламан деп.
Москаль менен кеўил қоссаң,
Кеўлинде хеш дәртин қалмас.
Айтса айтсын журт ҳәзирше,
Журт былшылы ада болмас.
Деп жубанып, көз жасларын,
Алма беттен сыпырды қыз.
Ал көшеде қурдаслары
Сайран етип жүр Катясыз.
Аўыр ойды серпип гейде,
Ақшам қолға шелек алып,
Жүрип таса-таса меиен,
Суў алар қудыққа барып.
Хәм шелегин қойып жерге,
Калина астына барар*
Айтар „Грица“ қосығын

* Калина—ағаштын аты

Хәм изниен өксип жылар
Калинаның шыбығы да
Солқылдар қыз жылағанда.
Сөйтип, дебдиұин шығарып,
Қайтар көринбей адамға.
Соннан бираз ўаққа дейин
Бойы жеңиллеп жүреди.
Жаңа орайпек жамылып,
Қыз әйнекке телмиредн.
Күтер зарығып Катерина,
Ұақыт шабар мисли қуйын.
Неге аяғы аўырлап,
Зил басады талма бойын?
Қыйынласып дем алысы,
Жатып турды... Келип-келип,
Бир күнлерн пеш артында
Турды бесик тербетилип...
Ашшы тилли абысылар
Қыз анасын шағып, тырнар:
„Әйтеўир де сизнкине
Үйир еди-аў жас москальлар...
Ардақлаған арыў қызың
Абырай әперди-аў! Аҳ-аҳ!
Саяқ солдаттың баласын
Оң жағында отыр шайқап.
Жүзи қараң елди бузып,
Нийетине жетти-аў қызың.
Саллақыңа жеңге болып,
Үйреткен шығарсаң өзін....“

Хәммениң де қызы бар ғой,
Алдыда не барын билсин.
Не шара бар? Күлген күлер,
Күлгеннің алдына желсин!

Сорғайнаған Катерина,
Не бәлеге тап болдың сен!
Еиди қәйтип күнің кешер
Тири жетим бала менен?
Қим баланды еркелетип,
Қим баспана болар саған?
Ата-анаң да есиркемес,
Хәзир олар жаттан жаман.

Жатып-турып Катерина,
Беги бекіп кетти узамай.
Айна алдында улы менен.
Отырар хәм күтер тынбай.
Күтер зарыгып, бирақ яр жоқ...
Мүмкин бәдер кеткен шығар?
Бағқа барып жыласам дейди,
Бирақ, онда адамлар бар.
Кеш түскенде Катерина
Түи жамылып барар бағқа.
Бауырына қысып улын,
Бирим-бирим алар, ядға:
„Мына жерде жолықтық-ау...
Ах, сол ессіз қызық шағым!
Ал, анау жер... Жаным, балам!
Айта алмас ол аржағын.

Жапырақлады хәм гүлledi
Қарели, нәк, шийе ағашы.
Жым-жырт бағда Катерина
Жүрди жалғыз қайғы басып.
Яр қасында жүрген күнлер
Рәхәтлі еді-ау қандай!
Ал енді ше? Бәри өшкен,
Бәри әдира қалғандай.
Қосық қайда, шадлық қайда,
Тил-зибансыз кеуіл қусы.
Жети жүйресінен өтер
Қоңсылардың ызыңлысы.
Жазғырыулар, кекетнұлер,
Қатылардың табалауы.
„Қара қаслы ғошшақ жигит,
Қайдасаң, сүйенер тауым?“
Қара қаслы ғошшақ жигит
Әттең ғана узақта жүр.
Насақ сөзге қалған ярдың
Қыйын қалын билмес хәзир.
Я Дунайдың аржағында
Яр сүйегі қалды ма екен?
Я Мәскеуге қайтып барып,
Басқа хаял алды ма екен?
Жоқ. Дунайдың аржағында
Москаль жигит өлген де жоқ.
Катрусядай арыу қызды

Ол ҳеш жерде көрген де жоқ.
Мейли, барсын Мәскеў жаққа,
Аржағына көк теңиздің,
Катерина гөззаллықта
Қойын бақпас ҳеш бир қыздың.
Қарамық көз, қасы қара,
Талшыбықтай сылаңлаған.
Текте қызды туўған ана,
Қыз ығбалын туўа алмаған.
Ығбалсыз жаң-панасыз гүл,
Қула дүзде курып кетер.
Даўыл шайқап, жапырып сел,
Ким көринген жулып кетер.
Жыла, сорлы Катеринам,
Сениң күткен москальларын
Әлле қашан басқа жолдан
Өз елине қайтты бәри.

II

Байғус әке қабак түйип,
Жер шуқланып ойланады.
Журтқа қарар бетим жоқ деп,
Басын услап қыйналады.
Қапталында кемпири де
Зарланып бас ырғатады.
Көз жасларын жутып гейде,
Күйинип ол тил қатады:
„Баяғы айтқан тойын қайда?
Неге жалғыз жүрсен, қызым?
Мақтап жүрген байың қайда?
Саўшылар қаяқта бизнің?...
Мәскеў жаққа кеткен дейди,
Сен де енди изинен кет!
Биздн тилге алмай-ақ қой,
„Ата-анам бар еди“ деп.
Туўмай туўа шөккир қызым,
Сәтсиз күни туўыппан мен.
Бундай боларын билгенде,
Қараңды мен батырарем...
Қызым, қызым, сорлы қызым!
Тилеп алған күннм едің.
Алақанда аймалап-ақ
Әлиешлеген гүлим едің.

Қызым, қызым, ға жулдызым.
Сен не ислеп қойдың, қызым?
Не илаж бар?... Қәйнененнің
Үйін изле, кет қызым, кет.
Өз шешенди тыңламадың,
Соңы тыңла, хызметін ет.
Изле енді өз ененди,
Сол үйде қал биротала.
Ығбалыңды ашсын, қызым,
Қайтып келме сен булманға.
Өз үйіме қайтаман деп,
Жол издеме узақ жерден...
Тек те енді мен байғұсты
Кимлер ғана көмер екен?
Ах, перзентім, жаным қызым,
Сенсиз мени ким есиркер?
Өлгенимде кимлер жоқлап,
Ким „хош, анам, аяұлым!“ дер?
Бас ушыма шыбық щаншып,
Ким калила егер екен?
„Кеш байғұстың гүнасын“ деп,
Ким көз жасын төгер екен?
Қызым, қызым, жигербенгим,
Бағымдағы гүлим едін!
Не илаж бар?... Түргел, қане!
Алдыңды алла ашсын, сеннің!“
Деп қызына салар тилеп,
Шоқынды да сорлы кемпир,
Кулап түсти есенкиреп,
Аяқ-қолы етип „дир-дир“...
„Ал, кет енді! Неге тұрсаң?“...
Деп бұйырды қыз әкеси.
Катерина әке аяғын
Қушақлады, кетіп еси:
— „Ой, атажан, кешир мени,
Жазықлыман алдыңызда.
Рәхим ет өз перзентіңе,
Бахтықара қызыңызға!“
— „Жазығыңды кешсин құдай.
Рәхим етсін баска адамлар.
Босат үйді, түс жолына,
Әкене көп берме хазар!“...
Сүйретилип турды да қыз
Шығып, шарбақ бетке келди.

Қыйсық хата—гөне тамда*
Кемпир-ғарры қала берди.
Шийе өскен тар шарбақта
Шоқынды қыз мәдет тилеп.
Хәм бир қысым топырақты
Алды жердеп • „жолдас бол“ деп.
„Бұл кеткеннен келмеспен мен,
Жат топырақта қалар басым.
Сонда мениң денем менен
Бирге жатсын бұл жолдасым.
Ең болмаса туўған жердин
Бир косыўыс топырағы
Буйырар болсын өлин кетсем.
Ашылмаған қыздың бағын
Адамларға баян етсин...
Жоқ, айтпасын... кереги жоқ.
Қайда сүйегим қалса да,
Бұл дүньяда жамай атым,
Қалмасын ел арасында.
Топырақ айтпас... Балам айтар,
Умытпас ол өз анасын.
Қабирне келип жылар,
„Анажан“ деп төгер жасын.
Қайда барып паналарман,
Қулайым-аў, енди ғана?
Маған пана болар ма екен,
Бата ғойсам терең суўға?
„Кеш гүнасын анамның“ деп,
Соранарсан адамлардан,
Ах, әкесиз нәрестем!...—деп,
Жылар байғус Катеринам.
Қымтап баста орамалын,
Солығын қыз басып зорға,
Баўырына қысып улын,
Катруся шықты жолға.
Ессиз үйин көзи қыймай,
Жалтақлады мойын бурып.
Хәм буўлығып көз жасына,
Шоқынды иркилип турып.
Турды шаңлы жол бойында
Өскен жалғыз терек қусап.

* хата—хәўли (украинша)

Түңги шыктай мөлт-мөлт етп,
Көзлерден жас сорғалап.
Жасқа толған кара көзлер
Көрмес хәммесин—хәммесин.
Тек бауырына басып сүйер
Қолындағы нәрестесин.
Ал, нәрестенен билсин?
Не ғамы бар? Анламайды.
Излер жармап ақ мәммесин,
Әлле не деп былдырайды.
Емен тоғай аржағына
Қуяш батып, ымыртласты.
Қыз бурылып түсті жолға,
Өз үйінен узақласты...
Ел иши қарқ болып қалды,
Ләззет алып сыпсың сөзден.
Тек те қыздың ата-анасы
Енди тыныш бул гәпplerден..

Әие, адамлар бул дүньяда
Бирн-бирин, сөйтип „сыйлар“.
Бирин байлап, бирин сойып,
Биреу өзін өзи қыйнар.
Биреулер мийрими түспес,
Екиншинлер азап шексе.
Неге булай екенлигин
Бир жаратқан билер текте.
Қарап тұрсаң, дүнья жеңдей,
Бирақта сол кен дүньядан
Паналарға тесик таппас
Ғәрийпликке түскен адам.
Дүнья ширкин биреулерге
Кен сарайдай, сүйер, ийер.
Биреуге сол кен дүньялан
Тек бир табан—ләхәт тийер.
Ах, қайда сол биз ансаған
Қайыр-сақауатлы жанлар?
Бәри-бәри қаран қалған,
Жоқ енди ондай адамлар!

Бахыт бар деседи,
Оны ким билипти?

Азатлык бар дейди,
Бар болса ол ҳазир
Қаяқта жүрһпти?
Адамлар бар бираз,
Алтыға бөленген.
Бахыттың, ығбалдың
Мәнисин билмей-ақ,
Баймыз деп ширенген.

Бахыты бар, ерки бар,
Кийимине бұўсанар.
„Аян,—дер ғарипти“,
Жылаўға арсынар.
Алтының артына,
Байый ғой өзін-ақ.
Көз жасты маған бер,
Кетсең де безип-ақ.

Бахытсызлык дегенди
Көлдей көз жасыма
Батырып таслайын.
Еркһсизлик дегенди
Жалаң аяғым меңен
Таплап басайын.

Жүрегим еркин соқса,
Қайғысыз жүремен.
Өанмди бай сезип,
Тек сонда күлемен!

III

Жулдыз жайнар, тоғай уйықлар,
Байыўлы кус шақырар.
Сақсақ тышқан жолды кесип,
Өзін шөпликке урар.
Дәўлетлилер дем алмақта,
Бенделерге түн—ортақ.
Кимин бахыт, кимин азап
Шаршатқан ғой күн узақ.
Қараңғы түн қымтап бәрін,
Анасындай тербетер...

Ал, кайда жүр Катя жаным,
Қайтип күнлери өгер?

Қайдан ол баспана тауып,
Қайда түнеп жатыр екен?
Қайсы гүлшектің ығында
Улын тербеп отыр екен?
Я адасып дүт тоғайда,
Қасқырға дус желіп бе екен?
Қорқып байғұс қарағайдың
Тасасында тұрып па екен?
Әжеп емес бұның бәрі,
Хәр кәдемі—қурыұлы ағ.
Қара көзім, бул дүньяға
Келмегениң жақсы еді-ағ!
Енділікте не болмақшы?
Болар азап, қайғы ғамлар.
Күтер оны қарлы боран,
Еспе қумлар, жат адамлар...
Ал егер ол тапса ярым,
Күліп қарсы алар ма екен?
Сүйер ме екен улын алып,
Я жүзін теріс бурар ма екен?
„Өйтіп бәле көрніп пе!
Қарсы алар-ағ сүйген ярым.
Сөйтсе умыт болар еді-ағ
Шеккен азап, қорлықтарым!“

Ким билипти не боларын,
Көрерміз дә болған ұақта...
Ониан қайта Москваның
Жолын ізлеп табайық та.
Айхай, сол бир узақ жоллар!
Бес саўсақтай маған аян.
Еслеріме түссе олар,
Қыслығыды жүрек ғанам.
Мен адымлап өлшегенмен
Ол жолларды бастан аяк.
Тауысқанман жүріп бәрін
(Өмир тауысылмағай бирақ!...)
Ол жолларда көргенімди

Айтсам ертеке болар еди.
„Ұай, өтирик, қойсаң-аі“—деп,
Жұрт күстаны кылар еди.
Шынығда да сизики дурыс,
Хәй, адамлар, „мийрибанлар!“
Мениң дәртим. ырасында,
Сизлер ушын неге дәркар?
Хәр геллениң өз ғаўғасы,
Хәр кимниң өз қайғысы бар.
Оннан кайта, мә темекі!
Шек, буркырап ишке урсын.
Ашшы түтин дәртлеринди
Жеңиллетсин, туншықтырсын.
Шеккен хәсирет, қайғы-ғамды
Сизлерге айтып бергенше,
Қорқынышлы азапларды
Түсинизге ендиргенше,—
Қараң қалсын сол бир дәртлер!
Қой, мен жөнме жүрейин.
Катеринамның көргенлерин
Сизге баянлап берейин!

Днепрдин аржағында,
Киев жолында бүгин
Кетип баратыр чумақлар
Айтып „Пугач“ қосығын.
Олардың алдынан шықты
Бир әбигер байғұс нашар.
Ибадаттан киятыр ма?...
Бир хәсиретли жанға усар.
Шобыт шаидып аяғына.
Хәм ийининде бос дорбасы.
Шеп қолында таяғы ба,
Оң қолда уйықлар баласы.
Баласының бетин бүркеп,
Чумақларға келди нашар.
„Москваның жолын силтеп
Жиберинші! Хәй, яранлар!“
„Москваның ба?... Жолы мынаў...
Барар жерин алыс па?“ — дер.
Москваға ғой... Құдай ушын.

Қайыр етін байғұсқа! — дер.
Қандай аұыр қайыр сорау!
Басқа түссе көрер киісі!
Ол хәрғиз тиленбес еди-ау,
Аш болмаса нәрестесі!
Кете берди жылай-жылай,
Түскен тийін-тебеніне
Улы Ивась жалмағандай
Нан-пан сатып алды және.
Жол-жөнекей барар жерін
Сорастырып жүреді ол.
Гәхи шарбак, гәхи дүзде
Улы менен түнеді ол.

Әне, қызлар, Катя өзі
Сондай қалда жүр бул күнде.
Қол жетпеген қара көзі
Жарап жүр тек жас төғиўге.
Катрусядай кула дузге
Үйиннен куўылмау ушын,
Москальларды өзиң ізлеп,
Тири масқара болмау ушын,
Соңыра журтқа гийне етип,
Жөнсіз азап шекпеу ушын,
„Қондырмайды үйіне“ деп,
Адамларды сөкпеу ушын, —
Бул хәдийслер сабақ сизге,
Тоба етін, қарындаслар!
Ерик бермең көзіңізге,
Алдана көрмеңлер қасла!

Адамлар сол нени аңлар?
Гийне етип жазғырмаңлар.
Қудай кимди ғарғап турса,
Адамлар да соны қорлар...
Адамлар да тал шыбықтай
Солқылдақ ғой, жоқ турағы:
Самал қалай қарап ессе,
Солдай ийилер олардағы.
Күн сәулеси хәммеге тең,
Ғарипти де умытпайды.
Бирақ, жақтыртқаны менен,

Ғәриплерди жылытпайды.
Жылытпаса да жақты күниин
Аспаныңда бары жаксы.
Не бир жаўыз адамлар бар,
Өнешинен өтсе олар,
Күнди де жалмап жутпақшы.
Қолдан келсе, ғариплердің
Көз жасларын кептириўши
Сол күнди де курытпақшы.
Не жаздық биз, - пәрўардигар!
Соншелли гүнамыз бар ма?
Ғәрийплердің көз жасы ма,
Не керек сол адамларға?
Қой, жылама, Катерина,
Сабыр ет, есинди жыйна!
Көз жасыңды көл қылып сен,
Адамларға сыр алдырма.
Қара қасың, гүл жүзлерің
Куўрап, кеўип солар болса,
Тоғайға кир, таң атқанша
Жуў бетийди көз жасыңа.
Әне, сонда ҳеш ким көрмес,
Хеш ким күлмес сөйтсең егер.
Дебдиў шығып, кеўлнң сергип,
Соннан бойың жеңиллесер.

Көрдіңиз бе? Бәлеқада
Бассаң- аяқ астында бар.
Ойнап-ойнап, ақырында
Қызды таслап кетти москаль.
Болды қалды бахты қара,
Енди оны ким есиркер?
Ал, адамлар көре тура
Көрмегенсир ҳам де күлер.
„Әй, гөр болсын, өз абырайын
Сақламаған қыз не керек!“
Дер адамлар ашыў гизнеп.
Сяк болыи сондайдан, қызлар;
Ертеңги күи ермек болып,
Москальларды жүрмең излеп!

Катрусям жүр қай жерде?
Дийўалларды ыклап түнер.
Жолға түсер таң сәхәрден,

Москваға тез жетсем дер.
Қыс басланып кетти, бірақ.
Жолдарды қар көмді борап.
Жалбырады жыртық ултан,
Бар кийімге баланы орап,
Қалшымдады Катеринам,
Бір мәхәли биреулердің
Қарасын қыз көзі шалды.
„Өйбей, москальлар болғай дә!“
Деп жүрек дір ете қалды.
Ушып барды қыз оларға:
„Ұай, жигитлер, тоқтаңыз дә!
Иван деген қара қаслы
Жигит жоқ па аранызда?“
„Жоқ, билмедік!“ деди олар
Хәм иезінен ермек қылар:
„Катынбысаң деген-ә“ деп.
Пай, бизің ғошшақ москальлар
Ұял-қыздың қырғыйы-ау!“—деп.
—„Ах, ұсы бір адамлар дә!...
Қой, жылама, тыныш, балам!
Көрерміз дә не жазғанын,
Жүр кетейік алға таман.
Мүмкін, әкенді табармыз,
Тапсыраман сени оған.
Ал оннан соң өзім үшін
Ашық гөр тауып аларман...
Қарсы алдынан боран улып,
Қар тозаңын суұырады.
Кирпитиге қырау турып,
Катерина жуұырады.
Әллен ұақта тынды боран,
Күн қәхәри сынды :злап.
Сарқылмағанда көа жасы,
Жылар еди-ау байғұс азнап.
Баласының бегін ашып
Үңилер гейде. Бала пақыр
Шық түскен гүл жапырағындай,
Көз жасына шомылып жатыр.
Мунлы мыйық тартып Катя,
Елжиреп қарады оған.
Жүрегіннің нақ түбинде
Былғаң еткен аяңды жылан,
Бір нәрсе қозғалып кетти.

Апалақлады. Анадайдан
Қараұйтқан тоғай бетте
Бир хәули тур.—„Усы жайға,
Жүр, барып көрейік балам!
Паналатса паналайық,
Кеш түсті ғой, тоңдық жаман.
Егер ишке киргизбесе,
Босағасын дастанармыз.
Қәдимгише там ығында
Өлмесек түнеп шығармыз...
Ал егер де мен болмасам,
Түнер едің сен қай жерде?
Жайың-кетек, төсек сабан,
Түнерсең ийт пенен бирге.
Қабауың ийт тислер сени,
Намысыңа тиймес, бірақ.
Адамлардай арға тийіп,
Ийт үстинен күлмес, бірақ...
Сорлы басым, қайда ғана
Күнелтермен мен паналап?
Дүньяда хәтте ийттиң де
Ийесі хәм бахыты болар.
Жетімді де адамлардың
Бастай сыйпар ұақты болар.
Урар, сөгер, бірақ оның
Анасына тил тийгизбес.
Ал мейің сорлы улымды
Хеш ким аяп есіркемес,
Топырақ шашар хәм кесеклер,
Басқа аұылдың нйтиндей-ақ.
Көзлеріне шуқып күлер,
Рәхим етпес, сүймес аяп.
Көше-күйде ийтлер шуұлап,
Шабаланып кнмге үрер?
Жети түнде қайсы бала
Қуұ шаңлақта жылап жүрер?
Қайсы бала жетеклейді
Соқыр ғарры днйұананы?
Тағдир солай мазақ етер
Сорлы тасланды баланы...
Қарақат көз, кара қасы
Оның жалғыз артықмашы.
Оны да тырнамай қоймас,
Ол да жұрттың әжұасы...

Төбе, дузде, ой хәм қырда,
Усап ақ бас ғаррыларға,
Көп жасаған еменлер тур,
Соқыр куйын соғар жарға.
Жар-жағасы, тарнаў қасы
Шығыр таллар қатар-қатар.
Муз курсанып, қар жамылып,
Ортада бир хәўиз жатар.
Бир жеринде муа ойығы,
Үлкей үки суўат онда.
Булт артынан жабыркап күн,
Сығалайды анда-санда.
Аппақ қуйын, уйытқып ойнап,
Көрсетпейди хеш нәрсени.
Еситилер тек тоғайдың
Гүрсингенн, ухлегенн.
Дүбелей улыр, ыскырап,
Жер сабалар өкирип.
Ақ теңизде ақ толқын
Аққан янлы лепирип.
Шыкты бажбан үйинен
Аралаўға тоғайын.
Қайтты, бирақ, кейнине,
Көрип күннің ырайын.
„Бай-бой, бул не бәлемат?
Ұсы дә боран деген!
Тоғайға барыў қайда!
Нениң даўысы бул келген?...
Адамлар ғой бул боса!
Көпшилик ғой шамасы!
Не сургинге түсип жүр,
Москальлар ма ямаса?“
„Хаў, москальлар дейсиз бе?
Жаным-аў, қайда олар?“
„Әне, туў анаў жерде!“
Дизинне еиил димар,
Катерина қыз жылдам
Шыкты атылып жайдан.
Таң атқанша москаль
Сандырақлап шақырып...
Москаль алған ғой сирә
Бәйғус қыздың ақылын...
Үргин қарды омбалап,

Сүрнигил түбнрлерге.
Қырқылып жалаң аяқ,
Ысқылап тонған жерде,
Катерина жууырды.
Кирпиклерин муз қарпып,
Барар атлы москальлар,
Бир адамдай сап тартып.
Москальдарға бас болып
Баратырған сол ғой, сол!
„Ах, қәдирдан қостарым,
Жаным Ваня!“—деди ол.
„Батырдың ғой қараңды,
Уа, сүйген яр, бармысаң?
Деп зәңгиге оралды.
Бирақ ғош жигит Иван
Ярға нәзер салмады;
Атын тепсинди дәрхәл.
Қыз дизгинде зарлады:
„Қайда асығып барасаң?
Умыттың ба Катяңды?
Я танығың келмей ме?
Өйтип, өртеме жанды!
Катянман ғой қәдимги,
Ха, шабазым, сунқарым.
Жулқымай тур зәңгинди,
Бир нәзер сал инкарым!“
Жигит қаслан еситпес,
„Шүү!“ деп тебинер атын.
„Ал, қойдым жылағанды,
Токтай тур, азаматым!
Ырас танымай турсаң ба?
Бир абайлап қара сен.
Қудай урсын, баяғы
Катеринаңман ғой мен!“
„Жибер зәңгини, ақмақ!
Хәй, тартың бул мәжгүнді!“
Деп жигит үйди кабақ.
„Қудайым-ау, кнм, кимди
Танымай таслап кетежәк?
Сүйемен сени, жаиым деп,
Ишкен антың қаяқта?“
„Хәй, әкетің мынайы,

Асылдырман аяққа! "
"Өйбей, бул не, сорым-ай!
Азапушын туудым ба?
Ярым деп излеп келсем,
Сен де мени куудын ба?
Исенбей турман. Сен кимге
Қолыңды силтеп, кет дейсең?
Сүйикли Катяң едим ғой,
Неге писент етпейсең?
Талай сапар қолтықлап,
Түнде бағқа барсаң да,
Баланды тууып берсем де,
Бүгін танығың келмей,
Ырас-ақ кет деп-турсаң ба?
Өйтпе, жаным, мәртебең—
Зыят болғай илайым!
Сеннен басқа панам жоқ,
Хызметшиң-ақ болайын.
Басқа менен кеуіл қос..
Сүйе ғой, мейлін, талайын.
Не қылып жүрсең демейін,
Бетіңде сениң келмейін.
Кет дейсең бе? Сонда сен...
Умытайын, мейли мен
Сени сүйгенимди де
Баланды тууып оң жақта,
Отына күйгенимди де.
Шеккен азаптарымды
Қорланған намыс-арымды
Еске алмайын хасла да,
Тасласаң мени таслай ғой,
Баланды, бірақ, таслама!
Енді мені зарлатып
Кетпейсең ғой, солай ма?
Хәзір саған баланды
Көрсетейін!"—деп жайға
Жууырып барды сорлы қыз.
Нәресте жылар жаулаңлап,
Қыз қолында қуидақсыз.
Қайда кеттін? Көр сен де!...
Жоқ... Кетіп қалды. Безди ол
Өзінің перзентінен де...
Қудайым-ай, енді мен
Бул тири жетім менен

Қайсы гөрге киремен?
Хәй, москальлар, аяқлар,
Бизге рәхим етиңдер!
Жаныңызға саўапты,
Баланы алып кетиңдер!
Қыршын болып өлмесин,
Алып кетегөриндер,
Анаў өз басшыңызға—
Әкесине бериңдер!
Перзент жүзин көрмегир
Әкеңе, бадам, мың нәлет.
Әкең безсе, маған ие?
Мен де бездим жүўермек!
Улым! Сеңи уллы гүна
Батпағында туўдым мен.
Тири болсаң, адамларға
Күлки болып жүрерсең.
Енди әкенди өзін изле,
Мениң излеп болғаным!...“
Дели де қыз қар үстине
Жатқызды балажанын.

Бала қалды. Кетти аиа
Тоғай жаққа. Уйытқыр қар.
Жылап жатыр жолда бала,
Өтип барар москальлар.
Сол жатысы жақсы еди-аў,
Алмағанда адамлар...

Тоғай иши. Жалаң аяқ
Қарға омбалап қыз барар.
Гә Ивашды қарғап-силеп,
Гейде өксид зарланар
Шала өкпе боп жуўырды хәм
Тоғай шетине шықты қыз.
Тоңлап жатқан хәуиздеги
Кен үкини тапты қыз,
„Жаным меңиң—жаратқанға,
Декем—суўық сұўға..“—деп,
Қыз сүигиди. Жутты үки,
Суў сес берди гүмбирлеп.

Излегенин тапты сөйтип,
Қара қозлн Катя қыз.

Хәйиз бетте самал өксип,
Муз астында қалды қыз.
Самал ма я боран ба, екен
Жас еменді сындырған?
Жәбір ме, я әрман ба екен
Ана өмириі солдырған?
Арыў қыздың ақ денесін
Қара топырақ аймаһар.
Есиркерлик жадғыз белги—
Дүзде жас қабир турар.
Журт мазағы жетим улдың
Жанына берсе қазар,
Анасының қабирине ол
Келип жыһар, жубанар,
Ата бийзар, ана бийзар,
Тири жетим нәресте,
Оған қалған жалғыз сүйеў
Усы қабир емес пе?
Оған қалған қайғы, көз жас,
Жетимликтің жәбири.
Хәм гүзар жол шетиндеги
Анасының қабирі.
Қарақат көз хәм қара қас
Неге дәрқар жетимекке?
„Пәленшениң баласы“ деп,
Таныў ушын ба тек те?
Ығбалы жоқ қарақастың
Болмағаны жақсы еди.
Адамларға мазақ болып
Қалмағаны жақсы еди!

V

Соқыр кобзарь кетип барар
Алыс Киев жолында.
Қалта асынған жас дийўана
Бала барар жанында.
Қара көзлі муңлы бала
Барар басы салбырап,
Кобзарь тынбай „Ийса“ қосығын
Толғап барар ал, бирақ.

Кобзарь—ески Украинада ел гезип, қайыр сорап жүрып қосық айтатуғынлар.

Биреулер—нан, биреу—тийин
Таслап кетер набада.
Кими соқыр қартқа берсе,
Қызлар —жетим балаға.
Қызлар барар бас шайқасып:
„Байғус бала, тири жан.
Қап-қара қас берген ана,
Бақ бериўдн умытқан!“

Алты ат жеккен бир карета
Киев жаққа киятыр.
Бала-шағасы менен онда
Еснеп бир мырза отыр.
Тоқтады келип сол карета
Дийғаналар тусына.
Ивась бала қолын созып,
Қайыр сорап қысынар.
Бай мырзаның жас ҳаялы
Тийин таслар балаға.
Мырза жигит жас баладан
Жүзин бурды далаға.
Бул көзлерди, бул қасларды
Жазбай ол тайып билди.
Бирақ, мырза өз баласын
Әкетиўди ар көрди.
„Атың ким?“ дер ҳаял оған.
„Ивась“. „Қандай сулыўсаң!“
Атлар жулқып кетти шаўып,
Байғусларды көмдн шаң...
Еки байғус—қос дийғана
Санап тийпн-тебенин,
Күнге қарап шоқыды да,
Жүрип кетти ақырың.

МАЗМУНЫ

КҮНШЫҒЫС ҒАЗИЙНЕСИНЕН

Рудакий

Рубаилар	5
Шалқып, толқып Мулиен шақырар мени	5
Ақылымды алған перийзат	6
Сәруи талым	6

Омар Хаям

Рубаилар	7
--------------------	---

Сәәдия

Дағалық сөзлерден	10
-----------------------------	----

Хафыз

Қырымыз гүлден, самал, маған аромат алып кел	13
Ай жүзімге	14

Жәмий

Ғақыйкат дос даққында	15
Суфылар	16

Наұайы

Төртліклерден	18
Ғазеллер	19
Қызыл, жасыл запыран	20

Мақтымқулы

Дәуран табылмас	21
Боларсан	22
Тасты сындырар	23
Сазына турмас	24
Кетер	25
Отырып тұрысын көрмек	26
Қалмады	27
Бизге жиймандур	27
Ат жанында бөлмидур	28
Тарқады	28

Рабиндранат Тагор

Қара ғұнша	29
"Қыйқымлар" кітабынан	30

ДАҒЫЛ ҲӘМ ТЕҢИЗ

Шекспир

Сонетлерден

Болық-мийўа ағашы мол жемис берер	33
Қыркыншы мийзанның қырауы шалып	34
Өлсем, жесир қалып жылдар сүйгенім	34
Сұлуы сымбатынды айнадан көрип	35
Сенің тәрийпинди ғошак сазенде	35
Мен екі жүректің бірге тебисін	36
Жаныўлы шырағын таслай салды да	36
Биреўлер мақтанар дәулетлиміз деп	36
Көптен берлі араз көз бенен кеўил	37
Гей ўақта даяллар тауық қуўғанда	37
Әжел жуп жағалап тutyп бир гезде	38
Бәлким, сен дүнядан өтерсең бурын	38

Байрон

Анслей	40
Жаным менің жабырқап тұр	40
Туңғыш поса	42
Лоқнагар	43
Альбомға	43
Прометей	45
Август аға	45
Валтасар патшаға көринген әрўак	45

Гете

Жолаушының түнгі қосығы	47
Ҳафызға	47
Зулейхаға	48
Дурыс емес	48

Шиллер

Қолған (баллада)	49
Бесик баласы	51
Солдат қосығы	51
Қолумб	51

Гейне

Силезия тоқыўшылары	54
Арқаның жабайы жартас шыңында	55
Ақыл ҳәм кеўил	56
Гимн	56
Өмир деген өтер кетер	56
Дауыл уйтқып майданда	57
Гөззал бәдәр айы келгенде	57
Ҳаял болсаң егер мендей шайырға	57
Сан-санақсыз жұлдызлар көкте	58
Көзлерімнен төккен жасымнан	58

Адам Мицкевич

Будрыс хэм онын балалары	59
Адамын қосығы	61
Уалы Петрдің ескерткішінде	62
Пан хэм жабанлы қыз	62
Арқаңың құдирегің дірәсы	

М.В.Ломоносов

Ескерткіш	67
Уалы Петрдің ескерткішіне	68
Александр Невский атындағы корабльдің	68
теңізге түспіріліуі	69
Шырылдаған шегіртке	69

А.С.Пушкин

Ескерткіш	70
Сибирьге хат	71
Чаадаевқа	71
Анчар	72
Бойтумар	73
Айтпа, гөззал, мениң алдымда	74

М. Ю.Лермонтов

Шайырдың өлімі	75
Кавказ	77
Хөшласуу	77
Жайма шууақ хэм жат үлкенден	78

ТАҰ ЖАНҒЫРЫҒЫ

М.Ф.Ахундов

Пушкиннің өліміне (Күншығыс поэмасы)	81
--	----

Коста Хетагуров

М. Ю. Лермонтовтың ескерткіші алдында	85
Жетімлердің анасы	86

Бажа Пшавела

Жаңым сүйген жасыл тоғайлар елі	89
Қарамаймай қарлығашларға	90

Махмуд

Мәрьям	91
------------------	----

КҮНШЫҒЫСТАН ЖАҢА ХАҰАЗ

Абай

Жүрт көнбеді, не илаж?	97
Айнымас дос халықта жоқ	98
Жақсылық ұзақ турмайды	99

Муқимий

Хафалак қышлагынан ханга арыз 100

Тоқай

Муҳаббат 100
Кеңес 10
Шайыр 10
Насият 10
Шын ҳам жалған 1
Жууап
Шүрәле

ПОЭМАЛАР

Мцыри (М.Ю. Лермонтов) 1
Катерина (Т. Г. Шевченко) 1

На каракалпакском языке

ВЕЧНЫЕ РОДНИКИ

Стихи и поэмы

из мировой поэзии

Перевод И. Юсупова

Издательство „Каракалпакстан“ Нукус—1985

Редактор У. Пиржанов.
Тех. редакторы М. Алламбергенова.
Художник В. Ильяшенко.
Худ. редакторы Қ. Нажимов.
Корректор А. Аташева.

ИБ №1587

Терийге берилген ўакты 26/VI 1985-ж. Басыўға рухсат этилге ўакты 23 IX. 1985 жыл. Қағаз форматы 84×100 ¹/₃₂ Қағаз № Көлемі 5,0 баспа табақ 7,80 шәртли баспа табақ 6,6 есап баспа табақ. Заказ № 755 Тиражы 3 000 Баҳасы 80 т.

„Каракалпакстан“ баспасы, 742000 Нөкис қаласы, К. Маркс көшесі 9.

ҚҚАССР баспа, полиграфия ҳам китап саўдасы нслери бойынша Мәмлекетлик Комитетиниң „Правда“ның 50-жыллығы атындағы Нөкис полиграфкомбинаты. 742000, Нөкис қаласы, К. Маркс көшеси, 9.